

3
157

350

0309057153
212208

parb. 12.11.99

ADMINISTRATĪVĀS TIESĪBAS.

ADMINISTRATIVO TIESĪBU PĒTAMĀIS OBJEKTS.

Mūsu priekšmets ir patiesībā administratīvo tiesību zinātne. Parastāks ir nosaukums "administratīvās tiesības", tapēc ka lielākā daļa mūsu disciplīnu mūsu fakultātē sarakstos figurē vienkārši zem "tiesību" nosaukuma: "administratīvās tiesības", "civīltiesības" u.t.t. Bet patiesībā te ir jāsaprot teorētiskas disciplīnas, proti zinātnes, "administratīvo tiesību zinātne", "kriminālo tiesību zinātne" u.t.t. Vispirms mēs tā tad lūkosim atšķirt šīs divas lietas: pašas tiesības un tiesību zinātni kā disciplīnu, speciālu disciplīnu. Administratīvās tiesības mūsu gadījumā tiesā nozīmē būs tikai zināms normu komplekss. Turpretī mēs te lekcijās nodarbosimies netikai ar normām vien, bet galvenām kārtām mēs nodarbosimies ar tiesību zinātnes pamatprincipiem šinī nozarē. Te mums jāsaprot, ka administratīvo tiesību zinātnes pētamais objekts ir administratīvās tiesības kā zināms normu komplekss.

Administratīvo tiesību zinātnes objektu varētu vēl drusku paplašināt un teikt, ka mēs zem šī objekta saprotam netikai administratīvo tiesību normas vien, bet nāksies piegriezt vērību arī administratīvai darbībai kā tādai.

Zem administratīvām tiesībām mēs saprotam to normu kompleksu, kurš nosaka administratīvo orgānu uzbūvi, darbību un tiesiskās attiecības starp administratīviem orgāniem novienas puses un citiem visiem tiesību objektiem (galvenām kārtām pilsoņiem, individiem) no otras puses.

No šī īsā definējuma redzams, ka administratīvā darbība ir cieši saistīta ar administratīvām tiesībām, jo administratīvās tiesības nosaka starp citu administratīvo orgānu darbību. Bet aplūkojot to administratīvo tiesību zinātnes objektu tomēr nākas atšķirt administratīvo darbību pašu par sevi kā vienu no svarīgākām valsts orgānu darbības veidiem un tālāk atkal administratīvās tiesības kā šī pētāmā objekta galveno sastāvdaļu.

Ja mēs drusku vēl gribētu pakavēties pie administratīvām tiesībām kā tiesiskām normām, tad atzīmētu, ka administratīvās tiesības tiek pieskaitītas publiskām tiesībām. Atzīmēsīm īsumā tikai to, kas priekš mums raksturīgs. Admin. tiesības savā laikā bij gandrīz vienīgā publisko tiesību nozare. Admin. tiesības arī kā tiesību normas ir samērā jauna disciplīna. Tāpat arī pats pētamais objekts - admin. tiesības kā zināmu tiesisku normu komplekss arī ir jaunāko laiku radījums. Ne

tāpēc, ka senāk nebūtu bijis vajadzīgas tādas normas, kas nosaka administratīvo orgānu darbību, - jau vēsture rāda, ka 2000 gadus pirms mūsu ēras atrodam labi attīstītas valstis ar diezgan plaši izveidotiem administratīviem orgāniem, - bet lieta tā, ka tajā laikā tomēr administratīvai darbībai un līdz ar to arī administratīvo tiesību normām valstī netika piegriezta vajadzīgā vērība. Vismaz, vēsture nav devusi mums par to pierādījumu.

1933

Ir gan uzglabājies diezgan plašs kodekss - Hamurebi kodekss, bet no administratīvās tiesībām tur nekas nav atrodamas. Ir atrasti pēri per 300 pantu, bet varbūt ka iztrūkstošos pantos ir arī kaut kas bijis minēts par admin. tiesībām. Vismaz pagaidām nav atrasti nekādi administratīvo tiesību kodeksi.

Pēc tam nāk atkal diezgan ilgs laikmets, f e o d a l i s m a laikmets, kas aptver vairākus gadu simteņus no t.s. Viduslaikiem, kad valsts administratīvā darbība ir ļoti vāji attīstīta. Feodālā valsts ir lielā mērā uzbūvēta uz privattiesiskiem pamatiem. Tās publiskās tiesības, par ko mēs tagad tādas saucam, tās ir tikai jaunāko laiku darinājums, sākot ar 17.-18. gadsimteni, - sākot ar renesanses laikmetu, kas raksturojams ar zinātnu atjaunošanu, reformas kustību. Šinī laikā pazīstamākās valstis apzīmē par p o l i c e j i s k ā m valstīm. Gandrīz visas publiskās tiesības toreiz bij administratīvās tiesības. Protams, ne tādas kā tagad, - viņām ir sava īpatnība, tās nav radušās konstitucionālās vai parlamentāres likumdošanas ceļā. Par to nevar būt runa. Bet pastāv publisko tiesību normas plašos apmēros. Tagad varētu likties, ka tās ir trūcīgas, ka to mums ir tikai darīšana ar administratīvo orgānu priekšrakstiem, instrukcijām, bet patiesībā, skatoties no tā laikmeta viedokļa jāatzīst, ka tās ir īstas tiesības, jo viņas nāk vai nu tieši no tā orgāna, kam pieder likumdošanas vara, no monarha vai arī (lielākā daļa) no ministriem vai citiem administratīviem orgāniem. Galu galā arī šie akti atrod savu sankciju no augstākās varas. Tādēļ arī visi šie reglementi, instrukcijas u.t.t., kas cenšas regulēt visu dzīvi ar policejiskiem līdzekļiem, - tie ir mūsu jauno publisko tiesību pamats. Par pašām vecākām varētu uzskatīt civiltiesības, kuras vēl līdz samērā jaunim laikam dibinājās uz parāduma tiesībām un no otras puses uz romiešu tiesībām.

Romiešu tiesības, kā zināms, sākot ar 11.g.s. plaši tiek receptētas daudzās valstīs, izņemot varbūt Angliju, kur viņām nav nekāda iedzīvotāja. Līdzās romiešu tiesībām pastāvēja arī plašos apmēros savas nacionālās parāduma tiesības, kas neregulēja plašāko tautas aprindu tiesisko dzīvi, mantošanas tiesības un citus tiesiskus institūtus. Tika ieskatīts, ka pat tie absolūtie valdnieki, kuru vara bij ļoti liela, arī tomēr nevar pēc savas patikas grozīt vecās parāduma tiesības, civilās tiesības. Romiešu tiesības, protams, jau tika pārņemtas, kā kaut kas negrozāms (juridiskais saprāts - ratio scripta), kas tika pielietots subsidiāri no juristiem.

Bet lūk, te ir jaunā sfēra, v a l s t s o r g ā n u d a r b ī b a, galvenā kārtā policejiskā darbība, kas 17.-18.g.s. bij ļoti attīstīta, - tika ieskatīts, ka te absolūtais valdnieks var brīvi rīkoties un te rodas jaunās publiskās tiesības līdzās agrākajām vecajām civilām tiesībām. Šīs jaunās publiskās tiesības tās tad tika pirmā kārtā radītas administratīvo tiesību veidā un tikai vēlāk viņas diferencējas.

Patiesībā tikai 19.g.simtenī, kad sāk attīstīties jaunā jurisprudences, sāk jau klasificēt, sistematizēt visas tiesības, tiesību normas, un te nu izrādās, ka līdzās admin. tiesībām tiek jau atrastas arī vēl vairākas citas publisko tiesību nozares. Izveidojas valsts tiesības, galvenām kārtām ar konstitucionālās valsts nodibināšanu. Bij protams arī 17.-18.g.s. traktāti par valsts pamatlikumiem, bet tāpēc nebija vēl īsta pamata normu klasificēšanai. Tāpēc 17.-18.g.s. visas toreizējās jaunās publiskās tiesības patiesībā bij administratīvās tiesības. Vēlāk tad arī publiskām tiesībām piešķāta kriminālās tiesības, procesuālās tiesības, starptautiskās tiesības. Tādēļ 19. un 20.g.simtenī administratīvās tiesības ir jau tikai viena publisko tiesību sastāvdaļa.

Ir interesanti atzīmēt mūsu tiesību normu kompleksa atšķirību no citām publisko tiesību normām. Lēs no save - tāda praktiska - viendokļa varētu atzīmēt, ka visām publiskām tiesībām piemīt kaut kas kopējs, - proti, vienes tā vai citādi attiecas uz pašu valsti, uz valsts iekārtu, valsts organu uzbūvi un šo organu darbību. Privāto tiesību galvenā pazīme, kā zināms, ir tā, ka privātes tiesības attiecas uz privātpersonām, neregulē viņu savstarpējās tiesiskās attiecības.

Kums ir tāda praktisks kritērijs, kuru pielietojot mēs viegli varam atšķirt privātes no publiskām tiesībām. Uztēdam jautājumu: uz ko tā norma attiecas? Vai tā figurē arī valsts, valsts organi, kaut tas arī būtu tikai šo attiecību vienā daļē? Zem valsts tiesībām no šī viendokļa mēs saprotam tās tiesību normas, kas attiecas uz valsts vispārēju organizāciju, normas, kuras nosaka valsts satversmi materiālā nozīmē. Ja mēs runājam par krimināltiesībām, arī to atradīsim vienmēr valsti kā varas subjektu, valsti kā sodāmo subjektu, valsti kas uzstājas zināmos gadījumos. Ja runājam par procesuālām tiesībām, tad tā ir derīga arī zināmiem valsts orgāniem, tiesām, kas attīsta savu darbību.

Ar ko tad atšķiras administratīvās no citām publiskām tiesībām? Jau minējām īsumā, ka zem admin. tiesībām saprotam to normu kompleksu, kas nosaka valsts administratīvo organu uzbūvi, šo organu darbību kā arī attiecības gan starp pašiem šiem administratīviem orgāniem tā arī tiesiskās attiecības starp šiem orgāniem no vienas puses un pilsoņiem jeb individiem no otras puses. Šinī definīcijā mums vēl kas jāatzīmē. Ja sakām, ka admin. tiesību normas nosaka admin. organu darbību un admin. ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ organu uzbūvi, tad te ir zināma neskaidriba. Jo mēs nonākam pie jautājuma, ko tad mēs saucam par administratīviem orgāniem? Kums ir jāredz tā tad sev zināms jēdziens par administratīvo organu atšķirību no citiem orgāniem. To mēs dibinoties uz vecās pazīstamās teorijas pamatiem (Monteskiē teorija, 18.g.s. vidū) pieņemam, ka ir 3 galvenās valsts varas funkcijas: likumdošanas vara, tiesu vara un izpildu jeb administratīvā vara. Un tādā, arī trejādi orgāni.

Ar ko tad administratīvās varas orgāni atšķiras no citiem orgāniem? Mēs varētu teikt, ka visvieglāk atšķirt šos orgānus atkal pēc viņu darbības. Likumdošanas orgāni ir tie, kas attīsta likumdošanas darbību, administratīvi orgāni tie, kas attīsta administratīvo darbību un tiesu orgāni tie, kas attīsta tiesu darbību. Tātad nonākam jau pie darbības.

Tā tad, lai izšķirtu tos orgānus savā starpā, atzīmēsim, ar ko atšķiras pati darbība, - likumdošanas darbība no tiesu un administratīvās darbības. Vispopulārākā jaunākos laikos (sākot ar 19.g.s. pirmo pusi) ir likumdošanas darbība, jo vispārējais ieskaits ir tāds, ka vajag redīt labus likumus un tad valstī viss būs labi. Tiek gaidīts, ka jaunā tautas priekšstāvība gādēs par labiem likumiem un ka ar to būs visi trūkumi novārstīti. Tāpēc arī teorētiskā jurisprudencē tika vispirms uzstādīts jautājums, iekš kam pastāv likumdošanas darbība. Un tika atrasts, ka tā pastāv vispārējo normu radīšanā jeb veidošanā, jeb vienkārši sakot - likumu radīšanā, bet likums ir abstrakta norma, - likums attiecas uz lielu daudzumu personu. (Var jau arī būt gadījumi, kad tiek norādīts, uz kādām personām likums attiecas, piemēram, uz ārzemniekiem, uz zemniekiem, uz vēlētājiem, bet tikai vispārējā veidā). Likums attiecas uz visiem attiecīgiem gadījumiem, kas zināmā laikā tiek konstatēti. Ir tikai izņēmumu gadījumi, kad likumā tiek minētas atsevišķas personas vai atsevišķi gadījumi. Var piemēram, ar atsevišķu likumu uzņemt kādu personu pavalstniecībā. Bet tas notiek reti.

Ja mēs no otras puses palūkojamies uz tiesu darbību, tad te gluži otrādi redzam jau konkrētu darbību. Tiesu organi izšķir konkrētus gadījumus. Krimināltiesa izšķir jautājumu, vai tāde un tāde persona ir vainojama tādā un tādā gadījumā. Jāizšķir, kāds sods jāuzliek zināmai personai. Un tiešās spriedums ir konkrēts akts. Tāpat tas ir ar civiltiesas aktiem. Tur tikai saturs ir citāds - tur jāizšķir jautājums, vai tāde un tāde prasība ir dibināta vai nē. Te atkal ir konkrēts akts, jo spriedums attiecas atkal uz noteiktu gadījumu.

Varētu tādēļ teikt, ka tiesu darbība noteikti atšķiras no likumdošanas darbības ar to, ka likumdošanas darbība izpaužas abstraktā veidā, bet tiesu darbība ir jau konkrēta. Šinī ziņā varētu teikt, ka tiesu darbībai stāv tuvu arī administratīvā darbība.

Arī par admin. darbību var teikt, ka tā no likumdošanas darbības atšķiras vispirms ar to, ka tā ir konkrēta darbība. Administratīvā darbība no juridiskās puses attiecas uz pilnīgi noteiktām personām un konkrētiem gadījumiem. Piemēram, ar administratīvās iestādes, teiksim, kāda nodokļu inspektora lēmumu tiek noteikts tādai un tādai personai maksāt tādu un tādu nodokli. Lai gan daudzas personas maksā līdzīgu nodokli, tie būs jau tomēr citi gadījumi, citi akti. Tie ir pilnīgi konkrēti akti. Tāpat, ja ņemsim kādu policijas priekšrakstu kādam mājsaimniekam - par ielas izlabošanu vai notīrīšanu, kurš arī varbūt līdzīgā veidā uzdots citiem īpašniekiem. Bet te ir tomēr atsevišķi konkrēti akti. Tāpat redzam, ka admin. darbība no juridiskās puses izpaužas konkrētos aktos. Tāpēc arī nav brīnums, ka sākumā, kad radās teorija par 3 valsts varas funkcijām, bij diezgan liela neskaidrība par izšķirību starp tiesu un administratīvo varu. Tas nav izskaidrojams tikai vēsturiski vien, ka piemēram, tiesu vara feudālisma laikmetā vēl nebija nošķirta no administratīvās varas; (līdz 19.g.s. otrai pusei Anglijā - mīertiesneši bij arī galvenie administratori, atskaitot tikai dažus centrolas administratīvos organus. Jo tālāk ejam atpakaļ, jo vairāk mēs redzam, ka tiesu vara nav vēl diferencējusies no administratīvās varas). Bet netikai ar to tas izskaidrojams. Tas izskaidrojams arī ar to, ka abas darbības - tiesu un administratīvā - pēc savas būtības bij konkrētas darbības. Tādēļ teoretiski nebija tik viegli atšķirt tiesu varu no administratīvās varas. Tāpēc arī pie Monteskiē paša ir diezgan liela neskaidrība. Vienā vietā iznāk tā, itkā viņš atzīst tikai izpildu varu un likumdošanas varu. Tālāk tas izpildu varu daļā jau tiesu un administratīvā varē.

Tāpat angļu Loka traktatē par pilsonisko brīvību redzam arī neskaidrību. Likumdošanas vara ir jau skaidri apzīmēta, bet redzam lielu neskaidrību attiecībā uz administratīvo varu. Dažā ziņā šī neskaidrība pie viena otra administrativista, kurš plašāki aplūko jautājumus par valsts varas funkciju sadalīšanu, redzama arī vēl tagad.

Bieži vien atrodat tādu aizrādījumu, ka administratīvā darbība ir tā, kas paliek pāri, ja (no valsts organu darbības vispār) atņem nost no vienas puses likumdošanas un no otras puses tiesu darbību. Šis apzīmējums ir tāds ļoti ērts. Never jau to apstrīdēt, bet tas ir tāds negatīvs izskaidrojums, kas jums neko pozitīvu nedod. Jūs tikai zināt, kas jāņem nost, bet kas tad patiesībā ir tā pati administratīvā darbība?

ADMINISTRATīvĀ DARBĪBA POLICEJISKĀ UN TAGADĒJĀ TIESISKĀ VALSTĪ.

Lai noteiktu atšķirību starp administratīvo un jurisdiktīvo darbību, tad palūkosimies īsumā uz administratīvo darbību t.s. policejiskā valstī un tagadējā tiesiskā valstī. Varētu teikt, ka policejiskās valstīs, kaut arī ne visās, 17. un 18. g. simtenī bij varbūt pat visglāk atšķirt administratīvo darbību no jurisdiktīvās darbības, tēpēc ka šinī laikā arī priekš tā laika progresīvākās valstīs tiesu darbība jau bij atšķirta no citām darbībām. Šī jurisdiktīvā darbība jau bij uzticēta atsevišķi m. orgāniem. Protams, ka visur tas tā nebija, bet pa lielāku daļu gan. Un vēl vairāk: šo tiesas orgānu darbība vairāk vadījās no likumiem nekā citas administratīvās darbības. Minēšu mums tuvāki atēvošus piemērus: Krievijā police absolutistiskā valsts līdz 1906. gadam, kad ievēda Krievijā konstitūciju, bet šinī pašā absolutistiskajā Krievijā, pret kuru cīnijās sabiedrība, jau no 1864. gada pastāvēja ļoti noorganizētas tiesas. Aleksandre II laikā 1864. gadā tika izdoti t.s. tiesu ustavi, kas izvēd tiesu reformu. Šie paši tiesu ustavi savas pamatvilcienos ir tie paš, kurus arī mēs pielikojam, galvenām kārtām iekārtas un processuālie likumi. Protams, ka dažās vietās ir piemērotas mūsu apstākļiem. Tā piem. pirmās kā otrā instance nepastāv vis mīrtiesnešu sapulcē, bet apgabaltiesa.

Tāpat tas bija Vakarēiropas valstīs. Tur tikai tas notika agrāk, jo Krievijā savā tiesiskā attīstībā bij palikusi kādus 100 vai 150 gadus iepakaļ. Tur jau pirms konstitūciju ieviešanas tāpat tiesa bij atdalīta no citiem valsts orgāniem. Tiesu darbība šinīs absolutistiskajās valstīs tiek stingri noregulēta no likumiem.

Par likumdošanas darbību šajās valstīs nenāks runāt kā par atsevišķu noregulētu darbības veidu tēpēc ka likumdošanas vara bija un police absolutē monarcha rokās un likumdošanas procedūra nebija ne ar ko noteikta. Pamatprincips bij tas, ka valdniecība gribēja ir likumi. Visas aktas, kur varēja konstatēt valdniecisko gribu, nepresot vai tie ir abstrakti vai konkrēti akti, tika radzēti likumīgs spēks. Notika pat prasīts valdniecisko paraksts. Pielike, ja kāds no valdnieciskā uzticības vīriem apstiprināja, ka tāds ir valdniecisko griba. Dažās valstīs gan pastāvēja dažādas padomdevēju iestādes, slepenpadomes u.t.t., bet tām nebija nekāda valststiesiskā nozīme. Piemēram, vecajā Krievijā pastāvēja t.s. Valsts Padome, kur sēdēja augstākie ierēdņi, generali, augstākie civilierēdņi, bijuši ministri un gubernatori, kam bij ļoti sakari ar valdniecību. Šai padomei ārēji bij liela cieņa, liela autoritāte, bet patiesībā viņai nekādas varas nebija. Ja valdnieciskā gribēja, tad viņš tai iesniedza kādu likumprojektu apspriešanai, bet ja negribēja, tad neiesniedza. Un ja arī viņš iesniedza, tad tas vēl nenozīmē, ka viņš klausīs padomes lēmumam. Daudzos gadījumos bija tā, ka valdnieks labprāt uzkleusīja un uzticējās tikai vienam vai dažiem ierēdņiem, tad tiem bija ļoti liela faktiskā vara, tie bij tie īstie likumdevēji.

Tātd radzē, ka par izveidotu likumdošanas procedūru to nevar būt runas. Un blokus jau atdalītai tiesas darbībai (pilsonis varēja meklēt taisnību uz likuma pamata pārsūdzot augstākā instancē), nerunājot par vāji attīstāto likumdošanas darbību, pastāvēja arī ļoti plaši attīstīta valsts administratīvā darbība. Tēpēc ka šī plašā admin. darbība attīstījās policejiskās darbības formās, tādas valstīs sauca par policejiskām valstīm.

Ar šīs admin. darbības palīdzību gribēja pacelt iedzīvotāju labklājību, kultūras attīstību u.t.t. Ierēķi jau bija ļoti.

Tika izdoti daudzi un pleši policejiski reglamenti un instrukcijas. Tur redzam ļoti sīkus priekšrakstus, kas ierīcas pilsoņu privatā dzīvē. Pat gribēja noregulēt kā cilvēkam gērbties, kā sarīkot kristības, cik drīkst tādās svinībās iztērēt u.t.t. Administratīvais aparāts bij diezgan labi izveidots un bij milzīgs daudzums šo administratīvo aktu (reglamenti, instrukcijas), bet nebija gandrīz likumu, kas noteiktu to administratīvo organizāciju un noteiktu šai darbībai stingrus tiesiskus pamatus, kā tas bij ar tiesas darbību. Bij jau viens otrs akts ar likuma spēku, piem. valdnieka paša pavēles: radīt tādu un tādu jaunu admin. orgānu, uzticēt tam tādu un tādu darbību. Bet kādu vispārēju abstraktu normu par admin. darbības noregulēšanu un ierobežošanu nevarēja atrast.

Minētie daudzie administratīvie akti pašus administratīvos orgānus ne saistīja, bet gan iedzīvotājus un pat diezgan jūteni. Caur to tē valsts iekārte tika par tādu ienīstu, iegūst sev arvien vairāk pretiniekus.

Arī vēlāk valsts tiesību teorijā tiek uzturēts spēkā tādā ieskats, ka likums ne saistē pašu likumdevēju. Likums saista gan visus tiesību subjektus, privātpersonas, arī administratīvos orgānus un amatpersonas, bet pašu likumdevēju nē. Tagad arī šo teoriju sāk atmet. Likums nav visveids loģisks solutuss - atsvebināts no likuma varas.

Administratīvie orgāni bij brīvi savā rīcībā, atskaitot tikai priekšniecību, kas arī nebija saistīta ar likumu, bet savukārt ar augstāko priekšniecību. Tāpēc arī samērā zēmam administrātoram pret privātpersonām bij diezgan liela vara.

Šādā policejiskā valstī bij vieglāk atšķirt admin. darbību no jurisdiktīvās darbības, tēdēļ ka jurisdikt. darbība bij nostādīta jau uz tiesiskiem pamatiem (Krievijā no 1864. g.) un pilsoņiem jau šinī laukā bij dotes zināmas tiesiskas garantijas. Varēja listu vest caur 3 instancēm. Bij arī apēlācija un kasācija.

Citēdi tas bij administratīvās darbības laukā. Te vēl likums bij ļoti maz ievērots. Kā valdnieks bij brīvs, tā arī viņam padotais administratīvais aparāts bij brīvs. Jērēķinājās tikai ar priekšniecības gribu. Varēja jau griezties ar pazēmīgu lūgumu pie firsta vai grofa jeb pat paša valdnieka, bet tam reti kad bij panākumi. Administrācija ieskatīja sevi par kādu privilēģētu korporāciju, saņemta savu izcilus stēvokli un tā vienkāršai privātai personai bij grūti savu taisnību dabūt, jo tā patiesībā nebija likuma uz ko atsēukties, kā tiesā. Varēja tikai vienkārši žēloties. Tātad redzam, ka policejiskās valstīs jurisdiktīvā darbība bij ar likumu saistīta darbība, turpretīm administratīvā darbība bij brīva, tā nebija ar likumu saistīta.

No šī viedokļa pat zināmā mērā grūtāk atšķirt šīs abas darbības mūsu tagadējā tiesiskā valstī.

ADMINISTRATĪVĀS UN JURISDIKTĪVĀS DARBĪBAS ATŠKIRĪBA TAGADĒJĀ TIESISKĀ VALSTĪ.

Tagad jau mums ir pēgrūtāk tēdēļ, ka tagad arī administratīvie orgāni pastēv uz likuma pamata. Bet tikai viņu organizācija, bet arī šo orgānu kompetence un šo orgānu darbība noteikta likumos. Mums ir administratīvie likumi, - vienā valstī labāki - otrā sliktāki. Administratīvie likumi nosēka administratīvo orgānu uzbūvi, iekārtnu, kompetenci un darbību. Daudz kas šo orgānu

darbībā tiek noteikts reglamentos un instrukcijās, bet tagadējie reglamentu jeb instrukcijas ļoti atšķiras no toreizējiem reglamentiem jeb instrukcijām. Tagad jau tiem ir vairāk likuma spēks, jo šādi akti tiek izdoti stingri uz likuma pamata, likuma robežās. Šie akti tagad saista arī pašus administratīvos organus.

Runājot par garantijām, kas pilsoniem agrāk jau bija tiesiskās darbības laukā, redzam, ka administratīvās darbības laukā tāpat tagad tiek dotas tiesiskās garantijas. Protams, ja pilsonis labi nozin likumus vai nav pietiekoši enerģisks, viņš var griezties arī ar vienkāršu pazemīgu lūgumu. Bet bez tam pilsonis var griezties pie tās pašas priekšniecības ar sūdzību un a t s a u c o t i e s u z l i k u m u . Piemāram, ja man uzlikts pārāk liels nodoklis, varu meklēt taisnību formālas sūdzības ceļā. Bez tam tagadējās tiesiskās valstīs arī ārpus šī administratīvā aparata ir pilsoniem iespējams sūdzības ceļš. Pastāv tā sauktās a d m i n i s t r a t i v ā s t i e s ā s , kur pilsonis var griezties ar formālu sūdzību, lai tādā un tādā nelikumīgu lēmumu jeb rīkojumu atcel. Šinī ziņā nav veids tik liela starpība starp administratīvo darbību un jurisdiktīvo darbību, kāda pastāvēja t.s. policejiskā valstī.

Bet kāda tad pastāv starpība starp administratīvo un jurisdiktīvo darbību tagadējā tiesiskā valstī? Varētu teikt, ka viena daļa administratīvajā darbībā (bet mazākā daļa, kas nav arī tā raksturīgākā daļa) nemaz nav no šī juridiskā viedokļa atšķirama no jurisdiktīvās darbības. Vācu administratīvistu šajā administratīvā darbībā, kas vēršas uz atsevišķo konkrēto gadījumu izšķiršanu, atšķir "Entscheidungen" un "Verfügungen" - rīkojumi konkrētās lietās. Te būs vai nu kāda pavēle vai arī aizliegums. Pie mums izšķir administratīvos noteikumus, kas ir abstrakte rakstura akti (Verordnungen) un administratīvos rīkojumus, kas ir konkrēti administratīvi akti. Te nu tad šajā konkrētās administratīvās darbības novadē atšķir vēl "Entscheidungen". Te kaut kas tiek izšķirts, tiek dota atbilde uz kaut kādu jautājumu. Pilsonis, toksim, griežas pie admin. iestādes un uz likuma pamata tiek dota viņam tāda un tāda atbilde. Šie "Entscheidungen" patiesībā ir grūti atšķirami no tiesas sprieduma, jo abi tie tiek doti uz likuma pamata. Tiesnesim bieži vien jāiet kompromisā ar savu iekšējo pārliecību, bet te viņš neko nevar darīt, jo viņa pārliecība bieži verbūt radusies aiz līdzjūtības vai citādi. Tikai pašā jaunākā laikā ir dažādi tādā modernistiski virzieni, kas saka, lai tiesnesis izšķir, pēc savas labākās pārliecības, - "Freirechtssprechung". šim virzienam palīdzēt vēl maz piekrišanas, vienīgi verbūt šveicā ir mēģināts kaut ko darīt šajā virzienā.

šajos dažādos jautājumos, kur administratīviem orgāniem nākas izšķirt jautājumu stingri uz likuma pamata, piemāram nodokļu jautājumus, ir tikai šie "Entscheidungen". Nodokļu komisija, protams, nevar uzlikt nodokli pēc sava ieskato. (Senāk gan bija tā, ka centrā noteica ievācamo nodokļu sumu, un tad nu iecirkņos, apriņķos, ciemos vajadzēja tos pašiem sadalīt). Progresīvā ienākuma nodokļa likumā noteikts, ka no tāda un tāda ienākuma jāmaksā tāds un tāds nodoklis. Ir izstrādāts noteikts skāla, tāpat noteikti paredzēti dažādi pielaižamie atvilkumi u.t.t. Admin. orgānu uzdevums ir vienkārši pēc šīs skāles konstatēt maksājamo nodokļu augstumu. Ja bieži gadas nepareizības, tad tos izskaidrojams tikai ar nepareizu ziņu ievākšanu, bet nevar būt runas par to, ka nodoklis uzlikts patverīgi. Bet šādi "Entscheidungen" sastāda administratīvā darbībā m a z ā k o d a ļ u .

Šo mazāko daļu varētu pat zināmā mērā atdalīt no tagadējās admin.darbības, paderīt par kādu patstāvīgu darbību, kas stāvēs ļoti tuvu tiesas darbībai.

Administratīvās darbības lielākā daļa izpaužas tādos aktos, kur administratīvie organi var gan parādīt savu brīvu gribu (diskrecionēlo varu). Organi var šo jautājumu izšķirt vienādi un otrādi un kā viens tā otrs lēmums būs likumīgs. Piemēram: kā zināms, pilsoniem ir tiesības nest ieročus tikai pēc zināmas atļaujas no policijas. Tāpat ar motocikliem, automobiļiem u.t.t. Arī dažādiem veikaliem, optiekām u.c. vajadzīgas tādas atļaujas - koncesijas. Šīs koncesijas ir ļoti plaša kategorija. Policija var šādas atļaujas izdot vai neizdot. Te nav domēts, ka policijas organs var pilnīgi subjektīvi, nemotivētā veidā vienam dot un otram to liegt. Te likumdevējs domā tā, ka admin.iestāde daudz maz pārziņ pilsonus un ja par šo pilsoni nav nekādas ziņas, ka viņam neverētu atļauju dot, tad arī tā jādod. Citādi tas ir, ja pilsonis, piemēram, sodīts par hulīganismu, zādzībām un taml. Te jāraugās no sabiedrības interesēm.

No pievestā redzam, ka tagadējā laikmetā administratīvā darbība no jurisdiktīvās darbības atšķiras sekoši:

Leļ gan administratīvā darbība tāpat kā jurisdiktīvā darbība vērsta uz konkrētu jautājumu izšķiršanu, tomēr jurisdiktīvā darbība ir cieši saistīta ar likumu, - tiesnesim nav vietas, kur parādīt savu brīvo gribu, - turpretim administratīvā darbība savā raksturīgākajā daļā ir brīva darbība un norisinas gan likuma robežās, bet tomēr brīvi vadoties no valsts jeb vispārējām interesēm.

Nonākot pie admin.darbības definējuma ievērojam to interesanto parādību, ka admin.darbību visveirāk novērtē negatīvi. Bet kāpēc tad mēs nedodam admin.darbībai tiešu pozitīvu definējumu? Ja meklēsim izskaidrojumu, tad šķiet, ka to atrodāsim valsts attīstības vēsturē, valsts darbības attīstībā. Lieta tā, ka senatnes valstīs visā valsts darbībā bijis edministratīvā darbība. Protams, vispār valsts darbība nebija tik plaša kā tagad.

Protams, neveram apgalvot, ka valsts attīstība bijusi vienmēr vienmērīga. Redzam arī kultūras pagrimsēnes laikmetus, kam iet līdzī arī valsts darbības sašaurināšanās. Netikai Eiropā, bet arī sen atpakaļ citās pasaules daļās ir bijusi liela kultūra. Par to tikai pēdējos gados sāk veirāk interesēties. Piemēram, par Amerikas pirmiedzīvotāju kultūru. Tāpat senā Bābolē, Asirijā, Ēģiptē, Perzijā. Šīs pēdējas valstis visas radās uz iepriekšējā, varētu teikt feodālā, laikmeta likvidēšanas pamatiem. Ēģiptes Viduslaiku valstis liekas pavisam niēcīgas, neattīstītas, ja tās salīdzina ar vecām, apvienotām valstīm.

Šajās vecās valstīs redzam pat birokrātisko iekārtu. Gan ne ļaunā nozīmē, kā to mēs tagad saprotam. Birokrātiskā sistēma ir tiešni tā administratīvā sistēma, kurā nepieciešamā valstī pie plaši attīstītas administratīvas darbības. Never veirs iztikt ar šauru darbību, vajadzīga specializācija, darba dalīšana. Darba dalīšana un specializācija ir princips ir birokrātiskās iekārtas pamats.

Viduslaikos šādu birokrātisko iekārtu neredzam, turpretim vecās Austrumu valstīs gan. Te redzam plašu sarakstīšanu, ziņojumu sniegšanu, priekšrakstu nosūtīšanu u.t.t., kam par mērķi bija labklājības pceļšana visā valstī.

Viens no pirmajiem feodalisma likvidētājiem bij Hamurebi (ap 2000 gadus pirms mūsu ēras), kas agrāk sadalīto valsti apvienoja atkal vienā kopīgā lielā valstī. Tāpat tas bija senajā Ēģiptē un Perzijā. Ir noskaidrots, ka jau lielās Perzijas valsts laikā ir bijis izrakts Sueces kanāls, bet tikai aizsērējis un tagad nesen izrakts par jaunu. Tātad kultūra neattīstās vis vienmērīgi. Pēc pasaules kara arī daudzi filozofi, sabiedriski darbinieki un citi domāja, ka nu iestāsies kultūras regress uz ilgāku laiku. Tomēr varam gandrīz droši teikt, ka par leimi tas tā nav. Tad arī vēl viens - kopš vairākiem tūkstošu gadu desmitiem runā par "dzeltenām briesmām". Ir jau tas pilnīgi iespējams, ja notiek kāda liela liela rāsu sadursme, sajaukšanās. Ir pierādīts, ka arī tautas novocojas, tāpat kā atsevišķi indivīdi.

Feodalā valstī valsts aparāts bija ļoti primitīvs un var teikt, ka tā balstās vairāk uz privattiesiskiem pamatiem nekā uz publisktiesiskiem. Feodalā valsts tiesībā bija kā tāda **l i e l a m u i ņ a**, kā no ekonomiskās tā arī juridiskās puses. Visi ir atkarīgi no zemes īpašnieka. Atrodam to vairākas kategorijas, grafus, baronus, firstus u.t.t. Arī tie brīvie ļaudis (netikai vergi), kas dzīvo uz kāda kunga zemes, ir padoti šī kunga juridiskajai. Personīga brīvība valda tikai pilsētās. Pat vergi, kas t atbāguši un nodzīvojuši vienu gadu un vienu dienu, nav vairs nevienam padoti.

Feodālie kungi - baroni, grafi, hercogi - ar valdnieku bij noslāguši savstarpējus līgumus, kas jau ir privattiesisks institūts. Tas bij t.s. paklausības un kelpības līgums. Šīs sistēmas pamats ir **z o m a s v a l d ī ņ a**. Pilnīgas īpašuma tiesības bija tikai karalim, bet citi visi **v a l d ī ņ a** tikai zemi.

Feodalisma **f o r m u l a** ir sekojoša: A tur zemi no B, bet B ļoti bieži atkal no C, C no D u.t.t., pēdējais savukārt no karaļa.

Savā laikā pat katoliķu baznīca pretendēja uz visu zemi, jo pāvests stāvēt pāri karalim un tādā veidā esot uz to tiesības. Augstākais valdnieks bija Dievs pats, pāvests saņēma to varu no Dieva, tas to nodeva tālāk karalim, bet tie atkal tālāk.

Feodālam kungam bija jurisdiktīvā vara - valdīšanas tiesības, tā bija valdīšana pār zemi un valdīšana pār ļaudīm. Vispirms kārtā tas nozīmē spriest tiesu un otrkārt uzturēt kārtību un drošību, tālāk arī tas nozīmē tiesību ievākt nodeklus. Kā redzams, to tā valdīšana bij ļoti vienkārša, - varētu teikt tāda "muižas policija". Arī mūsu visvecākie ļaudis atceras, ka pie mums pastāvēja tāda "muižas policija". Feodālie kungi paši maz ko darīja, bet visu izpeldēja viņu skrīveri, kalpi, pārvaldnieki. Bij arī tādi pārvaldnieki, kas uz īsu laiku tika nosūtīti uz vienu apgabalu, lai tur spriestu tiesu, ievāktu nodevas, visu nokārtotu un tad atkal atgrieztos pie feodalā kunga. Uzturēt kārtību un drošību valstī - tas bija jau mazāk svarīgs jautājums. Tādā veidā runā pat par **f e o d a l o s n e r k i j u**. Likumdošanas darbība patiesībā nemaz nepastāvēja. Tā visa bij viena primitīva administrācija. Tikai vēlāk atdalījās jurisdiktīvā un legislatīvā darbība. Tas mums izskaidro, ka, ja atdala nost legislatīvo un jurisdiktīvo darbību, tad paliek tā darbība, kura ir bijusi jau sākumā - tā ir administratīvā darbība.

Varētu teikt, ka feodalisma laikmetā attīstība negāja uz priekšu. Vieni un tie paši laudis izpildīja visus valsts pārvaldīšanas uzdevumus. Viņnīgais izņēmums varbūt ir Anglija, kur karaļiem bija lielāka vara. Uz feodalisma drupām tad radās t.s. nacionālās valstis - Francija, Spanija, Austrija. Vācija vēl ilgāku laiku palika stipri saskaldīta. Protams, tas nenotika uzreiz. Dažās valstīs šis attīstības process bij lēnāks.

Feodālie kungi bieži metās uz laupīšanu līdzās laupītājiem, tādēļ teuta ātri nostājās pret viņiem un mēklēja glābiņu pie karaļa. Dažās vietās jau 16.g.simtenī redzam feodalismu stipri satriektu. Sāk attīstīties garīgā kultūra. Pāreja uz karaļa varas absolutismu priekš tā laika nozīmēja progresu. Tikai 19.g.s radās doma, ka absolutistiskā iekārta ir slikta, atpakaļrāpīga. Pēdējā laikā viņa tāda arī bij.

Uz feodālās valsts drupām radās lielākas apvienotās valstis; līdz ar to radās jauni uzdevumi. Tika aicināti palīgā apgaismoti laudis, filosofi, domātāji. Sevišķi 18.gadu simtenis, - tas tiek saukts par apgaismotā despotisma laikmetu. Tā piemēram, Monteskiē sarakstījās ar Katrīnu II, deva tai padomus, tēpat Volters ar Fridrihu II (Prūsijā). Nolūki jau bija labi, bet vēlāk izrādījās, jo līdzekļi nebija pietiekoši. Vajadzēja vairāk pozitīvas darbības. Tāpēc no vienas puses - administratīvā darbība labi attīstījās, bet no otras puses - tā nedeva gaidītos rezultātus. Tajā laikā, protams daudz ko, kas tagad mums izliekas pats par sevi saprotams kā administrācijas uzdevums, vēl nemaz neatrodam. Piemēram, par skolām nerūpējās nemaz, par sanitāro apstākļu uzlabošanu rūpējās ļoti maz, par atbilstošas uzlabošanu arī ļoti maz. Labāk noorganizēts bij administratīvi-policejiskais aparāts. To atrodam dažās valstīs mūsu tagadējās administrācijas pirmās ēkumā.

Bij vēl ministrijas. Bij tikai centrālās iestādes, kas bij uzbūvētas uz koleģiāliem principiem. Te bija 3 vai 5 vai vēl vairāk locekļu. Administratīvās darbības sadalījums nebija vēl tik planveidīgs kā pie mums. Te redzam vairāk tādu provinciālu administratīvo sadalījumu. Katra province bij stipri neatkarīgāka no centra nekā tagad. Tā bij t.s. teritoriāla sistēma.

Tagad valdošā ir reālā sistēma, kur valsts darbība ir sadalīta pa nozarēm. Te ir ministrijas, kas pārziņ sevas lietas pa visu valsti. Izglītības ministrija pārziņ izglītības lietu pa visu valsti. Citās ministrijās tas ir tāpat.

Tas, ka provinču administratīvā pārvaldīšana bij vēl vāji saistīta ar centru - nereti dažādās provincēs bij dažādi pārvaldes orgāni - izskaidrojams ar zināmām feodalisma atliekām. Bij ilgos feodalisma gadu simtenos izveidojušās savas īpatnības. Piemēram, Francijā līdz lielajai revolūcijai redzam diezgan raibu provinču pārvaldīšanu. Tikai Bešiljē mēģināja izvest kaut cik planveidīgā iekārtu Francijā. Bet patiesībā tikai lielā revolūcija iznīcināja visas feodalisma atliekas un izveidoja diezgan plašu valsts administratīvo aparātu, kas balstījās uz koleģialitātes principa.

Jau vēlāk - 19.g.simtenī - rodas jauni darbības veidi, jaunas iestādes, administratīvais aparāts paplašinās un tagadējā admi. iekārta tā sākot datē savu sākumu no 19.gadu simtena. Ar 19.g.s. sākumu agrāko koleģiju vietā stājas izšķiršana viens personāls rokās. Tāpat kā ministri, arī zemēkie administratori ir atsevišķas personas ar lēmjošo varu.

JURIDISKAIS UN NEJURIDISKAIS ADMIN.DARBS. 1

Juristu neinteresē viss plašais administratīvais darbs, kas ir ļoti plašs un kam ir vēl tendence paplašināties.

Administratīvo darbību vispār varam apskatīt kā no

matēriāla tērīno jūridiskā viedokļa, t.i. par cik viņa izpaužas t.s. materiālos vai etkal

jūridiskos aktos. Pienāks : administratīvā darbība teentes izglītības laukā. Tas ir runa par skolu iekārtu, jaunu namu celšanu, higieniskās prasības u.t.t. Tas viss juristu neinteresē, jo tie ir t.s. materialie akti. Tas ir darbs arhitektiem, būvstrādniekiem u.t.t. Juristu var interesēt tikai kāds

administratīva orgāna lēmums par būves nodošanu, par sumas izmaksu būvuzņēmējam u.c. Bet redzam, ka šie juridiskie akti sastāda darbības mazāko daļu. Viss pārējais darbs izglītības laukā būs daudz vairāk no svāra. Tāpat skolās - padomes sēdes, direktora rīkojumi un citi jūrid.akti sastāda tikai administratīvās darbības mazāko daļu. Lai gan mūsu Universitāte ir ar saviem 8000 studentiem un vairākiem simtiem pādagogiem kā maza pilsētina, kur tiek veikts arī diezgan liels administratīvais darbs, tas ir tomēr tikai blakus-darbs, bet galvenais ir pati tā mācību pasniegšana, zinātniskais darbs.

TEORIJA PAR VALSTS ADMINISTRATĪVO DARBĪBU.

Tagad palūkosimies uz dažām tādām teorijām, kas tās vai citādi novērtē valsts administratīvo darbību, kā mēdz teikt "ieņem stāvokli" pret valsts admin. darbību. Varam pieņemt, ka modernā valsts izrāda tendenci paplašināt valsts administratīvo darbību, - pieņēram izglītības lietās. Tagad vispār atzīts, ka tā ir valsts lieta. Elementārā izglītība mums ir visiem noteikti pieejama, bet pat obligatoriska. Nav jau gluži izslēgts, ka kādu mācības iestādē uztur privāto atsevišķu personu. Visvairāk to redzam Amerikā, kur ir daudz to miljardieru, kas uztur kādu veselu koledžu. Bet tikai mazāko no Sav.Valstu koledžām Eiropas U universitātes atzīst par sev līdzvērtīgām.

Tāpat visas tās vajadzības, ko pilsoņi vēl nesen apmierināja saviem spēkiem, tie nāvē vairs apmierināt. Valsts ta nu nāk palīgā un šinī ziņā valsts ir jau kļuvusi par "kultūras valsti" (Kulturstaat).

Valsts tiesību teorijā un tiesību filosofijā vai arī socioloģijas filosofijā vispār pazīstami 3 virzieni :

- 1) Anarķisms virziens
- 2) Sociālistiskais virziens un
- 3) Liberalisms virziens.

Pie tam liberalisma virziona patiesībā ir divi : vecākais un jaunākais liberalisms virziens.

VECAIS LIBERALISMS.

Jāņem vērā, ka 17. un 18.g.s. pāļic jiskā valsts ar savu administratīvo darbību, kurā izpaudās galvenām kārtām tikai ļoti apgrūtināšos administratīvos priekšrakstos, instrukcijās un reglamentos, bij kļuvusi sabiedrībai nepatīkama, nevēlama. Kad 19.g.s. pirmā pusē konstitucionālai vļestij izplatoties pilsoņi dabuļo izteikt arī savas domas par valsts administratīvo darbību, redzam, ka šis novērtējums ir ļoti negatīvs.

Drošān stipri tad izplatītais tāsda l i b e r a l i s m s (tagad saukts "vecais liberalism"), kas prasīja dažādas

p i l s o ņ u b r ī v ī b e s. Prasīja, lai preses, vārds, sapulču, biedrošanās un citas brīvības tiktu ierakstītas satversmē un nodrošinātas. Līdzās šīm prasībām radzām uzstādam prasību par valsts n e i e j a u k š a n o s, par valsts administratīvās darbības s a š e u r i n ā š a n u. Šī nu ir tā reakcija pret 18.g.s. policajisko valsti. ("Reakcija" to nebūt nozīmē kādu atpakaļrāpību vai galēju konservatīvismu, bet tikai protdarbību).

Pilsoņu brīvo iniciatīvi nevejagot traucēt. Vise saimnieciskā darbība esot jāatstāj pilsoņiem pašiem. Lai brīvi vienoties darba devēji un darba ņēmēji. Šis vecā liberalismā virziens bij valdošais 19.g.s. pirmā pusē.

I D E J I S K A I S A N A R Ķ I S M S .

Domu virziens reiz bij sācis iet šo domu gaitu un tā nonākam pie t.s. i d e j i s k ā a n a r ģ i s m a, kas arī ir 19.gadu simtoga parādība. Ir bijuši verbūt arī kādi idejiski enerģisti jau agrāk, bet par tiem mums ir maz ziņu. Ja arī agrāk bijuši kādi laikrēti, kurus sauca par enerģistiskiem, jo tad nepastāvēja nekāda valsts vara vai arī tā bija ļoti vāja, tad tomēr tā nav nekāda p r i n c i p i a l a v a l s t s v a r a s n o l i e g š a n a. 17.g.s. vidū Anglijā bij ļoti izpētīta t.s. parflatu literatūra, kur dažādās brošūrās un skrojlapās tika pausti dažādi politiski ieskati. Tur verbūt kaut ko tādu atradīsim, bet visumā var teikt, ka par enerģismu kā par kādu politisku teoriju pirms 19.g.s. nevar būt runas.

Idejiskais enerģisms patiesībā ir v e c a i s l i b e r a l i s m s i z v e s t s l i d z s e v ē m g a l ē j ā m k o n z o k v a n c ē m. Tika absolūti noliegta jebkāda valsts vara.

Par enerģistiem-terroristiem jāseko, ka t e nav runa kā par kādu idejisku domu virzienu, bet drīzāk gan par nenormālu cilvēkiem vai arī tādām, kam sakrājis kāds ārkārtīgs neids pret pastāvošo iekārtu. Enerģisms sludinātāji bij Vācijā Maks Štirners, Krievijā Bakunins, Kropotkins, Tolstojs, Sev. Valstis Turners.

Vecais liberalismā no valsts prasīja tikai tik daudz, lai tā apsergā mierīgos iedzīvotājus no tiem kaitīgiem ļaudīm, kas orvian vēl katrē valstī atrodamī. Šo virzienu vēlāk ironiski apzīmē par to, kas grib valstij piešķirt tikai nektesserge lomu. Šo izteicienu pie raksta L o s a l a m.

Anerģisma doktrīna novesta vēl tālāk. Tā pastāv iekš tam, ka v a l s t s k ā v a r a s o r g a n i z a c i j a n e m a z n a v v e j a d z ī g a. Varot iztikt bez armijas, bez policijas.

Idejiskie enerģisti sadalās vairākos novirzienos. Pazīstam i n d i v i d u a l o u s a b i e d r i s k o a n e r ģ i s m u.

Maks Štirners ir galvenais individuālā enerģisma priekšstāvis. Savā darbē "Der Einzige und sein Eigentum" viņš nostāda individu kā to viēnīgo un augstāko, ar ko vajag rēķināties, izjot no viņa egoistiskām tieksmēm. Valsts kā zīm vārds organizācija ir zināms ļaunums un bez tās varētu iztikt. Tas būtu panākams tādējādi, ka indivīdi apvienojas pilnīgi brīvās apvienībās uz savu tieksmu pamatiem. Primārās vai mazākās apvienības noslēgtu savukārt pilnīgi brīvus līgumus ar sekundārām - lielākām apvienībām.

Protams, ka šāda mācība priekš pārrādāmās nākotnes ir pilnīgi fantastiska, utopiska.

Simpatiskākais anarķisms virziens - s o c i a l i s k a i s pamatojas uz tuvāka mīlestību, uz altruistiskiem pamatiem. To aizstāvējis arī Tolstojs. T o l s t o j s saka, ja cilvēki viens otru mīlētu tā kā to mācē Evangelijā, tad daudz kas patiešām kļūtu līdri. Tad verbūt patiešām izbeigtos kari u.t.t. Bet tas jau ir tikai ideāls. Tolstojs kā filozofs un domātājs vairāk cionīts Amerikā un Anglijā nekā pašā Krievijā.

Jāizraida arī uz to, ka daudzi cilvēki ir vairāk vai mazāk nenormāli. Piemēram starp sifilitiķu un alkoholiķu pēcnēcējiem. Ir taču ļoti daudzi noziedznieki pilnīgi neloģiski. Grūti iedomāties, ka tie varētu iztikt bez jebkādas valsts varas. Tāpat arī ārējo attiecību laukā. Tieši jau tagad daudz runāts par atbrīvošanos, bet vismaz pagaidām kari ir tikpat iespējami kā agrāk.

Tādēļ anarķisma mācībai, ja viņa arī kādreiz pēc savas dabas ir simpatiska, nav reāla pamata. Pagaidām arī kultūras cilvēks ir ļoti tālu no šīs tuvāka mīlestības.

S O C I A L I S T I S K A I S V I R Z I E N S .

Par socialistisko iekārtu mums jau ir vairāki piemēri - Perzijā un Ķīnā. Arī Spartā savā laikā pastāvējusi socialistiska iekārta. 17.g.s. Dienvidamerikā jezuiti nodibināja socialistisku valsti Paragvejā. Bet vēsture mums rāda, ka šie mēģinājumi ir beigušies bez kāda pelnīgā rezultāta.

Preteja liberālismam un anarķismam ir drusku jaunāka doktrīna - s o c i a l i s m a mācība. Pati mācība dibinās galv. kārtām uz saimnieciskiem pamatiem, bet mūs interesē tikai šī politiskā virziena ieskaits par valsti.

Arī socialisti saka, ka viņi noliedzot valsti. Kad būšot ieviesta socialistiskā iekārta, tad valsts kļūšot lieka. Bet tā ir gan pavisam aplama tēze. Tā balstās uz lielu loģisku kļūdu un tā ir sekošā : Viņi atzīst tikai vienu valsts veidu, pret kuru viņi uzstājas, t.i. pret kapitalistisko valsti. Tagadējā kapitalistiskā iekārtā visa valdīšanas vara esot bagāto rokās, bet viņu valstī nebūšot nekādu dažādu šķiru un tāpēc valsts kļūšot lieka. Tā ir tā loģiskā kļūda, ka viņi valsti visos viņas daudzos un dažādos veidos identificē mākslīgi līdz vienam veidam - līdz tagad pastāvošai valstij, ko viņi sauc par kapitalistisko vai šķiru valsti.

Jāsaka, ka arī tagad vēl nebūt nav izšķirts jautājums par valsts varas ieviešanu saimnieciskā dzīvē. Visumā sociālā likumdošana iet tagad tieši virzienā, ka valsts arī saimnieciskā ziņā daudz ko nosaka, bet tas tiek arī stipri apstrīdēts. Piemēram, Amerikas Sav. Valstīs. Dažos štatos ir izdoti likumi, kas atgādina mūsu sociālo likumdošanu, bet atkal ir citi spēcīgi virzieni, kas to neatzīst un starp citu arī Savienoto Valstu tiesas to neatzīst. Dažos tādos štatos šie likumi ir paralizēti caur tiesu uzstāšanās, jo Amerikā, kā zināms, tiesām ir tiesība pārbaudīt, vai likums saskan ar satversmi. Amerikas federatīvā valsts satversmē ir pants, kas nosaka pilnīgu brīvību saimnieciskai dzīvei. Un ar šī panta palīdzību tad daudzas tiesas panāk to, ka jaunie sociālie likumi tiek atcelti.

Lai arī tagad vispār tiek atzīts, ka valsts var iejaukties vājāko interesēs, tad tomēr tas vēl ir ļoti maz. Viss galvenais saimnieciskais lauks paliek vēl brīvai iniciatīvai.

Turpretim pēc socialistu mācības iedomātā socialistiskā iekārtē viss šis saimnieciskais ~~saimnieciskais~~ darbības lauks tiek padots valsts varai. Te notiktu savā ziņā atgriešanās pie policejiskās valsts, tikai ar daudz plašākiem līdzekļiem. Valsts tādēd neklūtu vis lieka, bet valsts vara ar savu administratīvo aparātu kļūtu vēl plašāka. Jo grūti iedomāties, - un to arī paši socialisti nosaka - ka varētu vienkārši samierināties ar regresu daudzās svarīgās kultūres nozarēs. Grūti iedomāties, ka socialisti negrib, lai valsts rūpējas par skolām, par satiksmes ceļiem u.t.t. Nāktu vēl kļūt jaunais plašais darbības lauks - visa saimnieciskā dzīvība neregulēšana no tās pašas valsts varas. Valsts kļūtu daudz despotiskāka nekā tagad.

Tikai pret vienu tipu, pret tagadējo valsti, viņi faktiski vēršas. Tagad bagātniekiem piederot tā vara, bet proletariātam tās varas esot mazāk. - Jāsaka, ka attiecībā uz demokrātisku valsti tas arī nav jau gluži precīzi teikts. Šis noids pret valsti kā tādu izskaidrojams ar to, ka tajos laikos, kad socialisms radās, bij patiešām vēl ierobežotas vēlāšņu tiesības, vispār turīgiem bij plašākas tiesības.

Pret socialisma doktrīnu ir diezgan plaši iebildumi no socioloģiskā viedokļa. Socioloģija, kā zināms, nodarbojas ar sabiedrības attīstības likumiem un lūko noskaidrot viņu principus. Socioloģija māca, ka sabiedrības attīstībā blekus t.s.

sebišķās iediferenciacijās iet arī t.s. sebišķās integrācijās.

Socialisma doktrīna uzsvēr tikai to integrāciju, ciešāku apvienošanos. Tad jau kums pie šīs nācijas vai tautas, kur būtu izveidots socialisms, būtu derīgāka ar itkā sebišķu organismu. Atsevišķiem indivīdiem būtu ļoti zema loma. Tur visu noteiktu tas sociālais organisms. Katram noteiktu, cik viņš drīkst izglītības baudīt, cik viņš drīkst patērēt produktus u.t.t. - Sebišķā attīstība kums rāda, ka tādē virzīnā nāko labu nevar panākt. Līdzās integrācijai, kas kļūst arvien ciešāka, iet, bez šaubām, arī diferenciacija, t.i. tālāka sadalīšanās un tā nozīmē, ka teismīgi atsevišķās šūnītes, atsevišķie indivīdi kļūst patstāvīgi. Sabiedrībā integrācija un diferenciacija iet līdzīkus un nepareizi būtu, ja uzsvērtu kādu virzīnu vienu pašu..

Anarhisti uzsvēr par daudz to diferenciaciju. Viņi aizmirst integrācijas principu, ka cilvēks, indivīds tomēr ārkus sebišķības nevar pastāvēt un attīstīties līdz augstākām attīstības pakāpēm. Socialisti, turpretim, uzsvēr tikai integrāciju. Viņi grib noliegt individualismu. Viņi grib pārdarīt indivīdu par tādu pašu šūniņu sebišķā organismā, kāda ir atsevišķa šūniņa bioloģiskā organismā. Tas būtu regress, bet ne progress. Indivīdam, bez šaubām, līdzās tiesībām ir sevi pieņēkumi, bet nekad gan laikiem neizdosies viņu nospiest tādē stāvoklī, kādā ir šūniņa bioloģiskā organismā.

J A U N A I S L I B E R A L I S M S .

Šis virziens - jaunais vai p o z i t i v a i s liberalism - radās pag. gadu simtē 70-os un 80-os gados, drīz pēc socialisma doktrīnas rašanās (tā radās 19.g.s. 60-os un 70-os gados). Šī strāva vispirms radās Anglijā, bet tūlīt pēc tam arī Francijā un tikai nedaudz vēlāk Vācijā.

Jaunais liberālisms ir - ja verētu tā teikt - atbilde uz tām prasībām, ko uzstādījusi tāli attīstītā saimnieciskā dzīve. Anglija iet, kā zināms, saimnieciskās dzīves priekšgalā jau kopš 18.g.s. beigām, kad tur notika t.s. rūpnieciskā revolūcija. Nāca lieli izgudrojumi rūpniecībā - tvaika spēks, vārpjema un aužamā mašīna u.t.t. Strādnieku stāvoklis bij patiešām grūts, nenormāls. Bieži vien strādnieki, kas fabrikās bij kērtīgi nodarbināti, tomēr griezās pie pašvaldībām ar lūgumu dēļ pabalsta, jo tie ar savu pelņu nevarēja iztikēt. Un lūgumi bij pilnīgi dibināti. Šī parādība atsevišķos apgabalos bij tik kliekdoša, ka ar to bij jārēķinas. Radās rakstnieki un novērotāji, kas tam piegriezta vērību. To nu sākās jaunais jeb pozitīvais liberalism. Ja viena sabiedrības daļa nevar attīstīties, izvirst, nevar uzturēt savas miesīgās un garīgās spējas, tad tas valstij ir kaitīgi. Valstij vajag rūpēties par visām sabiedrības grupām. Valsts pienākums ir izdot likumus, kas daudz maz regulē darba devēju un ņēmēju attiecības. Un Anglija pirmā iziet uz šī sociālās likumdošanas ceļa.

Šis virziens tagad stipri izplatīts, lai gan viņš nav vienīgais tagad pastāvošais. Tomēr jāsaka, ka ja arī pie mums dažas grupas uzstājas pret mūsu slimu kasu likumiem, tad viņi aizrāda tikai uz to, ka mēs esam par tālu gājuši. Iemeksas esot par lielu. Vēlreiz pieņem valstis tādas nepastāvēt. Bet principā neviena tādas slimas kases nenoliedz. Tālāk pazīstam arī tādus sociālus likumus kā kolektīvos līgumus, strādnieku apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem, apdrošināšanu pret vecuma nespēku. Te redzam plašu valsts varas iejaukšanos likumdošanas ceļā. Vēl 1830.gadā to uzskatītu par visnevēlamāko iejaukšanos valstij nepiederīgā laukā. Paši pirmie šī virziena nodibinātāji aizrādīja arī, ka ir nepareizā tā nevienlīdzība, kas pastāvēja politiskā laukā. Viens daļa sabiedrības stāvēja dzīves cīņā apbruņota netikai ar līdzekļiem, bet varēja dot arī saviem pēcnēcējiem plašu speciālu izglītību, bet otra daļa bij nostādīta pavisam citādi. - Starp citu, arī obligatoriskā elementārā izglītība visiem ietilpst jaunā liberalisma programā.

ADMINISTRATĪVO TIESĪBU ZINĀTNE.

Tā ir viena no jaunākām zinātnēm. Tā radās tad, kad uz feudālās valsts drupām izveidojās apvienotās valstis, it sevišķi t.s. renesanses laikmetā. 18.g.s. sākumā rodas mūsu administratīvo tiesību zinātne. Tāpēc gan viņu vēl sauc par

p o l i c e i i s k o zinātni. "Polīzei" un "politika" ir tuvu radniecīgi vārdi. Tie nāk no grieķu "polis" - pilsēta vai valsts. Viņiem "pilsēta" un "valsts" saplūda vienā jēdzienā. Viduslaiku beigās un Jauno laiku sākumā valsts darbība tika apzīmēta par valsts p o l i t i s k o d a r b ī b u . Šķirošana notika tikai divās daļās : g a r ī g ā un l a i c ī g ā darbība (res politicae un res ecclesiasticae).

Res politicae piekrita valsts pārzināšanai un res ecclesiasticae piekrita baznīcas pārzināšanai.

Jaunajās valstīs nu sāk novērot, ka l a i c ī g ā s lietās ir savukārt 2 lielas grupas : ā r ā j ā p o l i t i k a un i o k š ņ j ā p o l i t i k a .

Rodzam, ka lietas, kas attiecas uz ārējo attiecību norēgulēšanu, sāka saukt par politiskām lietām, bet tās, kuras ietilpa valsts iekšējā darbībā, par policejiskām lietām.

Ta nu rodzam, ka pirmos darbus par iekšējo darbību sauc par policejiskās zinātnes darbiem. Kā pirmo tādu var minēt franča De la marea 1705.gadā izdoto "Trektats par policiju". Tē bij sakrēti un aplūkoti visi tie daudzie reglementi un instrukcijas. Īsto likumu, kas nāk no augstākās varas, bij samērā maz. Darbs ir vairāk dogmatisks, kas var interesēt arī tagadējo juristu.

Vācijā - 1756.g. no Justina izdoteis "Grundsaetze der Polizeiwissenschaft" (izdots Goettingenā) un vēlāk Vīnā izdoteis Zonnenfelsa (1775.g) "Grundsaetze der Polizei" ir tulkoti vairākās valodās, arī krievu valodā. Justins un Zonnenfels rāda, kā valsts vara ar savu adm.darbību var veicināt iedzīvotāju labklājību. Tas ir t.s.

a u d a i m o n i s m a virziens, kas uzstāda par mērķi cilvēka leimi un labklājību.

Krievijā vēl līdz 20.g.s. universitatu jurid.fakultetu plenos bij pazīstama tikai policejiskā zinātne ("policeisko pravo"). Administratīvo tiesību zinātne tikai pašā pēdējā laikā pirms kara nāk pazīstama.

Vakareiropā jau 19.g.s. pirmā pusē ir diezgan pazīstami darbi, bet tie ir vairāk tādi pārejas laikmeta darbi. Vācijā kā tādu var minēt publicista Mola darbu 3 sējumos "Polizeiwissenschaft auf Grundlagen des Rechtsstaates". Francijā minami Laferjers, Žiljens.

19.g.s. otrā pusē admin. tiesību zinātne jau sareņķ sakarus ar filosofiju un tautsaimniecību un kļūst patstāvīga. Tē Vācijā minami Lorenss Šteins un Rudolfs Gneists. Gneists galveno vērību piegrieza Anglijas admin. iekārtai, bet Šteins - admin. tiesību zinātnē no teoretiskās puses. Šteina plašais darbs 7 sējumos saucās "Die Verwaltungslehre". Mazāks darbs ir "Handbuch der Verwaltungslehre". Tēd vēl minami Otto Meiers, Georgs Meiers, Lornigs, Heceks, Fleinors un citi.

Francijā pazīstamākie ir Bertelamī, Oriu, Gastonžērs. Jāsaka, ka vācu kursi ir vairāk teoretiski, - tur labāk izkopta vispārējā daļē, bet Francijā admin. tiesību zinātnē vairāk praktisks raksturs.

Anglijā adm. tiesību jautājumā iepm pavisam īpatnēju stāvokli. Angli vispār līdz pat pēdējam laikam neatzīst administratīvās tiesības un admin. tiesību zinātni. Viņiem tēdī arī nav darbu, kas būtu veltīti admin.tiesībām. Tikai viens izņēmums ir amerikāņu rakstnieka Vudnova darbs "Comparative administrative law" (Salīdzinošās admin. tiesības). Tas iznācis 90-os gados, tēd nav vairs dabūjams. Daži darbi ir gan veltīti angļu pašvaldībām, par administratīvo organizāciju vispār, bet nav tādas nozares, kas atbilstu mūsu admin. tiesību zinātnes jēdzianam.

Anglijā, kā ketrā kultūras valstī, pastēv arī daudz un dažādi administratīvi organi. Tas ir neapšaubāmi. Un tēpat arī likumi, kas noregulē viņu darbību. Tēpēc mums liekas savēdi, ka angļiem adm. tiesību neesot; un ka tās tiesības, ko mēs uz kontinents saucam par adm. tiesībām, nemaz neesot īstas tiesības.

Zināmu atbildi mums dod pazāstams is angļu profesors Daisi (Dicey) savā darbā "Ievads konstitucionālo tiesību studijās" ("Introduction in the study of constitution of law"). Šim darbam ir arī interesants pielikums par admin. tiesībām. Ja Anglijā runāje par kontinentālo valstu admin. tiesībām, tad par pirmāru vispirms nodrēja Francija kā administratīvā ziņā centralizēta ar savām īpatnējām admin. tiesībām.

Pastāv divi galvenie iemesli, kādēļ angļi neatzīst administratīvās tiesības:

Francijā attiecības starp valsti un viņas organiem no vienas puses un pilsoņiem no otras puses tiek norēgulētas ne ar vispārējām tiesību sistēmā ietilpstošām normām, bet ar atsevišķām īpatnējām normām un otrkārt, no formālās puses, šīs īpatnējās t.s. administratīvās normas neesot Francijā padotās vispārējās tiesu apsardzībā, bet atsevišķām, t.s. administratīvām tiesām.

Tas izskaidrojas ar to, jau diezgan sen nodibinājušos angļu jēdzienu par tiesībām, ka pastāv tikai

viena vienīga tiesu un tiesību sistēma.

Angļi pat līdz pēdējam laikam neatzina nekādu sadalījumu starp privatām un publiskām tiesībām.

Ir tikai viena vienīga tiesību sistēma, kas sastāv no t.s. common law un statute law. Bet šis sadalījums nav pēc būtības, bet tikai pēc šo normu rašanās, tīri formāls. Common law sastāv no tiesību normām, kas nav no parlamenta izdotas, bet ir vai nu vecas paredums tiesības, kas arvien vēl tiek atzītas, vai arī t.s. tiesnešu radītais law (Judges makes law), kas radies uz vesoles rindas precedentu, iz tiesu prakses. Statute law ir tiesības jau mums parastajā nozīmē, - kas sastāv no likumiem, kas formālā kārtē izdoti no likumdošanas iestādēm. Abi kopā sastāda vienu vienīgu sistēmu.

Praktiskā laukā nor/mas var tikt sēgrupētas - teiksim, normas, kas attiecas uz privatāpašumiem, normas, kas attiecas uz laulības šķiršanu u.t.t. To angļi, protams, atzīst, bet kādu iedalījumu pēc būtības (piem. privatās un publiskās tiesības) angļi neatzina.

Visas tiesību normas, kas ietilpst šajā vienē sistēmā, tiek uzturētas spēkā un uztur savu tiesisko raksturu cour to, ka viņas tiek pielietotas tiesās un līdz ar to apsargātas no tiesnešiem.

Angļiem

Angļiem ir tāds neapšēubāms formāls kritērijs, - ka tikai tās normas, kas tiek pielietotas angļu tiesās, ir tiesiskās normas.

Valsts iekšienē normaliem apstākļiem atbilst tikai viena vienīga tiesu sistēma un nevar pastāvēt nekādas tiesas ar kādiem īpatnējiem nosaukumiem. Viņi saka: mums ir gen likumi, kas nosaka admin. organu uzbūvi un darbību, bet tās ir tās pašas vispārējās tiesību normas. Tas tādēļ, ka viņas tiek pielietotas vispārējās tiesās, pēc piekritības, pēc lietas būtības.

Tomēr nav pareizi, ja angļi saka, ka admin. tiesības, kādas pastāv kontinentālās valstīs, nav īstas tiesības. Bet savā laikā šis ieskats diezgan labi atbilda patiesajam stāvoklim, sevišķi Francijā. Blekstons savā komentārā par Anglijas tiesībām (18.g.s. otrā pusē) rakstīja arī salīdzinājumus ar citām valstīm. Viņa autoritāte bij liela arī gandrīz visu 19.g.simteni. Tajā laikā patiesām administrācijai dabūnājās uz citādiem tiesiskiem principiem nekā tajās valstīs, kur tiesiskā iekārta bij izveidota, kā tas bij Anglijā. Valsts ienāma pavisam izcilus stāvokli. Valsts un privātpersona kā tiesību subjekti nemaz nav salīdzināmi. Nekādas formulas sūdzības pret amatpersonām nav iespējamas. Attiecības starp valsti un privātpersonām ir viļņpusīgas : tiesības ir valsts pusē, bet pienākumi privātpersonas pusē.

Tagad tomēr, kur Eiropas kontinentālās valstīs jau vesoļu gadu simteni dzīvo kā konstitucionālas valstis, admin. tiesības ir kļuvušas par īstām tiesībām. Tikai daži visjaunākie angļu juristi sāk atzīt, ka admin. tiesības ir īstas tiesības.

To pašu var teikt arī par admin. tiesībām un tiesām Vācijā. Tāpat arī kaut Latvijā un Igaunijā. Te t.s. administratīvās tiesības ietilpst vispārējā tiesību sistēmā, tās ir īstas vispārējās tiesības. Tātad arī angļiem būtu jāatzīst, ka starp modernām kontinentālām valstīm un starp moderno Angliju nekādas izšķirības pēc būtības vairs nav.

ADMINISTRATIVO TIESĪBU POPULARITATE.

Interesanti atzīmēt, ka mūsu samērā jaunā disciplīna, kuras mūžu pavisam var rēķināt uz 120-130 gadiem, diezgan ilgu laiku bijusi s t i p r i n e p o p u l a r a.

18.g.simtenī mūsu zinātne, kas nebija vēl īsti juridiska zinātne, bet vairāk tehniska un ekonomiska rakstura, bija diezgan populāra. Zom nosaukums "Polizeiwissenschaft" tā deva norādījumus, kā pacelt iedzīvotāju labklājību. Bet tad nu 19.g.s., kad mūsu admin. tiesību zinātne sāk veidoties uz tiesiskiem pamatiem, jaunās konstitucionālās valstīs, tā nav vairs populāra. Tikai 1860-80 gados tā kļūst no jauna diezgan populāra, sevišķi Vācijas Eiropas progresīvākās valstīs. Bet ar ko tas izskaidrojams?

Tas vispirms izskaidrojams ar vispārējo reakciju pret absolutistisko valsti 19.gadusimtenī. Kāpēc absol. valsts vēl bija nosatrināta, tādā policejiskā zinātne bija populāra. Bet cerības, kas uz viņu bija liktas, neattiecinājās. Valdnieki dzīvoja ārkārtīgā greznībā, bet tauta lielā nabadzībā. Konstituc. iekārtai izveidojoties ātri un plaši izplatās reakcija pret absolutistiskās valsts policejisko darbību un arī pret policijas zinātni. Šajā laikā visa uzmanība bija piegriezta satversmei, konstitūcijai. Domāja, ka vajaga tikai labus likumus un tad administrācijai nekā cits neatlieks, kā tikai izvest šos likumus dzīvē. Šajā laikā stipri populāra disciplīna ir arī politiskā ekonomija. Pat atpakaļ, polikušajā Krievijā tiek pārtulkoti daži Smiṭa, Rikardo un c. darbi.

Bet kādēļ tad atkal pēdējos 60 gados mūsu zinātne kļūst populāra? To atkal nāc pilnīgā prakse, reālie dzīves apstākļi.

Konstitucionālo valstu realitāte apstākļi rādīja tādu ainu, ka t.s. izpildu vai admin. vara visumā palika valdnieka rokā. Valdnieka pusē nostājās arī toreizējie juristi visumā, sevišķi Vācijas valstīs. Valdnieks ar konstitūcijas ieviešanu nesot savu varu pēc būtības ierobežojis, bet tikai labprātīgi uzņēmies neizdot likumus bez tautas priekšstāvju ziņas. Notika cīņa starp absolutistisko iekārtu un konstitucionālismu no otras puses. Pēc kāda laika tad sāka saprast, ka administrācijai ir gan lielāka nozīme, nekā to līdz šim domāja. Redzēja, ka administrācija daudzos gadījumos rīkojās arī brīvi un patstāvīgi. Roberts Mols ir viens no pirmiem, kas saprata, ka administrācija jānostāda uz tiesiskiem pamatiem. Tādēļ viņa darbs saucas "Die Polizeiwissenschaft nach Prinzipien des Rechtsstaates". Sākot ar 19.g.s. otro pusi pat atmet agrāko polic. zinātnes nosaukumu un tā vietā rodas nosaukumi "Verwaltungsrecht" un "Verwaltungsrechtswissenschaft" (administratīvās tiesības un admin. tiesību zinātne); vispirms Prusijā, Bavārijā, Vārttembergā, Badenā sākot ar pag.g.s. 60-ies un 70-ies gadiem. Sākot ar Gneistu un Šteinu rodas vesela administratīvistu plašade, kas izkopj admin. tiesību zinātņi un no šī laika interese par admin. tiesībām nav veirs atslēbusi.

Viņīgi verbūt tikai vecajā Krievijā arī pēc 1906.gada pastāvēja t.s. policiskā prava. Tur tikai jau pēc 1910.g. radzās nosaukumu "administratīvā prava". 1914.g. Maskavā prof. Jelistratovs laida klajā savu kursu "Osnovnije načala administrativnoje prava".

Ieteicamie palīglīdzekļi lekciju sagatavošanai :

- 1) Fleinera "Institutionen des deutschen Verwaltungsrechts".
- 2) Hečeka "Lehrbuch des deutschen und preussischen Verwaltungsrechts".
- 3) Ivanovskij "Tēchnik administrativnoje prava"
- 4) Jelistratova "Osnovnije načala administrativnoje prava".
- 5) Gastonžers "Les principes généraux de droit administrative".
- 6) Ivanovskij "Kurs administrativnoje prava".
- 7) Harris "Local government in many lands".
- 8) Gudnow "Comparative administrative law".

Ir, protams, vēl daudzi darbi, bet tiem jau mazāka nozīme.

ADMINISTRATĪVĀS DARBĪBAS TEHNISKĀ PUSE.

Administratīvo darbību var aplūkot netikai no juridiskās bet arī no tehniskās puses.

Admin. darbības tehniskā puse aplūko jautājumus, kas ir saistīti ar administratīvo darbību, par cik viņa izpaužas dažādos tehniskos un materiālos aktos, kā šo darbību labāk noorganizēt no tīti tehniskās puses. Tā ietilpst tādās lietas, kā darba racionalizācija, darbības ierobežošana, personāla sašaurināšana u.t.t. Tīri tehniskā ceļā vajadzēja noskaidrot, kā ar iespējami mazāk līdzekļiem sasniegt labākos rezultātus.

Āgrāk bijusi pazīstama pat atsevišķa disciplīna, kura tā vai citādi ir bijusi sakarā ar jurid. fakultātes darbību, t.s. kameralistika. Tāda zinātne ir pat kādreiz pasniegta Tērbatas universitātē kā arī dažās

Vakareuropas universitētēs, bet viņa nav nostiprinājusos, jo tā nav gluži piemērota jurid. fakultātei. Dažās Vācijas universitētēs pastāv atsevišķs nodelījums vai pat fakultāte - (München) "valsts zinātņu fakultāte" (Staatswissenschaftliche Fakultät). To ietilpst netikai juridiskās disciplīnas vien, bet visas, kas attiecas uz valsts darbību. To var ierādīt vietu arī tādām disc., kāda ir kameralistika.

Sevišķi atkal mūsu laikos jautājums par valsts iestāžu darbības racionalizēšanu ir kļuvis akuts. Francijā jau sākot ar 1926. gadu ir izvestas dažas reformas tīri no tehniskās puses attiecībā uz admin. darbību. Ir mēģināts vienkāršot administratīvo aparātu sākot ar vietējās administrācijas orgānu apvienošanu, kas devis, starp citu, arī personāla samazināšanu.

Arī Latvijā, kā zināms, gadus 5 vai 6 atpakaļ valdība iecēla t.s. administratīvo reformu komisiju, kuras uzdevums bij nevis redīt no jurid. puses kādu jaunu administratīvu sistēmu, bet teisiņi no tehniskās puses panākt darba racionalizēšanu. Darbs tomēr neveicās. Viens vaina verbūt bij tā, ka mūsu administratori dabuši Krievijā slūgtu skolu. Otrkārt, vispārējais noskaņojums valsts darbinieku plašās aprindās bij nelabvēlīgs, jo beidījās, ka daudzus atļaidīs no darba. Tas jau arī nenoliedzami tika turēts izredzē, ja arī neticīši. Mūsu admin. aparāts, bez šaubām, nav piemērots mūsu nolīcībai valstij un agrī vai vēlā tādām reformām ir jānāk.

Ja, triksim, pēc kādiem 10 vai 15 gadiem tiek izvestas tādas adm. reformas, tad ļoti viegli var izrādīties, ka to darbinieku nomaž nav par daudz, bet galvenais trūkums bijis tas, ka darbs nav ticis labi darīts. Jānod iespēja tiem, kas grib darboties valsts administratīvās iestādēs, jau iepriekš ar šo darbu iepazīties teorētiski, - ar racionāles admin. darbības pamatprincipiem.

ADMIN. TIESĪBU SAKARS AR VALSTS TIESĪBĀV.

Valsts tiesību zinātne un administratīvo tiesību zinātne stāv tuvu viena otrai tāpēc ka pašas valsts tiesības un admin. tiesības kā tiesību normas arī stāv ļoti tuvu. Visas tās attiecas uz valsti. Zem valsts tiesībām saprotam normas, kuras neregulē valsts augstāko orgānu uzbūvi un viņu savstarpējās attiecības, bet zem administratīvām tiesību normām saprotam tās normas, kas noseka valsts admin. orgānu uzbūvi, darbību un savstarpējās attiecības kā arī attiecības starp šiem orgāniem no vienas puses un pilsoņiem no otras puses. Kur starp šīm abējādām normām novilkt robežu - tas ir diezgan strīdīgs jautājums. Piemēram, franču zinātniskā literatūrā, sevišķi jaunākā laikā, parasta parādība ir tā sauktie p u b l i s k o t i e s ī b u k u r s i, kas ietvēra sevī kā valsts tiesības tā arī administratīvās tiesības, (cours de droit publique vai arī traité de droit publique).

Vācijā gan vizbiežāk šīs normas ir atšķirtas, tāpat arī pašas zinātnes, - Staatsrechtswissenschaft un Verwaltungswissenschaft.

Galveno atšķirību starp šīm divām tiesību sistēmām, tā tad, raksturojam jau pašas tās n o r m ā s.

Valsts tiesības nosaka valsts augstāko orgānu uzbūvi, darbību un savstarpējās attiecības, bet nu rodas jautājums, ko tad īsti mēs saucam par

valsts varas augstākiem orgāniem ?

Šinī ziņā teorija mums nedod noteiktu atbildi. Tas ir prakses jautājums. Parasti pie valsts varas augstākiem orgāniem vispirmā kārtā pieskaita

- 1) likumdošanas orgānu, kas tagadējās tiesiskās valstīs ir parlaments (tas var sastāvēt arī no 2 palātēm). Tālāk minams
- 2) valsts galva. Tas ir vai nu monarchs vai arī prezidents. Tālāk pie valsts varas augstākiem orgāniem pieskaita admin. varas augstāko orgānu -
- 3) ministru kabinetu.

Par šiem trim orgāniem noteikumi notrūkst nevienā konstitūcijā (izņemot tās valstis, kur prezidents nepadara nevienu).

Bez tam satversmēs parasti vēl atrodam principiālus noteikumus par tiesām; arī par valsts kontroli. Dažās satversmēs mināti arī kādi speciāli valsts varas orgāni, piemēram t.s. valsts tiesa jeb satversmes tiesa, dažās valstīs atrodam arī t.s. valsts prokuroru, kuram ir uzdevums sekot visu valsts or/gānu darbības likumībai. Tādi ir Somijā, Zviedrijā. Bez tam satversmē var būt arī dažādi citi noteikumi, piemēram par vietējo pašvaldību, tēpatnoteikumus par t.s. pilsoņu tiesībām un brīvībām, t.i. politiskām tiesībām.

Visumā būs jāapmierinājas ar to, ka zem valsts tiesībām saprotam to normu kompleksu, kas nosaka valsts varas augstāko orgānu uzbūvi, darbību un dažas attiecības starp šiem augstākiem orgāniem un pilsoņiem.

Zem admin. tiesībām saprotam normas, kuras neregulē valsts admin. orgānu uzbūvi, darbību, savst. attiecības un arī attiecības starp šiem orgāniem un pilsoņiem. Šis definējums mums liekas itkā noteiktāks, jo ir skaidrs, ka admin. tiesības norunā par likumdošanas iestādēm, norunā par valsts galvu, nointeresējas arī par tiesu orgāniem, - viņas interesējas tikai par administratīviem orgāniem. Bet jau to rodas daža neskaidrība: ministru kabinets ir admin. orgāns, bet noteikumi parasti tiek pieskaitīti valsts tiesībām un arī monarchs vai valsts prezidents, par cik tie izdod admin. aktus un rīkojumus, var tikt uzskatīti kā administratīvi orgāni.

Daži ir mēģinājuši nostādīt to lietu tā, ka valsts tiesībās āsot ietverta valsts statika un administratīvās tiesībās valsts dinamika.

Ar šādu figurālu apzīmējumu grib izteikt, ka valsts tiesības kā normas nosakot valsts orgānu uzbūvi un admin. tiesības kā normas nosakot šo orgānu darbību. Valsts tiesībās itkā stress valsts juridisko attīstījumu miera stāvoklī un admin. tiesībās viņas darbībā, kustībā.

Bet šis figurālais apzīmējums nav pareizs, jo valsts tiesībās mēs atrodam ne visu valsts aparātu uzbūvi, bet tikai vienu daļu, - sugstāko orgānu uzbūvi. Atskaitot tikai principiālus noteikumus valsts tiesības pat nerunā par tiesu uzbūvi. Par to ir atsevišķs normu komplekss - tiesu iekārtas un procesuālie likumi. Valsts tiesības neinteresē arī par admin. orgānu uzbūvi. Labākā godījumā tikai apskata ministrijas, bet tālāk nekā noiet, - par departamentiem u.t.t. veirs ne interesējas. Kas attiecas uz darbību, tad valsts tiesību kursos visur tiek apskatīta arī valsts sugstāko orgānu darbība. Kā papildinājums satversmī nodar parlamenta reglaments vai kārtības rullis. Tāpat arī valsts prezidenta vai monarha darbība tiek apskatīta valsts tiesību kursā. Tāpat arī ministru kabineta darbība. Tā tad šī atšķirība - statika un dinamika - nav pierādāma. Abi šie normu kompleksi nodarbojas ar valsts orgānu uzbūvi un darbību.

Atšķirība patiesībā tā, ka valsts tiesības noseka valsts sugstāko orgānu uzbūvi un darbību, bet admin. tiesības noseka valsts administratīvo orgānu uzbūvi un darbību.

Treškārt : tiesu iekārtas un procesa likumus atrodam noteikumos par tiesu orgānu uzbūvi un darbību. Tikai visas šīs 3 daļas kopā mums dos mums pilnīgu ainu par visu valsts aparātu darbību un uzbūvi.

Kā redzējām, robežas te nav visai stingri novilktes. Sevišķi vācu juridiskā literatūrā manāma zināma nenoteiktība. Parasti valsts tiesībās redzam pārrunātus jautājumus, kas attiecas uz administratīvo iekārtu un atkal otrādi. N būs jau arī nē kāds leņķums, ja kāds jautājums tiek aplūkots kā no valsts tā arī no admin. tiesībām. Leņķē būtu, ja kāds jautājums netiek neraz apskatīts. Tā ir t.s. pozitīvie un negatīvie kompetences konflikti. Pozitīvie kompetences konflikti ir tad, ja kādas iestādes abas atzīst, ka kāds jautājums ietilpst viņu kompetencē. Negatīvie kompetences konflikti rodas tad, kad abas iestādes šo jautājumu noraida. Parasti gan valsts tiesības, admin. tiesības un process saucā visus jautājumus savā starpā.

Administratīvo tiesību kurse iedalījums.

Parasti administratīvo tiesību kursu iedala 2 daļās : vispārējā un speciālā vai praktiskā daļā.

Vispārējā daļā tiek aplūkoti teorētiski, piemēram, organizācijas pametjautājumi : centralizācija un decentralizācija; valsts, vietējo administrāciju un vietējo pašvaldību jautājumi u.t.t.

Speciālā jeb praktiskā daļā parasti tiek aplūkotas admin. darbības atsevišķas nozares. Vērtu atzīmēt, ka vācu admin. tiesību kursos šīs nozares tiek aplūkotas stipri plaši: piemēram, administratīvā darbība finansu laukā, valsts admin. orgānu darbība starptautiskā laukā u.t.t. Piemēram šādus jautājumus aplūkotu finansu zinātne un starptautiskās tiesības.

VISPĀRĒJĀ DAĻA.

ADMINISTRATIVO TIESĪBU AVOTI.

Jau attiecībā uz mūsu zinātnes pašu pētamo objektu - administratīvām normām - jāsaka, ka mēs esam grūtākā stāvoklī nekā citi juristi. Kriminālisti savu objektu - krimināltiesību normas - atrod savēktu vienā kodeksā. Ir pazīstami jau ļoti veci kodeksi, piemēram, no Karļa V laikā "Carolina", Austrijā bija Terezijas laikā t.s. "Teresiana". Laikam nav valsts, kurai nebūtu sava krim. kodeksa. Reti arī atrodāsim valsti, kurai nebūtu sava civilkodeksa, lai gan to drīzāk tas iespējams, jo to bieži vien lielu lomu spēlē paraduma tiesības un otrkārt arī sudsidiera nozīme civiltiesību laukā tiek piešķirta romiešu tiesībām. Tā piemēram, Vācijā t.s. "BGB" (Bürgerliches Gesetzbuch) stājās spēkā tikai 1900.gadā. Valststiesībniekiem arī ir vienkārši - tiem ir derīšene ar satversmām, vēlēšanu likumiem, parlamenta reglamentu u.t.t. Viņiem ir derīšene zināmā mērā jau ar sakopotām tiesībām. Tāpat arī processuālie kodeksi ir visās valstīs. Tikai administratīvie kodeksi vēl nepastāv nemaz, oficiālā veidā arī lielās kultūres valstīs nē. Pēdējām ir gan administratīvo likumu kopojumi, bet tie ir privati. Tādi ir Vācijā, Francijā. Pie mums nav arī tādu privātu admin. ~~likumu kopojumu~~ likumu kopojuma. Oficiāli uz tādu izdevumu nevar atsaukties, bet viņiem būtu tīri praktiska nozīme priekš jurista.

Tegad vispirms atzīmēsim, kādi ir šie mūsu admin. tiesību avoti. Admin. tiesību avotus var uzrādīt vismaz 4, bet daži juristi uzrāda vēl piekto.

Pirmais un pats svarīgākais admin. tiesību avots tāpat kā visās citās disciplīnās ir

L I K U M S .

Kriminālistiem šis ir gandrīz vienīgais tiesību avots. Civilistiem ir derīšene vēl arī ar paraduma tiesībām.

Administratīvie likumi ir tikai jaunākā laika likumi. 17.un 18.g.s., kad sāk izveidoties admin.tiesības, tad arī jau pastāv liels daudzums dažādu normu un aktu, kam tika atzīts likuma spēks (Tie bija reskripti, ukazi, manifesti u.t.t.). Tad bija atkaļ akti, kas nāca ne no valdnieka, bet no kāda augstāka administratīva organa, no kādas koleģielas iestādes vai no kāda ministra. Koleģijas parasti saucās par birojiem, kabinetiem, komisijām u.t.t.

Tikai ar 19.g.s. sākas īstā administratīvā likumdošana. Sākamā iztika ar tiem pašiem aktiem, kas bij pārņemti no 18.g.s. Tā piemēram, Prusijā ir tāds krājums "Allgemeines Landrecht" no 1794.g. Tas tādēļ, ka jaunie parlamenti admin. likumdošanu neuzskatīja par savu svarīgāko uzdevumu. Prusijā gan, lai gādātu par pilsuņu brīvībām un pilsoņu t.s. tiesībām arī publisko tiesību laukā, bet domāja, ka pietiek tikai ar labām formulējumiem, kas izvesti satversmā. Tikai pēc no viena vien gadu desmita atzina, ka šīs brīvības notiek nemaz izvestas dzīvē. Administrācija vienkārši atsauca uz to, ka nav to attiecīgo likumu. Tā varētu minēt kā piemāru jautājumu par pilsoņa dzīvokļa neizskatāmību.

Satversmā noteikts, ka pilsoņa dzīvoklis ir neizskarams, bet kā to saprast? Ja policijai nāca zinārs, ka kādā dzīvoklī sapulcējušies noziedznieki un spriež par noziedzīgām lietām, tad taču nav viens noteikts, ka policija to nodrīkst iejaukties. Bet ja nu citā gadījumā policija tiktu maldināta un izrādes, ka kratīšana dzīvoklī izdarīta uz nepareizu ziņu pamata un nekādu rezultātu nedod. Tad var policijai pat pārnest, ka viņa rīkojusies ļaunprātīgi. Tādos gadījumos iestādes tad teico, ka nav likuma, kas noteiktu, kad var izdarīt kratīšanu un kad nē. Tikai tad sāka atzīt, ka tas tā tiešām ir. Lai izvestu dzīvē šīs tiesības un brīvības, ir vajadzīgi vēl sevišķi noteikumi.

Formalā puse administratīviem likumiem ir pilnīgi vienāda ar visiem citiem likumiem. Visi tie nāk no likumdošanas iestādes. Ko tie ir admin. likumi, to radzām tikai pēc likuma s e t ū r e, tikai labākā gadījumā jau no virsraksta, (piemēram, ministriju iekārtas likums, pilsētu pašvaldību likums u.c.). Bet tikai likumu izdošanas kārtībā, bet arī likuma s p ē k a ziņā admin. likumi ne ar ko neatšķiras no citiem likumiem. Eiropas valstīs tiesu iestādēm vispār nav tiesības pārbaudīt likuma konstitucionalitāti un tas attiecināms arī uz admin. likumiem.

Tas pats jāsaņem par admin. likumu darbību laiku un telpā. Visi tie, tāpat kā citi likumi, tiek izdoti pa lielākai daļai uz nenoteiktu laiku - līdz turpmākam. Pēc admin. likumiem gan drīzāk iespējams, ka tie izdoti uz kādu noteiktu laiku, atšķirībā no kādiem pārejošiem apstākļiem, piemēram bezdarba.

Arī admin. likumi stājas spēkā 14 dienas pēc tā izsludināšanas, ja pašā likumā nav noteikts cits laiks.

Attiecībā uz atpakaļejoša spēka piedošanu jāsaņem, ka tas tiek darīts ļoti reti, tāpat kā vispār likumu izdošanas gadījumos. Kā piemērs te labi noder mūsu agrarās reformas likums. Ja šim likumam nebūtu piedots atpakaļejošs spēks, tad visa reforma būtu vilkusies vairāku paaudžu laikā. Tas pats var būt arī admin. likumos. Piemēram, pilsētu būvniecības likums. Ja tiek noteikts, ka namu logiem jābūt tik un tik lieliem, tad, protams, šim likumam nevar piedot atpakaļejošu spēku, jo tad vajadzētu visas vecās ēkas nojaukt, bet attiecībā uz higiēnas noteikumiem, kanalizāciju tas gan ir iespējams. Te adm. likumam piedod atpakaļejošu spēku.

Kas zīmējas uz admin. likumu darbību telpā, tad arī tiem ir savs teritoriālais rejons - parasti visas valsts teritorija. Tikai retāk šis rejons būs pilsētu vai apriņķu administratīvās robežas; piemēram pilsētu pašvaldību noteikumi darbojas tikai pilsētu t.s. admin. robežās.

Ja rodas kādi admin. normu konflikti starp divām valstīm, sevišķi robežu apgabalos, kur nereti īpašumi pārdalīti divās daļās pa abām valstīm, tad tos nokārto laiku pa laiku noturamās konferencēs. Ja jautājumu nav sarežģīti, tad tos nokārto sarunu ceļā.

Nepieciešams noteikums kā priekš vispār likumiem tā arī priekš administratīvajiem ir tas, ka viņiem jābūt publicētiem, jo likums griežas pie pilsoņiem, vai nu visiem vai arī vienas daļes. Nav viens never atrunāties ar likuma nezināšanu. Patiesībā daudzi likumus nezin, bet nav viens ar to nevar atrunāties. Pēc mums oficiālais izdevums ir "Valdības Vēstnesis". Arī kodifikācijas nodaļas redīgētais "Likumu un ministru kabineta noteikumu krājums" satur visus jaunizdotos likumus.

NOTEIKUMI.

Otrs tiesību avots, kas ieņem ievērojamu vietu priekš administratīvistiem, ir noteikumi, - no formālās puses administratīvi akti. Tuvāki apzīmējumi ir vairāki : obligatoriski noteikumi, saistoši noteikumi, ministru kabineta noteikumi, šl.pante kārtībā izdotie noteikumi.

Šie pēdējie, šl.p.kārtībā izdotie noteikumi, no formālās puses nav likumi, bet viņiem ir likuma spēks un tāpēc tie patiesībā jāpieskaita likumiem. Arī tiesa viņus nevar pārbaudīt.

Tātad noteikumi, kas nav likumi no formālās puses, nāk no a d m i n i s t r a t i v i e m organiem un likumiem viņi līdzinājas tikai no tā viedokļa, ka viņi satur vispārējās normas. Te nav konkrēti akti. No formālās puses tos vienmēr viegli izšķirt, jo būs redzams, no kāda organa tie izdoti.

Noteikumi atšķiras no likumiem arī pēc save s t a t u s . Tā ir t.s.

aktu tiesiskie stāvokļi.

Visaugstākais pēc save status, visievērojamākais pēc save stāvokļa ir s a t v e r s m o . Visiem citiem likumiem vajaga būt pieskaitotiem šatversmā. Otrs status ir l i k u m a status. Tas nodrīkst runāt pretim tikai šatversmā.

Nākošais status jau ir n o t e i k u m a status. Noteikumi nodrīkst runāt pretim likumiem. Tie var būt izdoti "secundum legem" - blekus likumam vai arī "intra legem" - likuma robežās. Otrā gadījumā var arī noteikumu ievest šo jaunu, par cik likums to atļauj, bet nekad noteikums nodrīkst būt "contra legem".

Šl.p.kārtībā izdotie noteikumi var gan atcelt vai grozīt pastāvošus likumus (contra legem) un tas nozīmē, ka šie akti ir likumdošanas akti.

Likumdošanas aparāts valstī vienmēr ir tikai viens. Tas parasti ir parlaments un sastāv no daudziem locekļiem (Anglijas apēkšpalātā 615 un lordu palātā ap 700 locekļu) un tādēļ strādā gausi. Šī iestāde nespēj viena pati likumdošanas darbu veikt un tādēļ admin. tiesību laukā daudz kas tiek atstāts admin. iestādēm pašām. Tās tad nu izdod šos noteikumus, kuri pēc save saturs stāv tuvu likumam.

Likumdevājs pilnvaro augstākos admin. organus uz tēdu normatīvu aktu izdošanu. Tā ir t.s. d e l e g a c i j a.

Izdošot konkrētus amin. aktus, lēmumus, rīkojumus u.t.t. nav vajadzīgs nekāds sevišķs pilnvarojums, jo tas ir administratīvās amatpersonas tiešais uzdevums. Visvienkāršākā veidā to redzam, piemēram, uz ielas, kad kārtībnieks regulē satiksmi. Ja viņš liek vienam apstāties un otram braukt, tad tie jau ir administratīvi akti, rīkojumi.

Vispār amatpersonas kompetencē ir atļauts izdot vispārējās normas vai aktus. V i s p ā r ē j ā d e l e g a c i j a mums ir tad, ja pilnvarojums atrodams pašā šatversmā vai kādā citā likumā, - ka tiem un tiem admin. organiem attiecībā uz tādām un tādām lietām pieder tiesības izdot arī administratīvus noteikumus. Piemēram, ministru kabinets pēc šatversmes noteikumiem var izdot admin. noteikumus attiecībā uz visām lietām, kas attiecas uz valsts pārvaldīšanu plašā nozīmē; pilsētas domai

pieder tiesības izdot saistošus noteikumus att. uz tādām lietām, kuras pēc šī likuma ietilpst pilsētas domes pārziņāšanā, kā būvniecības, sociālās palīdzības sniegšana u.t.t. Tā ir vispārējā delegācija.

Bez tam ir vēl s p e c i e l ā d e l e g a c i j a, ja attsevišķā likumā teikts, ka tikai par lietām, kas šinī likumā minētas, tādā un tādā orgāns var izdot kādus noteikumus. Parasti tas ir saistīts ar šī paša likuma izvešanu dzīvē. Tas tad minēts vienā no pēdējiem likuma pantiem. Piemēram, pie likuma, kas attiecas uz publisko satiksmi, būs teikts, ka instrukciju pie šī likuma izvešanas dzīvē izdos satiksmes ministrs.

Arī noteikumi ir jāpublicē tāpat kā likumi "Valdības Vēstnesī". Lielākās valstīs ir arī sevi vietēji oficiālie izdevumi ("Gubernskije voedomostji" agrākajā Krievijā). Notiek publicēti tikai tie adm. noteikumi, kas reglamentu vai instrukciju veidā domāti tikai vienai iestādei. Piemēram, instrukcija par darbību policijas iestādēs.

Šie akti stāv aiz likuma tajā ziņā, ka tiesas var pārbaudīt šo aktu likumību. Pie izpildes tiek darīts tikai ar ministru kabineta noteikumiem, bet citās valstīs tas var būt citādi. Pilsoņi paši nevar apšaubīt šo aktu likumību. Viņiem piemīt legalitātes prezumcija, t.i., ja viņi publicēti likumā noteiktā kārtībā, 7 dienas pēc publicēšanas viņi stājas spēkā un pilsoņiem viņi ir jāpilda. Apšaubīt var viņu tādējādi, ja iesniedz protestu (kāda iestāde) vai sūdzību (privatpersonā).

Nākošais tiesību avots ir tie normas saturošie admin. akti, kas tiek apvienoti zem nosaukuma

AUTONOMIE STATUTI.

Pēc sava materialā satura tie ir vispārējas normas. Autonomie statuti nāk pirmā kārtā no pašvaldības iestādēm. Kamēr vispār pastāv pašvaldības jēdziens, viņš ietver sevī arī to, ko mēs saprotam zem autonomijas. Te nav jādomā par tādu autonomiju, kādā t.s. autonomām provincēm ir pašām sāvi landtagi u.t.t. Te ir autonomija šaurākā nozīmē. Akti, kas nāk no vietējā landtaga, attiecas ir īsti likumi. Piemēram, t.s. Karpato-Russijai pēc čehu satversmes ir sava vietējā autonomija. Līdz to admin. tiesībās nerunāsim par šādām autonomām provincēm u.t.t. - Ja runājam par autonomiem statutiem, tad tie galvenām kārtām saprotam administratīvus aktus, kas nāk no admin. iestādēm un vispirma kārtā no pašvaldības admin. iestādēm, parasti no lielāko pašvaldību vienību lēmējām orgāniem. Visām pašvaldībām šī tiesība notiek piešķirta. Pie mums pagastu pašvaldībām nav tiesība izdot šādus normas saturošus aktus.

Noteikumi, tā tad, ir tie likumā noteiktā kārtībā izdotie administratīvie akti, kas nāk no v e l s t s admin. iestādēm;

- autonomie statuti ir tie admin. akti, kas nāk no p a š v a l d ī b u attiecīgiem orgāniem, - protams, atkal saskaņā ar likumiem. Šo likumu mums ir paz. Tie ir pilsētu, apriņķu un pagastu pašvaldības likumi. Līdzās šiem vispārējiem likumiem par pašvaldību var būt arī vēl no centrālā likumdošanas orgāna izdoti akti, piemēram, kāds likums par pašvaldību finansēm, likums par pašvaldību nodokļiem. Augšā minētos 3 mūsu likumus, kurus varētu apzīmēt par pašvaldību satversmēm, ir paredzēts, ka tādām un tādām orgāniem ir tiesība izdot

attiecībā uz šo organu kompetencē ietilpstošām lietām arī saistošus noteikumus. Piemēram, pilsētas pašvaldībai ir tiesība pārzināt un izdot noteikumus par tirgošanos ar pārtikas produktiem, teiksim, gaļas produktiem. Tie ir tie īstie autonomie statuti.

Tie ir jāseprot pašvaldības plašākā nozīmē. Arī baznīca, piemēram, kas no valsts tiek atzīta par publiski-tiesisku autonomu organizāciju, var izdot saistošus noteikumus tiem, kas pie baznīcas turas. Tāpat arī slimo kases, kas ir atzītas par autonomām organizācijām, var izdot noteikumus priekš tām personām, kas ar likumu ir saistītas ar slimo kasi.

Bet ir vēl viena kategorija, no kuras var nākt autonomie statuti. Šādas iestādes ir t.s.

valsts autonomās iestādes.

Te parasts piemērs ir augstākās mācības iestādes. Universitātēm jau kopš ilgiem laikiem tiek piešķirta zināma autonomija. Arī vecajā Krievijā šis princips tika atzīts, lai gan mazākā mērā. Universitātes var izdot rīkojumus, reglamentus un instrukcijas saviem mācības spēkiem un studentiem.

Jaunākā laikā arī valsts bankas ir autonomizētas iestādes. Arī mūsu valsts banka ir zināmā mērā autonoma. Te parādas pār zināmu grupu lietu ar likumu atzītas autonomas iestādes vara.

Tātad zem autonomiem statutiem ir jāsaprot tie vispārējās normas saturošie akti, kas nāk vai nu no pašvaldību iestādēm vai arī no autonomām valsts iestādēm.

Viss, ko teicām par admin. noteikumiem, attiecināms arī uz autonomiem statutiem. Parasti tie ir vispārēja delegācija, reti kad speciālā delegācija. Speciālā delegācija būs tikai tad, ja kādā atsevišķā likumā teikts, ka instrukciju pie šī likuma izvošanas dzīvā izdos pašvaldības vai valsts autonome iestāde. - Arī autonomie statuti jāpublicē vispārējai zināšanai, ("Valdības Vēstnesī"). Vienīgi atkal tie autonomie statuti, kas domāti kādas iestādes iekšējām vajadzībām, nav obligatoriski jāpublicē.

Šinī ziņā varam runāt par aktu kategoriju, ko vācu administrativisti nosauc par "Verwaltungsverordnungen" -

kas domāti kādas iestādes vai grupas iekšējām vajadzībām. Piemēram, Teutes labklājības ministres instrukcija darba aizsardzības departamenta darbiniekiem. Šajā kategorijā varam ietilpināt arī daļu no mūsu otrā un trešā admin. tiesību avotiem.

Pretstats tam ir tie akti, kas domāti visiem pilsoņiem. Ne jau nu katrreiz priekš visas valsts, bet priekš visas pilsētas, visa apriņķa u.t.t. Ierobežojums tie ir tikai teritoriālā ziņā. Šie akti ir obligatoriski publicējami. Vācu admin. tiesību zinātnē tos apzīmē ar vārdu "Rechtsverordnungen". Šī kategorija no materialās puses ir nostādama līdzās likumiem.

PARADUMA TIESĪBAS.

Ceturtais tiesību avots priekš administrativiste ir paradumtiesības. Tām ir ļoti maza nozīme. Turpretīm civiltiesību laukā daudzās valstīs paraduma tiesībām ir milzīgi liels nozīme. Krievijā līdz pat pēdējam laikam vise lielā tautas masa civiltiesību laukā dzīvoja pēc savām paraduma tiesībām. Mantošanas tiesības, gimenos tiesības u.t.t. bij neregulētas ar paraduma tiesībām. Mums Latgalē pazīstamais X.sējums, kas saturēja civiltiesības, tika lietots tikai pilsētās, no muižniecības, vispār no attīstītākām šķirām. Arī tirdzniecības tiesībās paraduma tiesībām ir liels nozīme. Mums vēl nav sava tirdzniecības kodeksa. Kriminaltiesībās nozīme tām mazāka, jo pastāv kodeksi, pie kuriem vienmēr jāpietures. - Valsts tiesību laukā visur atrodama neregulēta paraduma tiesību normas, kuras pat vēl no jauna veidojas, uz precedentu pamata nostiprinās un tiek atzītas. Parlamentārā i kārta Anglijā vise ir nokārtota ar neregulētām tiesībām, paraduma tiesībām.

Admin. tiesību laukā mums nav derīšanas ne ar jaunām ne ar vecām paraduma tiesībām. Ar vecām tādēļ, ka mūsu darbības lauks ir samērā jauns. Ar jaunām paraduma tiesībām nav derīšanas tādēļ, ka admin. darbībai attīstoties viss tiek noteikts ar normām. Tas nav iespēja rasties jaunām paraduma tiesībām uz precedentu pamata. Citādi tas bij valsts tiesībās, jo tur tie precedenti radās attiecībās starp augstākiem valsts orgāniem (Anglijā parlaments no vienas un ministru kabinets no otras puses). Tika ierosināts, ka nav tāds orgāns, kas varētu šīs attiecības noteikt. Parlaments šejās attiecībās ir tikai viens kontrahents un viņam nav veikli vienam pašam izdot likumus.

Admin. tiesību laukā šādas paraduma tiesības varētu rasties tikai izņēmuma gadījumā; piemēram, ja par kādu jautājumu, uz kuru likumi nedod atbildi, noviens ilgāku laiku neinteresētos. Tikai tad uz precedentu pamata var rasties jaunas paraduma tiesības.

Diezgan daudzās valstīs jūs varbūt neatradīsiet itneķādas paraduma tiesības. Kaut kur mūsu pagastos varbūt ir atrodama kādas paraduma tiesību normas. Atceros kādu gadījumu no agrākās Krievijas, kad kādā pagastā tiltu leboja pavisam no tās personas, kam pēc likuma tas būtu jādara. Bet tas tā pastāvēja jau sen un to vēl er vien turpināja. Tas var būt arī citi līdzīgi gadījumi - par ēku remontēšanu, par apgādēšanu ar malku u.t.t.

Paraduma tiesībām ir spēks tikai tiktāl, kādā ir kāds robs, kur likums nav. Paradumē tiesībām nepiemīt t.s. d o r o g o š a i s s p ē k s, tās nevar atcelt pastāvošos likumus.

Daži administrativisti min vēl piekto avotu -

Vienošanās jeb līgums.

Likumi, noteikumi, autonomie statuti un paraduma tiesībās ir vienpusīgi akti, bet vienošanās jeb līgums - divpusīgi. Varētu viņus saukt par publiski-tiesiskiem līgumiem. Līdzīgi privattiesiskiem līgumiem, kuru pildīšana var tikt sasniegta spaidu kārtā, arī admin. tiesību laukā var pastāvēt vienošanās, - publiski-tiesisks līgums. Piemēram, ja pie nodokļu uzlikšanas kādai organizācijai reāli apstākļi ir tik sarežģīti, ka sumu būtu grūti aprēķināt, tad to nokārto vienošanās ceļā. Bet tas nekādi priekšā un dažās valstīs to pavisam neatzīst, arī Prūsijā.

Vēl varam atzīmēt to faktu, ka gandrīz visās valstīs administratīvie likumi ir atrodami netikai admin. likumu veidā, bet liela daļa ir izdoti kriminallikumu veidā.

Tie ir tie likumi, kas nosaka sodus par dažādu publisku pieņēmumu neizpildīšanu vai par dažādu noteikumu pārkāpšanu. Mūsu kriminālkodeksā ir kādas 10 vai vairāk nodaļas, kuras pēc būtības var pieskaitīt admin. tiesību laukumam. Pamats te administratīvā norma un kriminālkodeksā tā atrodas tikai s o d a d ā. Minēsim dažus piemērus. Tādi ir mūsu kriminālkodeksā no 8. līdz 16. nodaļai.

8. nodaļā ir karaklausības un zemes kļaušu noteikumu pārkāpšana. Tie publiski pieņēmumi, kas tiek norādīti ar admin. aktiem, rīkojumiem, bet par nepildīšanu draud s o d s .

"Kas nav pieteicies karaklausības pieņēmumu izpildīšanai, sodams ar neudes sodu ne augstāku par.....uh.t." Kriminallikums te piegrīž vērību sodam, bet saturā redzam admin. tiesību normu.

"Kam nav tiesības nodarboties ar ārsta praktiku un kam atņemtas šīs tiesības un kas ārstē ar nāvīgām vai stipri iespaidīgām vielām, sodams ar....."

"Aptiekas pārzinis vai aptiekā kalpojošs farmaceits, kas izdevis bez ārsta receptes zāles, kas izdodamas tikai pēc ārsta receptes,...."

"Kas glabājis pilveri, šaujamos ieročus....., sodams..." Šādu pantu ir pāris simts, kuru pamatos atrodam admin. normas.

Bieži mums admin. tiesību laukā nav noteiktas skaidrības, vai kāds likums piemērojams vai nē. Tas izskaidrojams ar to, ka pie mums vēl ir spēkā liela daļa no vecās Krievijas admin. likumiem. Šādos šarožgītos gādījumos tad bieži atrodam skaidrību kriminallikumos.

Administratīvo tiesību avotu, tāpat, atrodam arī kriminallikumos.

Ke mūsu admin. likumi bieži ir tiešām jucekli, to pierāda šķošeis piemērs. Rīgas pilsētas valde bij ievēlējusi par I Pilsētas Slimniešu direktoru kādu personu, bet d o m e iizrādīja, ka vajadzīga apstiprināšana no valsts administratīvas uzraudzības iestādes. Iekšlietu ministrijas attiecīgais orgāns bij iesniedzis protestu Apgabaltiesas admin. nodaļai. Tā arī piekritusi, ka vajadzīga apstiprināšana. Senats admin. departaments tomēr atzina, ka apstiprināšana nav vajadzīga, jo izrādījās, ka kāds prievasts Krievijas admin. likumu pants, kas par to runā, Bāltijas guberņās nav ticis pielietots. Tā lieta vilkās 2 vai 3 gadus.

TIESISKĀS ATTIECĪBAS.

Ar šiem admin. normas saturošiem aktiem tiek nodibinātas, pārveidotas vai izbeigtas t.a. t i e s i s k ā s a t t i e - c ģ b a s. Tiesiskās attiecības mēs saprotam starp 2 vai vairākiem tiesību subjektiem. Vienkāršākā tiesiskā attiecība būs tad, ja katrā pusē ir tikai viens tiesību subjekts.

Tiesiskā attiecība saistīta ar t i e s ģ b u un p ģ e n ģ k u m u. Vienkāršākais veids ir tas, ja vienā pusē ir tiesība un otrā pienākums. Realajā attiecībā dzīvē parasti ir tā, ka abās pusēs ir tiesības un pienākumi un tie krustojas savā starpā. Tas jums zināms jau no ievada tiesību zinātnē.

A b s t r a k t ā s d o m ā š a n a s c e ģ ā veram sadalīt tādas komplicētas tiesiskās attiecībās vienkāršākās.

Bet mēs veram iet vēl tālāk un iedomāties arī a t s e v ģ š ģ u t i e s ģ b u s u b ģ e k t u zināmā ~~veidā~~.

TIESISKĀ STĀVOKLĪ.

Ņemsim kā piemēru bērnu, kas pats vēl neuzstājās nekādās tiesiskās attiecībās. Tikdaudz mēs zinām, ka tagad arī bērni ir tiesību subjekti. Ja to pieņemam, tad mums varētu likties, ka ~~māksmā~~ tas ir tāds statuss, kur bērns stāv viens pats p ģ l n ģ ģ i a t s e v ģ š ģ i, nesastīts ar citiem tiesību subjektiem. Bet par šādu tiesisku stāvokli veram runāt tikai ~~abstrakcijā~~ uz abstrakcijas pamatiem. Realajā dzīvē nonākam pie tā, ka tiesiskais stāvoklis i z o ģ ģ t ģ v e ģ d ģ n e v d o m ā j a m s, jo pašas tiesības pastāv tikai organizētā sabiedrībā, kur viņas dalībnieki ļoti daudz un dažādās tiesiskās attiecībās saistīti cits ar citu vai ar organizētu sabiedrību. Minētā piemērā mums ir jāiedomājas bērns attiecībās ar valsti, valsts iestādēm vai amatpersonām, jo bērnam ir tiesība uz apsardzību, tiesība uz piederību pie valsts.

Bet iedomāto atsevišķā tiesiskā stāvoklī mums ir tikai v ģ e n s t i e s ģ b u s u b ģ e k t s.

Tiesiskos stāvokļus iedelim 2 grupās: bezpersoniskie jeb vispārējie tiesiskie stāvokļi un personiskie jeb individuālie tiesiskie stāvokļi.

Bezpersoniskā jeb vispārējā tiesiskā stāvoklī atrodas vesela grupa personu, kas var būt plašāka vai šaurāka. Šāds stāvoklis var būt noteikts tikai ar normas saturošu vispārēju aktu. Ar konkrētu aktu viņu nevar nodibināt. Likums (vispārējais akts) par pavalstniecību nodibina to tiesisko stāvokli, ko mēs saucam par Latvijas pavalstniecības vai Latvijas pilsonības stāvokli. Principiāli tiesību normas pastāv priekš visiem iedzīvotājiem katrā valstī. Arī ārzemnieki ir pakļauti Latvijas likumiem. Tiesības uz likuma aizsardzību bauda arī ārzemnieki. Ja pie mums būs atbraucis kāds Abesinijas pilsonis ar saviem vergiem un verdzenēm, tad uz Latvijas teritorijas tie ir brīvi. - Kā ar likumu, tā arī ar citiem normas saturošiem aktiem, - admin. noteikumiem, autonomiem statutiem - var radīt tādas vispārējas, bezpersoniskus tiesiskus stāvokļus, kurās ir nostādītas veselas personu grupas. Šis tiesiskais stāvoklis ir ilgstošs. Tas pastāv tik ilgi, kā mēr pastāv akts, kas šo stāvokli nodibinājis.

Individuālais jeb personiskais tiesiskais stāvoklis

ir tāds, kurā atrodas t i k a i šī viena atsevišķā persona, šī persona kā tāda. Var jau būt, ka arī daudzas citas personas atrodas tādā pat stāvoklī, bet juridiski tas būs tikai šīs vienas personas individuālais stāvoklis. Piemēram : nodokļu maksātājs. Viņam jāmaksā tāds un tāds nodoklis tādos un tādos termiņos. Var jau būt, ka citiem jāmaksā tāpat.

Ar nodokļu likumu ir radīts v i s p ā r ē j a i s tiesiskais stāvoklis : visām personām, kam ir tāds un tāds ienākums, ir jāmaksā tik un tik.

Ar nodokļu inspektora administratīvu aktu ir radīts atsevišķas personas i n d i v i d u ā l a i s tiesiskais stāvoklis.

Arī individuālais jeb pers. tiesiskais stāvoklis nav momentans. Bet viņš ir īsāks, un galvenām kārtām - pārejošs. Dažreiz tas var izbeigties pavisam drīz. Piemēram, ir uzsnidzis lielā daudzumā sniegs un policija dod rīkojumu, sniegu nekavējot notīrīt. Sniegu notīra un ar to tas izbeigts. Tāpat nodokļu maksātājs var nodokli tūlīt samaksāt visu pirmā dienā un ar to tā lieta priekš viņa izbeigta. Bet tas var vilkties arī ilgāk, ja maksā noliktos termiņos pa daļām. Bet arī šis stāvoklis ir pārejošs.

Šie individuālie tiesiskie stāvokļi tiek radīti ar t.s. k o n k r ē t i e m administratīviem aktiem, - ar admin. rīkojumiem, lēmumiem, rezolūcijām u.t.t.

Kas zīmējas uz individuāla g r i b a s p a r ā d ī š a n u šajos tiesiskos stāvokļos, tad jāseka, ka indivīds no šiem stāvokļiem atteikties nevar. Privāto tiesību laukā indivīds gan var parādīt savu gribu, bet atteikties no pienākumiem tas arī nevar. Te tikai tiesības un pienākumi ir vairāk atdalīti viens no otra.

Publisko tiesību laukā tiesības un pienākumi ir cieši saistīti, bet ja te būtu konstatējamas atsevišķi tikai tīras tiesības, tad arī te no tām indivīds var atteikties. Piemēram : slimības slimības gadījumā. Viņš tad gan atsvebinās no dažiem pienākumiem (piemaksas par ār. zālēm u.c.), bet tie ir tikai blekus pienākumi. Tie jau ir tikai tādi pienākumi, kas izriet no doto tiesību izlietošanas, bet no galvenajiem pienākumiem (piemaksas kā dalības nauda) tas nevar atteikties. Nevar būt runas par šī stāvokļa vienaspusīgu grozīšanu.

To pašu varam teikt par tiesiskām attiecībām. Privāttiesību laukā tie būs līgumi, administratīvo tiesību laukā tie ir konkrēti administratīvi akti, kas rāda, pārveido vai izbojdz individuālās tiesiskās attiecības.

Par tiesiskām attiecībām varam runēt vēl konkrētā un abstraktā veidā. Konkrētas tiesiskās attiecības būs tās, ko mēs ņemam taisni iz dzīves, vienalga vai personiskā vai bezpersoniskā veidā, bet abstraktā veidā šie stāvokļi būs gēmti tad, ja mēs izejam no konkrētiem tiesiskiem stāvokļiem, bet vairs nerunājam par atsevišķiem gadījumiem, - runājam tīri abstraktā veidā par tēdiem un tēdiem tiesiskiem stāvokļiem.

TIESĪBU SUBJEKTI ADMINISTRATIVO TIESĪBU LAUKĀ.

Jautājums par tiesību subjektu admin. tiesību laukā dažā ziņā vēl ir strīdīgs.

Civiltiesību laukā šis jautājums gandrīz visur jau nokārtots tā, ka visi indivīdi ir tiesību subjekti. Pilnā mērā tas princips izvests dzīvē tajās valstīs, kur patiešām visi pilsoņi ir vienlīdzīgi tiesas un likuma priekšā.

Administrativo tiesību laukā pēc dažu administrativistu domām tā neesot, jo te kā tiesību subjekti uzstājas no vienas puses privātpersonas un no otras puses valsts pati kā tiesību subjekts vai personas, kas aizstāv valsts varu. Piemēram, kārtībnieks gan ir fiziska persona, bet viņš uzstājas kā valsts varas pārstāvis. Vai šie tiesību subjekti ir vienlīdzīgi?

Līdz nesenam laikam tika dota pilnīgi noteikta atbilde, ka šie subjekti nav vienlīdzīgi. Valsts pati un viņas organi esot ievērojamāki tiesību subjekti, - mazāk padoti tiesībām nekā privātpersonas.

Izskaidrojums tam mums jāmeklē vēsturē. 17. un 18. g. s. absolutistiskās valstīs nodibinājās tāds stāvoklis, ka privātpersonas kā tiesību subjekti vērtējami zemāk, nekā *em a t p e r s o n a s*, kā runāja valsts vārdā. 19. g. simtēnā konstitucionālā monarhijā tika izbīdīts uzskats, ka *p a t ī v a l s t s* kā tiesību subjekts stāv pāri likumiem. Pēdējā laikā to gan daudz kas grozījies, tomēr viena daļa šo veso uzskatu par tiesību subjektu nevienlīdzību grib vēl uzturēt spēkā.

Ir gan bijusi viena valsts sistēma, kur tiesību subjektu nevienlīdzība nekad nav tikusi atzīta. Tā ir Anglija un, kā mēdz teikt, citas Anglijas tiesību zemes. Pie pēdējām pieder visas Anglijas kolonijas: Kanāda, Austrālija, Jaunzēlande, Dienvidāfrikas federācija (lai gan tur mēnams arī holandiešu iespaids) un arī Sev. Valstis, jo tās arī sākumā bija Anglijas kolonija. Tikai 1787. gadā nodibinājās Amerikas Savienoto Valstu federācija, kurā iegāja 13 valstiņas.

Bet vēsturiskā attīstība nav vienlīdzīga iemesls, kādēļ daži negrib atzīt tiesību subjektu vienlīdzību. Otrs cēlonis meklējams pašos pamattiesiskajos par tiesību subjektu. Vispirms apskatīsim šo otro cēloni - t. s. gribas teoriju.

GRIBAS TEORIJA.

Pēc gribas teorijas tiesību subjekts ir tikai tas, kas *v a r i z t o i k t s a v u g r i b u*, parādīt savu gribu un to aizstāvēt ar tiem juridiskiem līdzekļiem, ko tiesiskā iekārta dod viņam rokā.

Kas zīmējas uz privāttiesību lauku, tad šī gribas teorija nav pareiza, jo ~~ja~~ to par tiesību subjektu tiek atzītas visas fiziskās personas, arī bērni un vājšprātīgi, lai gan mazs bērns tikai jūt ārējos apstākļus, - viņam ir tīri bioloģiska griba; juridiskas gribas, kas vērsta uz noteiktu mērķi, viņam nav. Tāpat vājšprātīgie un garīgi slimie.

Petražickis savā tiesību teorijā, kas balstas uz psiholoģiskiem pamatiem, gan izrēda, ka arī garīgi slimam, nenormālam, ir savs tiesiskais pasaules. Bet paliekot uz pozitīvo tiesību pamatiem mēs: visiem šiem garīgi slimiem un bērniem atstājam, ka vismaz privāto tiesību laukā viņi visi ir tiesību subjekti.

Privato tiesību laukā tiesiskās attiecības tiek nodibinātas - to atzīst arī gribas teorija - uz divpusējas gribas izteiksmi. Tur neviens nevar otram uzspiest otram savu gribu. Mums verbūt izliksies, ka pie testamenta testators izteic vienpusīgi savu gribu. Tomēr tas tā nav. Testaments nevar stāties spēkā, ja tas aplaimoteis to novēlas. Arī to tā tad ir vajadzīga divu gribu izteiksme. Sovišķi tagadajos demokratiskos laikos šīm abām gribām tiek piešķirta vienāda nozīme. Reālā dzīvē, protams, viena griba var dažreiz pat ļoti stipri iespaidot otru gribu, - piemēram, darba devējs darba ņēmēju. Bet principā abas gribas ir vienādas.

Tomēr šī gribas teorija mēģina atstāt savus pēdējos pamatus taisni mūsu admin. tiesību laukā un vispār publisko tiesību laukā. Te tiesiskās attiecības tiek nodibinātas, pārveidotas vai izbeigtas starp valsti vai viņas orgāniem no vienas puses un privātpersonām no otras puses. Un to nu privātpersonām kā tiesību subjektiem neesot nekāda nozīme. Privātpersona var gan griezties pie valsts iestādēm ar lūgumiem, bet juridiski viņas gribas izteiksme nokrīt sverē. Admin. tiesību laukā visi akti esot vienpusīgi akti. Visi admin rīkojumi u.t.t. esot tikai vienpusīga gribas izteiksme. Arī likumdošanas akti ir vienpusīgi akti. Vienpusīgi ne parastā nozīmē (kā "nepilnīgi"), bet vienpusīgi no formālās puses, - kā vienpusīga gribas izpausme. Ja arī kādreiz valsts iestāde uzklauša pilsoņa lūgumu, tad izdotsis akts tomēr ir vienpusīgs akts. To ir tikai iestādes vai amatpersonas griba, kas to aktu izdevusi.

Gribas teorijas kritika.

Runājot par administratīvo tiesību avotiem mēs jau atzīmējām līgumus (kā 5. avotu), kas arī formālās puses ir īsti divpusīgi akti. Te arī tīri no formālās puses tiek ņemta vērā otrās puses griba. Tas runā pretī šai gribas teorijai.

Bet arī bez šiem līgumiem varam atstāt daudzus faktus, kas arī admin. tiesību laukā neļauj uzturēt šo gribas teoriju.

Vispirms varam aizrādīt, ka tiesību subjekti admin. tiesību laukā ir netikai tie paaugušie un normālie pilsoņi, ar kuriem operē gribas teorija, bet arī bērni, garīgi slimie un vājprātīgie bauda publiskas tiesības. Piemēram, ja uz tēva nopelniem ņemta bērni ar likumu ir ieguvuši tiesības uz pensiju, tad viņi bauda tās tiesības pretīm valstij. Tāpat arī pienākumi var gulties uz bērniem un garīgi slimiem, piemēram, kā māju īpašniekiem. Te noteikumi jāpilda viņu vārdā. Tā tad tiesību un pienākumu subjekti, lai gan ne rīcības spējīgi, ir arī bērni un vājprātīgi.

Šī gribas teorija bij gan pielietojama verbūt 17. un 18. g.s. policijiskās valstīs, kad patiešām privātpersonai nebija nekāda sava griba, vismaz juridiski tā notika atzīta. Valsts iestāžu un amatpersonu akti tad bij pilnā mērā vienpusīgi akti. Bet tie nebija tiesiski akti, tie bij varas akti. Vācu jurists un tiesību filozofs Štammleers atzīst, ka ir

- 1) tiesību normas (Rechtsnormen) un
- 2) varas normas (Willkuehrsnormen).

Mūsu nousekums "varas normas" ir labāks, jo "Willkuehrsnormen" tieši tulkots nozīmētu "patvarības normas", bet varas normas var būt arī lietderīgas. Te tikai ir no svara, ka parādes faktiskā vara. Arī tagadējās diktatūras zemā redzēma tādu faktisku varu un vienpusīgus aktus.

Arī tagad uz pilsoniem gulstas daudzi un dažādi pienākumi, bet tie tagad noteikti ar likumu un katrs pilsonis zin, kāds ir viņa tiesiskais pienākums, ka vairāk no viņa prasīt nevar un ar šo pienākumu izpildīšanu saistītas arī tiesības. Ja prese par daudz, tad viņš var iesniegt formālu sūdzību. Ar viņa gribu rēķināties. Prese no viņa paša, lai viņš iesniedz ziņas par saviem pienākumiem, par viņa īpašumu vai mantas vērtību, par apgrozījumu u.t.t. Likums prese vispirms no pilsona paša viņa gribas izpausmi, lai viņš no savas puses nekāpalīgā likumu izvest dzīvā. Visnovērojamākā persona ir pilntiesīgs tiesību subjekts. Tagad, tā tad, varam runāt par tiesiskām attiecībām arī tur, kur pilsonis vispirms kērtā ir pienākuma subjekts. Tagad jāvalsts ir ~~ix~~ tiesiskā valsts, jo arī admin. tiesību laukā atrodam īstas tiesiskas attiecības. Arī privatpersonas gribai ir juridiska nozīme.

Bet ir arī daudz tādu gadījumu, kur pilsonu pusē ir tiesības un valsts pusē ir pienākumi. Ja valsts ir stādā nagribātu atzīt pilson likumīgu prasību, viņš atkal varēs griezties ar sūdzību tiesā. Valsts varas organi un pati valsts caur to kļūst par tiesību subjektiem un ne par kaļiem varas subjektiem, kā tas bija agrāk. Notiek tuvināšanās tādējādi, ka abpusēji tiek atzītas tiesības un pienākumi.

Ja nu pieņemam pie admin. aktiem no tīri formālās puses, tad redzēsim, ka no visi admin. akti ir viļņpusīgi akti, kā to uzsver gribas teorija. Piemēram, piemēram, daudzas admin. aktus, kas attiecas uz t.s. kreatīvo funkciju, - aktus, kuros izpaūžas iecelšana amatā, apstiprināšana amatā. Uz šo aktu pamata amatspersonas ieņem kādu tiesisko stāvokli. Viens daļa administrativistu atzīst, ka tas mums ir divpusīgi akti, jo naviens pilsonis pret viņu gribu netiek iecelts amatā. Tas var notikt tikai izņēmuma gadījumā, piemēram, kad izceļas karš, tiek lūdzējs vispārējai mobilizācijai mobilizēti arī dažādi specialisti strādāšanai dažādās valsts iestādēs. Bet tagad, kur vietu tīkotāju ir ļoti daudz, nevienam nāks prātā ka normālos laikos kādu iecels amatā pret viņu gribu. Vispirms nāklūgums no privatpersonas un tad tikai iecelšana no valsts. Te redzam noteiktu divu gribu izpausmi. Parasti gan netiek formulēts, ka iecelšana notikusi uz att. personas lūgumu, bet tas ir pats par sevi saprotams. Atceļošana un pārcelšana tāpat var būt divpusīga, ja tā tiek izdarīta uz paša lūguma.

Bez šīs iecelšanas amatā ir arī daudzi citi akti, t.s. administratīvās koncepcijas, atļaujas. Arī tās tiek dotas uz paša lūgumu. Pilsonis pats lūdz atļauju tirgoties, turēt ieročus u.t.t. Arī to no tīri formālās puses ir vajadzīga divu gribu izpausme.

Tā tad šī gribas teorija nav veids pielikojama arī administratīvo tiesību laukā un mēs viņu atmetam, atzīstam par novecojušos.

Teorija par valsti kā tiesībām pāri stāvošu
tiesību subjektu.

Pelick vēl viens iebildums pret tiesību subjektu vienlīdzību, kuram vēl līdz pēdējam laikam tiek piedots diezgan liela nozīme, - un proti, ka valsts kā tiesību subjekts nevarot tikt nostādīts līdzās citiem tiesību subjektiem. (Sovišķi vācu zinātniskā literatūrā tas tiek uzsvērts). Pēc šī uzskata jāatzīst, ka valsts kā tiesību subjekts stāv pāri netikai citiem tiesību subjektiem, bet arī pašām tiesībām. Bet nodibināt tiesisku valsti tādā gadījumā nav iespējams, jo to var pastāvēt tikai faktiskas attiecības: vienā pusē ir subjekts, kas stāv pāri tiesībām un otrā pusē tiesību subjekti, kas tiesībām padodas. Tādā gadījumā mums būtu jāatseks no administratīvās aplūkošanas no juridiskā viedokļa.

Jāatzīmē, ka valsts tiesību zinātnē un administratīvā tiesību zinātnē vispār nav pieņemts uzskatīt valsti kā tiesību subjektu konstrukciju, uz ko viss šī teorija balstās. Bet palīdzām mūs pašu šo konstrukciju nopšaubīsim, jo mums ir vismaz lieta rīgti to tā pieņemt, ka valsts ir tiesību subjekts. - Ir jau arī vēl citas konstrukcijas par valsti, piemēram vācu jurists Zeidler saka, ka valsts ir tiesību objekts, citi uzskata valsti kā tiesisku attiecību kopumu (Austrijs Vongs, Afolters, kriivs Korkunovs). Bet šis jautājums mums nav jāizšķir. Lās tikai konstatējam, ka valsts kā tiesību subjekts nav valsts vienīgā juridiskā konstrukcija.

No kā tad izriet slēdziens, ka valsts stāv pāri citiem tiesību subjektiem un tiesībām vispār? Lās vismaz varam apšaubīt tēda slēdziena pareizību. Tiesību subjekts vispirms darbojas uz tiesiskiem pamatiem, viņam ir tiesības un pienākumi, kas noteikti no likuma, no objektīvām tiesībām. Un kādā lai nu to pašu nostādināsim uz valsti kā tiesību subjektu?

Majuristam gan verbūt var likties, ka valsts stāv pāri citiem subjektiem; jau tādā vien, ka tā ir daudz plašāka, spēcīgāka, viņas intereses plašākas, viņa ietver sevī visus citus tiesību subjektus u.t.t.

Bet mēs, juristi, varam teikt, ka valsts kā valsts subjekts gan stāv pāri plašajām personu grupām, tēpat verbūt valsts kā internāla subjekts, - tikai tikdudz mēs noteikti zinām, - bet ja skatāmies kā juristi, tad mums liekas, ka visiem tiesību subjektiem jāpado-
das tiesībām.

Kā šis uzskats varēja nodibināties, jo to ir nodibinājuši juristi? (Vācu juristi šo ieskatu nodibinājuši un atroduši piekritējus arī Itālijā, Krievijā un citur). Tas li lē mārē izskaidrojams vēsturiski, pašā valsts iekārtas uztveres un attīstības gaitā.

Kā zināms, 18.g.s. pirms konstitucionālisma nodibināšanās un vēl arī 19.g.s. sākumā stāvoklis patiešām bij tēds, ka valdnieks stāvēja pāri tiesībām. Valdnieka gribai bij likuma spēks. Viņš pats nebija sevīem likumiem padots. Viņam nebija nekādu tiesisku pienākumu, verbūt gan morāliiski (viņš esot atbildīgs Dieva priekšā). Šādu stāvokli atzina netikai galminiski, bet arī nopietni juristi, piemēram angļu filozofs Hobbes 17.g.s. vidū. Arī viņš atzina to ieskatu, ka Ludviķis XIV vēlāk izteica aforismā "Valsts esmu es".

Tā kā juridiskā teorija ir stipri konservatīva un neiet apstākļiem papriekšu, bet tikai tiem seko, tad šī teorija radās tikai 19.g.simtenī, kad monarhs itnebūt vairs nestāvēja pāri tiesībām. Priekš vienkāršās tautas gan vēl nekādas pārgrozības nebija. Vēlēšanu tiesības bij ļoti šauras, u.t.t. Piemēram, restaurācijas laikā pēc Napoleona gāšanas vēlēšanu tiesības bij tikai ap 200.000 pilsoņiem. Ar laiku tiesiskā iekārta visumā piemērojās jaunai konstitucionālai iekārtai. Visām iestādēm bij jāatzīst konstitūcijas, satversme kā augstākais likums. Tā maz pamazām konstitūcija, iekārta nostiprinājās un tikai tad valsts-tiesībnieki bij spiesti atzīties, ka ir gan daudz kas grozījies. Šādu valstīdīgu aprakstu atrodam pie viena no labākiem 19.g.s. vidus vācu juristiem - Gerbera. Viņš tomēr negrib pilnīgi pārņemt visus sakarus ar agrāko valsts teoriju un uz šī viedokļa nostājas vairums vācu juristu. Šādā ceļā radās valsts kā tiesību subjekta konstrukcija. Nevarēja vairs rakstīt, ka valdnieks stāv pāri likumiem, jo vismaz ar konstitūciju viņš bij saistīts. Ja konstitūcija bij viļņpusīgs akts, kā valdnieka dāvājums tautai (oktroēta konstitūcija), arī tad valdnieks varēja to atcelt tikai izņēmuma gadījumos.

Un to nu tika radīts jauns tiesību subjekts, - p a t i v a l s t s konstruēta kā tiesību subjekts, un to nu nostādīja pāri tiesībām. Tagad teica, ka v a l s t s ir tā, kas rada likumus brīvi pēc sava ieskata. Tāpēc nevarot pieņemt, ka valsts pati ir padota šīm tiesībām. No šī ieskata izrietēja slēdziens, ka valsts never tiklīt juridiski ierobežota kā tiesību subjekts.

Šīs teorijas pirmsākumi meklējami pie Gerbera. Tajā laikā konstitūcija, iekārta bij jau kādus 20 - 30 gadus pastāvējusi. Uz valsti pārņese visu to, kas agrāk bij attiecināts uz absolūto monarhu.

Vācijā līdz 19.g.s. beigām atrodama tādas konstrukcijas, kas mēģina glābt visu veco un izskaidrot, ka valdnieks ir tas īstais valsts tiesību subjekts (Zeideļa ieskats).

Kritika.

Jā stāvoklis būtu tāds, ka valsts tiešām stāv pāri tiesībām, tad tas, bez šaubām, apdraud tiesisku iekārtu.

Ir pazīstama tāda juridiska mīkla : vienā telpā sapulcējušies 20 vienas biedrības biedri. Cik tie ir tiesību subjekti?

Atbilde sken : 21. 20 fiziskas personas un biedrība. -

Tāpat tas ir ar valsti. Visi atsevišķie pilsoņi ir tiesību subjekti un bez tam pati valsts, kas no viņiem visiem sastādas. Iedomāsimies tagad kādas mazas valstiņas iedzīvotāju attiecībā pret savu valstiņu. Viņiem un tāpat visiem citiem iedzīvotājiem likumi jāpilda. Bet ja nu šis 100.001. tiesību subjekts (valsts) ar šiem pašiem likumiem nav saistīts, kā tad viņš var panākt savu tiesību ievērošanu? Likums ir teicis, ka viņam ir tēdas un tēdas tiesības, bet izrēdas, ka tas tikai tik ilgi, kā mēr valsts to atzīst. Tās būtu tikai tēdas mānu tiesības. Tā tas iznāk, ja valsts pati nav padota tiesībām. Te nu nonākam pie šīs konstrukcijas grūtībām, jo viņa runā pretīm pastāvošai tiesiskai iekārtai un ja viņa tiktu izvesta dzīvā, tad tā apdraudētu tiesisko iekārtu. Ar laiku redzēja, ka indivīda tiesības tomēr tiek nodrošinātas, arī pretīm valstij. Pilsoņiem tiek doti rokās likumīgi līdzekļi, kā aizstāvēt savas intereses. Piemēram, Anglijā pilsonis var celtā sūdzību pret valsti kā tiesību subjektu. Angļu-sakšu zemēs valsts kā tiesību subjekts ir padota tiesām un vācu juristi priekš tēdas zemes radījusi nosaukumu "Justizstaat".

Termins "Justizstaat" radīts kā pretstats nosaukumam "Polizeistat", kur visu tiesisko stāvokli noteica admin. iestādes. Vācijā arī, piemēram Anhaltē, un tāpat t.s. brīvpilsētās Bremenē un Hamburgā ir izdarīti mēģinājumi, dot tiesām tik lielu varu kā Anglijā. Bet arī citur sāks atzīt, ka pilsoņiem jādod rokā sevišķi līdzekļi, kā aizstāvēt savas tiesības. Vispirms bija likumīgs sūdzības ceļš pašā admin. iestādē un vēlāk (19.g.s. otrā pusē) ievada administratīvās tiesas. Francijā admin. tiesas pastāvēja jau no 19.g.s. sākuma. Te valsts nebūt nestāvēja pāri tiesībām. Teorija vairs nesaskanēja ar patiesiem dzīves apstākļiem. Ar to bij jārēķinājās valsts tiesību teorētiķiem un vajadzēja atrast kādu izskaidrojumu, kā tad tomēr valsts ietilpst tiesiskā iekārtā un nesagrauj tiesisko iekārtu. Tika meklēti dažādi izskaidrojumi. Tūs te interesē tikai jautājums par tiesību subjektu vienlīdzību admin. ties. laukā.

Viens no pirmajiem, kas uztvēra, ka šī teorija nesaskan ar faktiskiem apstākļiem, bij tiesību filosofs un romanists J ē r i n g s s. Viņam drīz piebiedrojās daudz ievērojamāks valststiesībnieks J e l i n e k s .

Jērings kā pirmais vācu zinātniskā literatūrā mēģināja uzstādīt teoriju par valsts varas juridisku ierobežošanu. Bet teorija patiesībā iznāca par valsts varas pašierobežošanu. Arī Jelineks pieskaitāms šim pašam virzienam.

Jērings domāja, ka ir bīstami uzturēt veco stāvokli, ka valsts kā tiesību subjekts stāv pāri tiesībām. Priekš pašas valsts iekārtas ir bīstami, ja pilsonis arī pēc konstitūcijas ieviešanas atzīs, ka viņa tiesības iepretim valstij nav ne ar ko nodrošinātas. Valsts varas orgāniem to vajag saprast un tāpēc jārada tēdi apstākļi, itkā valsts vara patiešām būtu ierobežota. Tā pēc Jēringsa ieskats būtu saprātīga valsts politika. Jērings, nostājoties uz tēda politika viedokļa, atrod, ka valsts vara sevi ierobežo pati.

Jelineks arī pieslēdzas šim virzienam. Viņš piegriež lielāku vērību ne politiskai bet juridiskai pusei. Viņš balstas uz Franks mācību par individuālo autonomiju morāles laukā. Valsts vara tiesību laukā ~~at~~ esot tāpat autonoma, kā indivīds morāles laukā. Indivīds kā tiesību subjekts ir pakļauts tiesībām, bet valsts vara te ir brīva, autonoma subjekts. Valsts var pati sevi labprātīgi ierobežot ar savām pašas dotām normām, tāpat kā indivīds morāles laukā. - Valsts kā tiesību subjekts darbojas caur saviem orgāniem un orgāni jau ir likumam pakļāti.

Bet arī Jelineks atzīst, ka valsts vara ne ārējas nav ierobežojama ne ar kādām objektīvām tiesībām. Pēdējie tiesību pamatojumi meklējami ārpus tiesību lauka, uz metafiziskā lauka.

Jērings un Jelineks uzsketus sevišķi kritizēja franči. Tā esot ļoti traušls, neverīgā teorija, jo te valsts varas juridisks objektīvs ierobežojums tomēr netiek dots. Viss tiek atstāts valsts varai pašai.

4/1938 m.

Tiesību suverenitātes teorija.

Šī teorija nebūt nav jaunāko laiku strādums. Tā nosaka, ka augstāko vietu valstī vajagot ieņemt objektīviem tiesību normām, likumiem.

Jau Platons savā pēdējā lielākā darbā "Nomos" (Likums) nostāda likumu pirmā vietā.

(Savā iepriekšējā lielā darbā par ideālo valsts iekārtu "Valsts" viņš lielāko nozīmi piedod gudram, ideālam valdniekam. Esot jāvalda filosofiem, kas savam darbam speciāli sagatavoti).

Vēlāk Platons atzīst, ka iekārta ar tādām ideāliem valdniekiem nav iespējama un tādēļ esot labāk, ja valde objektīvie likumi. Tas ir - varētu tā teikt - Platona politiskais testaments. Objektīvais likums ir tas bezpersoniskais valdnieks, kuram nevar pārmost neko egoistisku.

Šī mācība tika aizmirsta un tikai jaunākā laikā (20.g.s.) no jauna uzstādīta itkā jaunatklājums. Viņas galvenais priekšstāvis ir Leidenes Universitātes profesors Hanss Krabes. Krabes agrāk pazīstamākie darbi ir 1905.g. -

1) "Die Lehre der Rechtssouveränität" holandiešu un arī vācu valodā un 1917.g. -

2) "Die moderne Staatsidee".

3) Šogad viņš publicējis arī vienu darbu par valsts idejas kritisku aplūkošanu.

Viņš atzīst, ka likums jānostāda pāri visiem valdniekiem, kāda arī nebūtu valsts iekārta - tā tad tiesību suverenitāte.

Kas attiecas uz pašām tiesībām, tad tās pēc Krabes uzskatiem nav radītas no valsts, bet iet valstij pa priekšu. Tiesības dzimst līdz ar cilvēku sabiedrību, lai arī tā būtu tik primitīva, ka to par valsti nevar saukt. Valsts ir tikai tiesību darinājums.

Pilsoņu subjektīvās publiskās tiesības.

Konstitucionālā valstī, kā redzējām, nodibinājās tāda prakse, ka pilsoņu tiesības pretīm valstij tika atzītas. Pirmais to uztvēra Gerbers. Viņa pirmā brošūra par pilsoņu subjektīvām tiesībām nāca klajā 1852.gadā. Viņš šo jautājumu atrisināt tomēr vēl nespēja. Viņš vēl apšaubīja pilsoņu subj. publiskās tiesības. Viņš redz to vairāk tiesību refleksus, objektīvās likumības sargāšanu.

Būt prakse gāja teorijai pa priekšu. 19.g.s. otrā pusē Vācijā nodibinājas t.s. administratīvās tiesības, kur pilsoņi atrod savu subjektīvo publisko tiesību aizstāvēšanu. Prusijā tika izvestas lielas admin. reformas (noorganizēja apriņķu pašvaldības, pārveidoja pilsētu pašvaldību u.t.t.) un starp citu arī 1875.gadā ievada administratīvās tiesības.

Attiecībā uz pilsoņu subj. publ. tiesībām vācu juristi visumā dalījās 2 daļās. Viens daļa nostājās uz vecās teorijas viedokļa, ka pilsoņiem valstij pretīm kādu atzītu un garantētu subjektīvu tiesību nevar būt, bet privāto tiesību laukā gan. Piemēram Vormhaks.

Otrā daļā - un tie bija vairākums labāko juristu - atzina, ka pilsonim ir subjektīvas publiskas tiesības. Pie tiem piederēja arī Jelineks. Pēd.g.s. 80-os gados viņš nāca klajā ar plašu monografiju "System der subjektiven oeffentlichen Rechte". Bet arī Jelineks vēl iet apdomīgi. Arī viņš neatzīst pilsoņiem subj. publ. tiesības bez kādiem ierobežojumiem.

Pie tiem juristiem, kas noatzina pilsoniem šīs tiesības, lielu piekrišanu guva t.s.

tiesību refleksa jēdziens.

Jau Jerings (Jelineka priekšgājējs laika ziņā) jau lietoja šo jēdzienu.

Subjektīvās tiesības pieder pilsonim uz objektīvu tiesību, t.i. uz likuma pamatu. Šajā subj. tiesību sfērā katrs tiesību subjekts (tas var būt arī valsts) var brīvi rīkoties un parādīt savu gribu tā vai citādi. Cik likums atļauj, pilsonis var uzstāties arī publisko tiesību laukā, pret valsti un panākt savu tiesību ievērošanu spēidu līdzekļiem. Šāds tiesību subjekts jēdziens daudziem likās nepieņemams. Te nu kā glābējs radās tiesību refleksa jēdziens un to gribēja nostādīt subj. publisko tiesību vietā.

Zem tiesību refleksa saprata ne kaut ko pašu par sevi pastāvošu, bet tikai tēdu *a t s p o g u l o j u m u*, itkā fikciju jurisprudencē. Privāto tiesību laukā gan tiesību subjektam esot īstas nodrošinātas subjektīvas tiesības, bet publ. tiesību laukā tas tā neesot. Esot gan tādā analogija, bet tādi stāvokļi, kas izskatoties itkā individualizētas subjektīvas tiesības, ir tikai objektīvo tiesību atspoguļojums uz tiesību subjektiem.

Kā redzēt, te ir darīšana ar tādām līdzībām, ar analogijām. Jāsaka, ka analogija kā zinātniska metode var gan noderēt jēdziena noskaidrošanai, bet radīt jaunus jēdzienus, tas ir gan diezgan apšaubāms pasākums.

Jā nu jautāja, kā tad tomēr reālā dzīvē redzam, ka pilsonis izejot no šiem pašiem tiesību refleksiem var iesniegt sūdzību tiesā pret pašu valsti, - tad to viņi aizrēdīja, ka tas esot tikai objektīvo tiesību interesēs, bet ne lai aizstāvētu pilsonu subjektīvās tiesības.

Šī juridiskā konstrukcija tomēr ir ļoti pārdomāta un ar to jārēķinās, lai arī viņai trūkst reāla pamata. Tādas "gaiss pilis" var pastāvēt arī jurisprudencē.

Jelineka subjektīvo publisko tiesību jēdziens.

Jelineks atzīst īstas subj. tiesības arī valstij pretīm un valsts varas juridisku ierobežošanu. Tā gan - izrūdas - ir tikai valsts varas pašierobežošanās. Jelineks aizrēda, ka tiesību laukā tas ir iespējams, tāpat kā indivīds var pats sevi ierobežot privāto tiesību laukā. Indivīds var pats atteikties no savām tiesībām un tas priekš viņa ir saistoši, ja arī viņam vēlāk paliktu žēl. Valsts var sevi labprātīgi saistīt vispirms pretīm citām valstīm (starptautiskie līgumi) un arī pretīm pilsoniem. Otrā gadījumā stāvoklis komplicētāks, jo te pilsonu pusē nav faktiskas varas, kas garantētu saistību izpildīšanu.

Pastāv gan tādas sociologiskas teorijas, kas būvējas uz to, ka galu galā valsts vara esot atkarīga no pašas tautas, jo - kā kāds politiķis izteicies - "uz štiķiem sēdēt ilgi nav iespējams", t.i., ja tauta apzinīgi uzstājas. Bet kā mēr runājam ne par visu tautu, bet par atsevišķiem tiesību subjektiem, vai arī grupām (zemnieki, strādnieki, tirgotāji u.t.t.), tad viņiem nekādu varas līdzekļu nav. Te ir jāpieņem valsts brīva pašierobežošanās. Faktiska vara pret valsti iespējama tikai kādās revolūcijās vai arī starptaut. attiecībās (kā šī kā pēdējais līdzeklis - ultima ratio).

Jelīneks tad arī atzina, ka kaut arī tikai uz valsts pašierobežošanās pamata, indivīdam pierder īstas subj. tiesības, bet ne visos novados, kas ir novērojami attiecībā starp valsti no vienas puses un pilsoņiem no otras puses. Te nonākam pie Jelīneka subjektīvo publisko tiesību sistēmas. Viņš visas tās attiecības, kurās indivīds stāv pretīm valstij, iedala 4 tiesiskos stāvokļos, 4 tiesību sfērās.

Sie 4 statusi ir sekoši :

- 1) Status subjectionis jeb pavēlstniecības stāvoklis,
- 2) Status libertatis jeb brīvības stāvoklis
- 3) Status positivus jeb pozitīvais tiesiskais stāvoklis
- 4) Status activus jeb aktīvais tiesiskais stāvoklis.

1) Status subjectionis jeb pavēlstniecības stāvoklī Jelīneks iedomājies pilsoni kā patiešām valstij padotu tiesību subjektu. Te indivīdam nekādas tiesības nepieder. Viņam tikai jāmaksā nodokļi, jāpilda kļaušas u.t.t.

2) Status libertatis tiek apzīmēts arī par negativo statusu, (status negativus). Arī te indivīds no valsts neprasa nēko pozitīvā veidā. No valsts puses esot atzīta zināma brīvības sfēra, brīvības stāvoklis un pilsonis var tikai prasīt, lai valsts to noļaujās, bet vairāk viņš nevar prasīt. Te ir personas neizskāremība, vārda brīvība, dzīvokļa neizskāremība, biedrošanās brīvība u.t.t. Šajā laukā pēc Jelīneka pilsoņiem neesot nekādas subjektīvas tiesības. Te viņš apmierinas ar tiesību refleksu jēdzienu.

3) Status positivus ir tās tiesības, uz kuru pamata pilsonis var stādīt valstij pretīm prasības ar pozitīvu saturu. Te ietilps personu grupas, kam bij tiesības uz izmaksām no valsts kases, piemēram, valsts darbinieki, pensionāri, kam bija tiesības uz atalgojumu, pensiju, pabalstiem, atvaļinājumu u.t.t. Šo personu grupu tagad ir daudz vairāk nekā Jelīneka laikā. Vispārējais princips tagad ir tas, ka visiem derīgu darbu strādājošiem pilsoņiem tiek atzīta tiesība uz pabalstiem slimības gadījumos un tiesība uz pensiju vecumā un arī penziju darba spēju zaudēšanas gadījumā. Tas tiek izvests dzīvā gan tikai pamežām, jo tas prasa lielus līdzekļus no valsts. Idejā šo nodrošināšanu vienmēr uzņemas valsts pati, bet praksē to dara arī pašvaldības un arī atsevišķas organizācijas, kādas pie mums ir slimnīcas un dažādās apdrošināšanas biedrības. Šo prasību ievērošanu var panākt arī ar varas līdzekļiem.

4) Status activus ietver tās tiesības, kuras konstitucionālā valstī ir piešķirtas pilsonim kā suverēnās tautas loceklim, kā pilsonim. Pilsonis var piedalīties vēlēšanās, likumu ierosināšanā, nobalsošanā u.t.t. Jelīneks gan nomīl runāt par tautas suverēnitāti, bet mums ir saprotams, kā arī konstitucionālā monarhijā varām runāt par pilntiesīgu pilsoņu kopumu un viņu tiesībām. Visā Vācijā (atskaitot abas Meklenburgas lielhercogistes) bij jau moderna konstituc. iekārta ar diezgan demokrātiskām vēlēšanu tiesībām. Anglijā vēlēšanas bij stipri ierobežotas ar īpašuma cenzu. Sievietēm gan arī Vācijā vēlēšanu tiesības nebija.

Te ietilpst arī tiesības uz a m e t u i e d e m š a n u. Protams, var no pilsona prasīt izglītību un spējas, bet principiāli tiesības visiem uz to vienādas. Agrākos laikos gan tās bija muižnieku kārtas un garīdzniecības privilēģija.

Jelineks atzīst, ka lai gan te nav derīšana ar materiāla rakstura pozitīvām subjektīvām tiesībām, tomēr te ir īstas subjektīvas tiesības, caur kurām pilsonis piedalās valsts veras realizēšanā. Šo tiesību realizēšanu pilsonis var panākt spaidu kārtā ar likumīgiem līdzekļiem.

Šis 4 statusi ir pazīstamākā subj. publisko tiesību sistēma.

Kritika.

Varētu celt iebildumus attiecībā uz tām tiesībām, kas ietilpst pirmos 2 statusos. Pēc Jelineka pirmajā (status subjectionis) tiesības ir valsts pusē un indivīda pusē ir tikai pienākumi. Tas stāvoklis tādā patiešām bija 17. un 18. g.s. absol. monarhijās. Juridiski stāvoklis arī negrozījās tajās valstīs, kur valdīja t.s. apgaismotie valdnieki (Ketrina II, Frīdrihs II Prūsijā, Austrijas kaisars Leopolds u.c.). Faktiskie apstākļi varbūt gan bij vienā otrā valstī diezgan cietāki.

Bet tagadējās tiesiskās valstīs šis pavalstniecības stāvoklis ir principiāli citāds. Pilsona pienākumi nebūt nav vairāk tikai faktiski, bet gan likumīgi pienākumi un ar tiem saistītas arī tiesības. Pilsonim paliek tiesība, ka no viņa var prasīt no vairāk kā tas ir likumīgi. Viņam ir tiesības prasīt, lai no viņa noteiktā vairāk nodokļus, kā tas viņam pienākas. Tāpat, piemēram, ja lauku iedzīvotājam zemes ir mazāk par 3 hektāriem, tad viņam ir iespējams likumīgi pierādīt, ka ceļu labošanas kļūda uz viņu nogulstas. Pilsonis var iesniegt formālu sūdzību un panākt savu tiesību aizstāvēšanu.

Otrā statusā (status libertatis) no sākuma varbūt grūti atšķirt, vai te ir derīšana ar subj. tiesībām vai nē. Jelineks saka, ka esot tikai brīvības sfēra. Pieļaušim to atkal tādā pat formālā kritiskā jēgā, kā pirmā gadījumā (sūdzības iesniegšana). Ja pilsonis var iesniegt sūdzību, tad tas nozīmē, ka te ir kaut kādas tiesības. Tātad arī te nav tikai kaļķu brīvības sfēra vien, bet tiek atzītas arī tiesības, kuras administratīvi organi nodrīkst aizkurt.

Tā izrēķina, ka visos 4 Jelineka uzstādītos statusos pilsonim ir subjektīvas publiskas tiesības.

Valsts kā privat- un publiskitiosisks subjekts.

Redzējām, ka principiāli visi tiesību subjekti vienlīdzīgi, bet pēc būtības, pēc viņu dabiskā rakstura te ir tomēr atšķirība. Mums viegli saprotams, ka valsts kā jurid. persona un dažas viņai līdzīgas organizācijas uzgtējas pavisam citādi nekā privātpersonas (fiziskas personas). Šajā grupā, kas ietver tādus izcilus stāvokļus, pazīstamākie ir valsts un pašvaldības, valsts un pašvaldību organizācijas, bet te var būt arī dažādas citas publiskitiosiskas organizācijas, kurām likumi atzīst juridiskas personas raksturu. Tādas, piemēram, var būt mazākumtautību organizācijas, kas pastāv uz likuma pamata. Tās tad var pašas ievēlēt savus organus u.t.t. Tās var uzstāties kā tiesību subjekti publisko tiesību laukā.

Arī sociālās likumdošanas laukā atrodam daudz tādus piemērus. Te valsts dažādu uzdevumu veikšanai rada īpašas organizācijas (slimo kases u.t.t.), kas ir publisktiesiskie subjekti. Viņām ir juridiskas personas tiesības: tās var iegūt īpašumus, stāties savienībās savā starpā un ar to radīt atkal jaunas jurid. personas. Arī beznīcs, ja tā nav pilnīgi nošķirta no valsts, ir tāds publisktiesiskais subjekts. Pie mums attiecības starp valsti un beznīcu ir jauktas. Francijā par to nevar būt runas. Tur beznīca ir pilnīgi privattiesiskā organizācija, - tāpat kā katrs sporta biedrība vai kultūras biedrība.

No visām minētām organizācijām valsts un pašvaldības tiek nostādītas uz kopīgu līmeni, jo viņu būtībā daudz kas ir kopīgs. Vācu juridiskā literatūra valsts un pašvaldības organizācijas apzīmē ar vienu nosaukumu "Gemeinschaften" (teritoriālas korporācijas). Kā valstij tā arī pašvaldību organizācijām ir s a v a t e r i t o r i ā l a u n s a v a t a u t ā. Arī katrai pašvaldībai ir savas administratīvās robežas un pilsoņu grupa, kas to pastāvīgi dzīvo. Agrāk bij pazīstama arī piederība pēc pierskstišanās (līdz 1917.g. Krievijā), bet tagad modernās valstīs pierskstišanās moments atņemts un piederība tiek noteikta ar d o m i c i l u, ar pastāvīgo dzīves vietu.

Katrs pilsonis pieder vismaz 2 publisktiesiskām korporācijām: vispirms katrs ir valsts pilsonis un otrkārt viņš ir vietējās pašvaldības pilsonis. Ja tagad atrodam vēl bezpevalstnieki, tad tās ir tikai nenormāla kara gadu sekas.

Tāpat redzam, ka arī pašā organizācijas ziņā valstij daudz kas kopīgs ar pašvaldībām. Abas vienes darbojas caur saviem orgāniem un visumā orgānu sistemu atrodam to pašu. It sevišķi lielākām pašvaldību vienībām redzam lielu līdzību ar valsti. Piemēram, Rīgas pilsētas pašvaldība ietver sevī gandrīz 400.000 iedzīvotājus. Daudzās mazās valstīs (Šveices kantonos) iedzīvotāju ir mazāk. Lai minēt tikai Ņujorkas pašvaldību ar 9 milj. iedzīvotājiem, Londonas ar 7 milj. u.t.t. Šo pašvaldību izdotie normas saturošie akti no m a t e r i ā l ā s puses ir līdzīgi tiem likumiem, ko izdo valsts. Anglijā daudzām pilsētām ir arī savas tiesas. Arī pie mums lielākām pašvaldībām ir savas bērņu tiesas. Dzimtssarakstu nodaļa stāv jau uz robežām starp tiesu un admin. iestādēm. Pie mums pastāv arī vēl pagasta tiesas. Vietējām pašvaldībām, tāpat kā valstij, ir arī sava policija (uzraudzība pār lūrēm, pār higienisko apstākļu kārtību, pār publiskiem laukumiem un satiksmes ceļiem).

Lai vienmēr nebūtu jāatkārto "valsts un pašvaldības", tad ievērosim, ka minot tikai valsti, to pašu varam attiecināt arī uz pašvaldībām.

Kums jāizšķir šo tiesību subjektu itkā divpusēģais subjekta stāvoklis: publisktiesiskās attiecībās un privattiesiskās attiecībās.

Jau tajā laikā, kad atzina, ka valsts stāv pāri tiesībām, to attiecināja tikai uz publisko tiesību lauku. Privattiesiskās tās stāvoklis nodrīkstot pastāvēt, jo tad nav iespējama nekāda līgumu slēgšana ar valsti. Piemēram, kā lai es apņemos priekš valsts uzbūvēt kādu namu, ja es nezinu, vai valstij patīks vēlāk man par to atlīdzināt? Tādēļ atroda, ka te - privattiesiskās attiecībās - valsts ir saistīta ar likumu, jo valsts te uzstājas s a i m n i o c i s k o i n t e r o š u l a u k ā. To atzina jau 18. un pat 17.g.s., protams par tik, par cik vispār varēja runāt par likuma spēku.

19.g.simtenī, to strada par nepieciešamību. Tā nu radās šī izšķirība. Publisko tiesību laukā valsts uzstājas kā publiskās varas nesēja. Patiesībā bij gan tā, ka valsts to bij varas subjekts, bet to nemēdza atklāti teikt. Turpretīm privāto tiesību laukā, kur valsts pārvalda vai nu mežus vai dažādas būves, nolīgst strādniekus u.t.t. - ar vādu sākot - kur valsts uzstājas kā saimnieks, tā esot padota likumiem. Šajā otrā stāvoklī valsts nostājas līdzās citiem tiesību subjektiem. Valsts tad uzstājas kā fisks. Nosaukums "fisks" cēlies no romiešu tiesībām un vispirms nozīmēja valsts kasi, bet vēlāk šis nosaukums ir paplašinājies un ietvēra sevī visu valsti kā tiesību subjektu privāto tiesību laukā.

Šī izšķirība visumā tegad vēl tiek uzturēta. Arī pie mums Senāts admin. depart. praksē tas tiek uzsvērts. Dažreiz ir grūti izšķirt, vai kāda lieta ir civila vai administratīva lieta. Ir tādi gadījumi, kad administratīvā tiesā pieņem kādu lietu, bet senāts atrod, ka tā ir civila lieta. Tā tad arī senāts atzīst, ka - piemēram - pašvaldības kā tiesību subjekti var uzstāties divējādās attiecībās: publisko tiesību laukā kā publiskās varas nesējs (administratīvas lietas) un privāttiesību laukā savās saimnieciskās interesēs (civiltas lietas).

Neskatoties uz šo izšķirību valstij un pašvaldībām nav atsevišķu orgānu: sistēmu priekš publisko tiesību lauka un priekš privāto tiesību lauka. Piemēram, Rīgas pilsēta ar tiem pašiem orgāniem pārvalda savas saimnieciskās lietas un uzstājas arī publisko tiesību laukā. Tomēr to iespējama dažādība tīri praksē un proti tādējādi, ka priekš saimnieciskām lietām var sākt, elgot, pieņemt darbā specialistus, kuriem nav nekādas publisko rakstura funkcijas. Publisko tiesību laukā to, protams, nevar. - To ir arī principiāla izšķirība un tā pastāv iekš sekošā. Privāto tiesību laukā valsts var darboties netieši caur saviem orgāniem, kuŗos ieiet pastāvīgi darbinieki, bet var arī pilnvarot citas personas uzstāties valsts vai pašvaldības vārdā kā šo tiesību subjektu aizstāvētāji. Piemēram, var pilnvarot advokātus vai derīšanu vedējus atsevišķiem gadījumiem. Bet publisko tiesību laukā tādā pilnvarošana nav iespējama. Valsts, piemēram, nevar pilnvarot kaut arī vislabāko advokātu izdot kādus rīkojumus, kas piekrist aprīņā priekšnieka kompetencei. To valsts un pašvaldības darbojas caur saviem pastāvīgiem likumīgiem orgāniem.

V A L S T S O R G A N I .

Par valsts orgāniem atzīmēsim tikai 2 valdošās teorijas, vācu un franču teoriju. Šīm teorijām, protams, var būt dažādas niensas, bet pamatos ir šīs 2 teorijas.

Vācu teorija ir vairāk o r g a n i s k a rakstura.

Tā identificē valsti ar viņas orgāniem un tādēļ starp valsti un viņas orgāniem nekādas juridiskas attiecības nevar būt. Te ir tikai organiskas attiecības tāpat kā bioloģiskā organismā, proti tādējādas attiecības, ka tie ir cieši saistīti: orgāns nav domājams bez organisma un arī otrādi - organisms nav domājams bez orgāniem. Tādas pat organiskas attiecības vai, kā mēdz teikt, q u a s i o r g a n i s k a s attiecības pastāv arī valstī.

Franču teorija ir vairāk juridiska rakstura. Tā uzskata organizēto tautu par to īsto tiesību subjektu. Starp šo organizēto tautu no vienas puses un viņas organiem no otras puses pastāv tīri juridiskas attiecības. Pilsoņu kopums ievēl parlamentu, parlaments vēl prezidentu un ministru kabinets tiek sastādīts no valsts prezidenta ar parlamenta piekrišanu. Ar vārdu sākot, te ir juridiskas priekšstāvības organi dažādās pakāpēs. Un tie organi, kas pilnvaroti uzstāties visās valsts vai visas organizētās tautas vārdā un kuru juridiskā griba izpausme tiek uzskatīta par pašas valsts gribu, ir tie īstie organi.

No otras puses - tie organi, kuru izpaustā griba tiek uzskatīta par viņu pašu (ne visas valsts) gribu, tiek nosaukti par valsts agentiem.

Administratīvās iestādes visas ir tādas, ka franču teorijā tos var nosaukt par valsts agentiem. Tiem var būt diezgan plaša kompetence, bet viņu griba tiek uzskatīta ne par visas valsts gribu, bet par viņu pašu gribu.

Vienpersonīgie un daudzpersonīgie organi. . Ja aplūkojam dažādos valsts un pašvaldību organus, tad redzam ka vienā gadījumā ir vienpersonīgie un citā atkal daudzpersonīgie organi.

Iestādēs parasti redzam, ka darbinieku ir daudz, bet te ir arī atsevišķas amatpersonas, kas var uzstāties vienpersonīgi, un atkal citas, kas tikai kopīgi ar citiem var ko izlemt (balsojot). Piemēram, pilsētas dome var uzstāties tikai kā koleģiāls orgāns, - vienam domniekam atsevišķi nav nekādas amata varas. Tāpat Saeimas deputātam atsevišķi nav nekādas valsts orgāna varas. Ja deputāts Dubins uzstāties daudzās lietās, tad tā ir tikai viņa faktiskā aktivitāte. Vienpersonīgs orgāns valsts prezidents, tāpat arī pilsētas valdes locekļi atsevišķi.

Redzam, ka reālā dzīvē mums te ir darīšana ar personām, kas ar likumu nostādītas īpatnējā tiesiskā stāvoklī. Šis stāvoklis tiek apzīmēts ar kā

PUBLISKĀ DIENESTA STĀVOKLIS.

Franču administratīvistu te mīl lietot nosaukumu "Publiskā kalpība". "Ministrs" jau arī cēlies no latīņu vārda "kalps". Agrākā Krievijā šī kalpības puse (kalpība valstij) notika tā uzsvērtā, bet "Gosudarstvennoja služba" tika uzskatīts kā privilēģēts stāvoklis.

Visvairāk turpmāk runāsim par valsts dienestu, bet pieminēsim, ka visumā to pašu var teikt arī par publisko dienestu vispār-(arī par pašvaldību dienestu).

Zem valsts dienesta parasti saprot tikai valsts dienesta to daļu, ko likumos apzīmē kā civildienestu. Patiesībā arī militārais dienests ir valsts dienests, bet tā kā plašā publika par to mazāk interesējas, tad to pagaidām atstāsim sāpus.

Kādas personas atrodas civildienestā, to no forma-
lās puses noteikt ir viegli. Jāpaskatas tikai, vai persona ir iecelta amatā saskaņā ar tādu un tādu likumu vai nē. Mūsu noteikumos par civildienestu ir skaidri noteikts, ar kādām personām šie noteikumi attiecas. Te atzīmētas arī personas, kuras ne-skaitās par valsts darbiniekiem.

No formālās puses valsts autonomo uzņēmumu darbinieki no-
skaites par valsts darbiniekiem, bet pēc būtības
arī viņi stāv valsts dienestā. Tāpat arī t.s. privatlīgumu dienests
pēc būtības ir valsts dienests. To personas atrodas kāds valsts
īestādē uz brīva līguma pamatiem. Tēgad šo personu nav veirs daudz.
Tās ir personas, kas tikai pagaūdam skaites dienestā, - izmōgināša-
nas laikā. Tas nav ilgstošs stāvoklis. Tā tas būtu vislabāk nokār-
tots, bet dažēs valstīs (sevišķi agrāk Krievijā) brīva līguma
dienests pastāv arī kā ilgstošs dienests. Pie mums tas ir valsts
dienests arī formālā ziņā, jo mūsu likumā par civildienestu paro-
dzēti arī pagaidu darbinieki. Bet agrāk Krievijā šīs personas
formāli neskaitījās valsts dienestā. Tās neieguva pensijas,
neieguva činas, mundieri, ordeņus par nokalpotiem gadiem u.t.t.
Viņi saņēma tikai algu un vairāk nēko. Tas protams, bij nenormāls
stāvoklis.

Valsts dienestā ir pazīstami vēl t.s. goda amati. Agrāk
Krievijā, piemēram, muižnieki parasti skaitījās
par goda ~~xxxxxx~~ miertiesnešiem. Pie mums goda amati pēc
likuma vispār nav paredzēti. Priekš goda amata stāvokļa ir rakstu-
rīgs tas, ka šīs personas nesaņēma algu, bet tas nav saistīts arī
ar pastāvīgu dienesta izpildīšanu. Šie goda miertiesneši piedalījās
sesijēs un miertiesnešu sapulcēs tikai tad, ja viņi to vēlējās. Bet
izdiena viņiem skaitījās pēc valsts dienesta. Arī formu tie varēja
valkāt, saņēmt ordeņus u.t.t. Anglijā jau ilgi pastāv parādība, ka
miertiesneši ir goda amatus ieņemošas personas. Aprēķinot no 14.g.s.
vidus līdz 19.g.s. vidum miertiesneši bij svarīgākie ~~xxxxxx~~
vietējie administratori Anglijā. Tie dalījās 2 daļās. Viena daļa
strādāja kārtējo darbu, bet otra nē. Otro daļu tikai vajadzības
gadījumā pieaicināja kārtējā darbā. Šīs personas formāli arī tagad
skaites valsts dienestā. Goda amats ir tā ziņā, ka viņi nesaņem
nekādu atalgojumu.

Cita grupe ir tās personas, kas tikai gatavojas uz īsto
valsts dienestu. Tās atrodas itkā kandidāte stāvoklī. Vācijā tos
sauc par referendariem, asessoriem u.t.t. Pie mums kandidāti
pazīstami gandrīz vienīgi pie tiesu amatiem. Administratīvās
īestādēs tādi kandidāti laikam nepastāv. *iz: pasta-candid. civilt. amatam ect.*

Adm. īestādēs gan iespējams, ka kāds persona piekomandēta
izpildīt kādu amatu. Tā nav iecelšana amatā, bet šīs
personas valsts dienestā jau skaitas. Tie ir sevišķu uzdevumu
īerādņi. Agrāk Krievijā kandidāti un piekomandētie bij plaši iz-
pletīti. Tie dažreiz varēja valkāt jau mundieri, bet algu nesaņēma.
Vācijā šādiem referendariem parasti jānokalpo 4 gadi, bez algas,
bet arī bez noteiktiem dienesta pīonākumiem. Tikai jāiegūst
zināma prakse. Kad referendars eksemeni nolikti, tad seko t.s.
sekretārs stāvoklis. Tāds sekretārs var ieņemt amatu, tikko kāds
atbrīvojas. Formāli šīs personas neskaitījās valsts dienestā, bet
pēc būtības arī tās strādāja valsts darbu.

No šo grupu īsas aplūkošanas rodas tāds secinājums, proti,
ka visas šīs grupas pēc būtības strādā valsts darbā,
(izņemot tos, kas ieņem goda amatus) un tādēļ pēc būtības atrodas
valsts dienestā. Šis darāmais valsts darbs (pareizāki būtu teikt
ilgstošs valsts darbs) ir valsts dienesta viena puse.

Bet valsts dienestā ir vēl otra puse un tā no juridiskā
viedokļa ir daudz svarīgāka, - t.s. kompētonēco, t.i. ar
likumu noteikto zināma amata varu.

Te ir zināma tiesību sfēra, kurā šīs amatpersonas var runāt valsts vārdā.

Rodas jautājums par šo divu pušu (darēmais darbs un kompetence) savstarpējām attiecībām. Es domāju, ka priekš valsts dienesta plašā nozīmē svarīgāka ir pirmā puse (valsts darbs), kas bieži vien nav savienots ne ar kādu kompetenci. Viena lga, vai tas darbs tiek darīts kādā iestādē, vai arī tikai formāli piesaistīts kādai valsts iestādei, kā piemēram, darbs uz publiskiem satiksmes ceļiem, telegrafa līnijām.

Laiku pēc laika pie mums pacēlies jautājums par to, vai iestāžu vienkāršos kalpotājus un strādniekus nevajadzētu izslēgt no valsts dienesta. Bet tā būtu tikai formāla samazināšana, jo tās daudzas personas, kas tad skaitītos kā brīva līguma kalpotāji, tā kā tā saņemtu algu no valsts kasas.

Inženieris gan var dot tehniskus rīkojumus, jo tam ir speciāla izglītība un viņš var darbus tehniski vadīt, bet tā nav amats vara, kādu mēs saprotam zem kompetences. No tā redzam, ka pat svarīgu valsts uzdevumu izpildīšana nav obligatoriski saistīta ar kompetenci.

Visus valsts darbiniekus varētu tādā, iedalīt divās daļās. vienkāršos valsts darbiniekos un amatpersonās. Otrās varētu nosaukt arī par "atbildīgiem valsts darbiniekiem". Par savu darbu atbildīgs, protams, ir katrs darbinieks, bet te jāsaprot specifiskā nozīmē atbildība. Piemēram, ņemsim tādu "atbildīgu" (specifiskā nozīmē) valsts darbinieku, kā ministri. Daudzas lietas izšķir ministri personīgi uzņemoties arī pilnu atbildību par to. No tādām personām tiek prasīts, lai viņš visus jautājumus izšķir

1) likumīgi un 2) lietderīgi.

Lietu izšķirt likumīgi izglītotam darbiniekam parasti nenākas grūti, bet citādi tas ir ar lietderību. Ministri vienu jautājumu bieži vien var izšķirt tā vai arī diametrāli pretēji un abos gadījumos viņš rīkojas likumīgi. Bet kā būtu lietderīgāki saskaņā ar valsts interesēm, to izšķirt jau ir grūtāk.

Šāda amats vara vai kompetence, protams, nav iespējama ārpus dienesta stāvokļa, bet viņa nav vienmēr ar to saistīta.

Pēc šī slēdziena vajadzīgs vēl tāds mazs paskaidrojums. Tas stāv sakarā ar to, ka diezgan daudzi administratīvistu strādnieki, kas valsts prezidenti un parlamentu locekļi neapņēma valsts dienesta stāvokli. Valsts prezidents esot gan valsts orgāns, bet valsts dienestā viņš nostāvē. Tāpat parlamentu locekļi. Pēc šī ierosinātā iznāk, ka kompetence var būt saistīta ar tādu stāvokli, kas nav valsts dienesta stāvoklis. Tātad tomēr liekas, ka šāda konstrukcija būtu jau samākslota. Jo nav nekāds principiāls pamats teikt, ka valsts prezidents un deputāti būtu nostādami citādi nekā citi valsts darbinieki. Arī pie mums Saeima (tagadējā, trošā) savas darbības sākumā pieņēma lēmumu, ka deputāti saņem algu pēc 1.kategorijas, tāpat kā citi 1.kat. valsts darbinieki. (Tagad ap 700 latu).

Minētais daudzu administratīvistu uzskats izskaidrojams vēsturiski. Lai pelūkojamies uz tagadējo parlamentu priekšsteidzot iestādēm - kārtu priekšstāvības sapulcēm (13.-16.g.s.). Tāpat arī 19.g.s.konstituc. monarhijās parlaments. Šīs tautas priekšstāvības aizstāv tautas intereses pretīm monarham vai ķērim. To raksturīgs ir opozīcijas stāvoklis. Tāpēc parasti pat konstitūcijās bij noteikumi, ka deputāts nodrīkst būt valsts dienestā, lai viņš nebūtu atkarīgs un varētu aizstāvēt tautas intereses pretīm ķērim pēc labākās pārliocības.

VALSTS DIENESTA JURIDISKĀ KONSTRUKCIJA.

Vispirms jāatzīmē, ka valsts dienests nav kaut kas absolūts, bet ir tikai vēsturiska kategorija. Valsts dienesta juridiskā konstrukcija dažādos laikmetos ir bijusi dažāda un arī tagad vēl nav pieņēmusi nekādu galīgu veidu.

Mums ir zināms, ka valsts darbība bij plaši attīstīta jau senās valstīs, piemēram Ēģiptē, Bābelē, Perzijā. Piemērus var ņemt arī no mums tuvāk stāvošiem laikmetiem - no feudalisma laikmeta, tālāk no renesanses laikmeta un beidzot no tagadējā laika.

Kas attiecas uz feodālo valsti, tad tā stipri atšķiras no tagadējās valsts. Tā dibinājās uz zemes valdīšanas un savstarpējā līgumiem, kas bij privattiesiski institūti. Privattiesiskās attiecības pastāvēja netikai starp lēna dēvēju un lēna ņēmēju, bet visā valsts dienestā. Toroizējie valsts darbinieki bij pētiesībā tikai valdnieka privātie kalpotāji, (pils uzraugi, kambarkungi u.t.t.). Šiem pašiem lēndiņ, kas pastāvīgi stādās valdnieka tuvumā, tika uzticēti arī tālāki uzdevumi attiecībā uz valsts pārvaldīšanu. Laiku pa laiku viens otrs no šiem kalpotājiem tika izsūtīts uz kādu apgabalu izspriest tiesu, ievākt nodokļus u.t.t. Tāpat grafiem, markgrāfiem, palatīngrafiem bij savi kalpotāji. Privātie kalpošana valdniekam bij toroizējo lēnu tiesību īstais saturs. Lēnu turētājs slēdza līgumu ar lēnu dēvēju un no otras puses ar zemāku lēnu turētāju. Ar vienu pusi slēdza līgumus tikai karalis. Līgumus neslēdza tikai ar vergiem. Vergs tomēr varēja ienemt augstu amatu, ja tas bauda sava kunga uzticību. Senišals - vecākais vergs bij vergu uzraugs pie galma.

Kalpotājs saņēma arī zināmu atalgojumu, kas viņam pienācās pēc līguma. Algas lielākā daļa parasti sastādījās no naturalijām. Kalpotāji, kas tika izsūtīti uz kādu apgabalu izpildīt kādus pienākumus, dabūja vēl sovišķus ienākumus no šī apgabala vai nu naturaliju veidā vai zināmu daļu no tām nodovām, kas ienāca pie šo pienākumu izpildīšanas. Piemēram, pie tiesas spriešanas. Toroiz tiesas nevien varēja pašas sovi uzturēt, bet dāva valsts kasei diezgan ievērojamus ienākumus. Mūsu tagadējās tiesu nodovas ir tikai kādas atlikas no tā.

Feodālās valstis pēc viņu ekonomiskā rakstura apskatot varēja saukt par patrīmōnālām valstīm, muižas valstīm, jo to galvenais bij zemes valdīšana. (Vočinojē gosudarstvo). Krievijas sašķeltības laikmetā, kad bij ļoti daudz to lielkņazu un mazāko kņazu, viņu mazās valstiņas varēja pielīdzināt muižai. Šīs mazās valstiņas sauca par "vočinām". Feodalisms kā politiska sistēma izbaidzās Anglijā 13.g.simtonī un Eiropas kontinenta valstīs 14.g.s., bet par feudalismu kā ekonomisku sistēmu vēl var runāt 15. un 16.g.s. Tas bija t.s. patrimonālais raksturs, patrimonālā valsts. Patrimonālā valsts, tā tad, ir tā pati feodālā valsts pieojot viņai no ekonomiskā viedokļa.

Arī pie mums Krievijas valdīšanas laikā runāja par feudalisma atliku likvidēšanu. Tā nebija tikai frāze vien. Muižās vēl bija daudz kas palicis no feudalisma. Muižās bija atsovišķi no pagastiem, viņām bij pašām savi pārvaldīšanas organi, sava policija. Vienīgi muižām bij tiesības noturēt tirgu, ierīkot krogus, dzirnavas u.t.t.

Arī patrimonālā valstī, kad feudalisms kā politiska sistēma veirs nepastāv (15. un 16.g.s.), valsts dienests pastāv kā privattiesisks dienests. Divpusīga līguma slēgšana starp valdnieku un kalpotāju ir parastais moduss.

Un tikai 17.g.s. kļūst izplatītāka citādu attiecību sistēma, proti tāda, kur līgums nav veids divpusīgs, bet stāvokli noteic vienpusīgi valdnieka griba. Tas bija sakarā ar

d a b i s k o t i e s ī b u s k o l a s popularo mācību, ka valsts nav uzskatāma par valdnieka lielu muižu, kur viņš var rīkoties kā saimnieks, bet valsts ir jau publiski-tiesiska organizācija, kas pastāv vispārējās interesēs. Valdnieka vara no privattiesiskās puses tādēļ bij ierobežota, bet no otras puses - viņa publiskā vara bij tikai vairojusies. Tikai vēlākie dabisko tiesību skolas priekšstāvji uzstājās pret valdnieka varu vispār. No pirmiem minami Grociuss, Hobbess, arī Loks; Vēcijā Pufendorfs - tie visi bija spēcīgas monarhijas aizstāvji. Pret to bija vēlāk Russo.

Teorētiski, tā tad, stāvoklis stipri mainījās. Valdnieks, kurš ir pirmais kelpotājs valstij, tas tagad vienpusīgi ar savu varu iecel tos ļaudis, kas viņam vajadzīgi pie valsts uzdevumu veikšanas. To bija dažādas privilēģētas kārtas, kurām bij priekšrocība uz valsts dienestu. Bēdi bij muižnieki, garīdznieki, lai gan muižniecība toreiz nebija visai izglītota. Viņas izglītība bij karš - kelpot valstij ar zoeni. Tikai tīri aiz nepieciešamības dažreiz tika iecelti amatos arī pilsonības turīgāko aprindu ļaudis. F o r m a l i viņu stāvoklis bij pasliktinājies, jo nekādi nodrošināti viņi nebija, - līgumi netika slēgti. Bet faktiski sliktāk nemaz nebija.

Arī feudālā valstī, protams, izveidojās to līgumu ceturmora saturs, savas parāduma tiesības, bet formāli katrs līgums bij individuāls, divpusīgs akts.

Pēc dažām konstatācijām 17. un 18.g.s. valsts dienesta stāvoklis tiek uzskatīts kā

p r e k a r i j s .

Tas ir aizņemts no romiešu privatām tiesībām. Tur ir kādas nekustamas mantas valdīšana, kur valdītājs ir p i l n ī g i e t k a r ī g s no kunga. Zemes īpašnieks, taiksim, kādu zemes gabalu nodod citam lietošanā. To nav nekāds nomas vai īres līgums. Viss atkarīgs no tā, kā to iedomājas īpašnieks. Šī konstrukcija faktiskam stāvoklim bija diezgan tuvu un netika arī slēpts, ka valdnieks to ir tas prokarijs devojis.

Iebildumi tika celti tai zinā, ka prokarijs esot privattiesisks instituts, bet to esot publiskitiesisks attiecības. No otras puses - arī pašām ierādņiem tas nepatika, jo arī viņi tad bij pilnīgi atkarīgi.

L o c a t i o c o n d u c t i o o p e r a r u m .

Locatio conductio operarum iegūst par zināmu pakalpojumu izdarīšanu. To varēja piemērot attiecībā uz ārstiem, advokātiem, - ar vārdu skot - brīvām profesijām. Ar šo konstrukciju citi nebija mierā, lai gan tā jau deva zināmus nodrošinājumus darbiniekiem. Pakalpojumi tiek izdarīti par zināmu atlīdzību un tādēļ pionākumi ir jau abās pusēs. Bet tāies, ka tā arī esot privattiesiska konstrukcija. Radās vēl citas konstrukcijas.

M a n d a t a k o n s t r u k c i j a .

Mandata konstrukcija gribēja atnest garantijas atlīdzības jautājumā, bet nenodrošināja darbiniekus darba laikā un ieņemamā amata zinā. Valsts darbinieki esot pilnvarotas personas, - viņa no valdnieka izdots itkā mandats, bet to katrā laikā var atsaukt. Arī tagad pilnvaru izdod uz noteiktu laiku.

Lēģināja radīt konstrukciju par valsts dienestu kā zināmu k ī l a s l ī g u m u .

Tas bija sakarā ar to, ka daudzās valstīs amati tika pirkti un pārdoti. Francijā galvenā kārtā tiesnešu amati tika pārdoti. Persona iemaksāja zināmu sumu, kas varēja būt stiori augsta, un tad viņu iecēla zināmā amatā. Plašā publika to iekšatīja vienkārši par amatu pirkšanu un tas bija jau arī pareizi, jo karaļa kasei bij vajadzīga nauda. Amatu varēja nodot arī savam pēcnācējam. Lai amatus labprātāk pirktu, tad ar to bieži bij saistīts vēl dažādas privilēģijas, - piemēram Francijā muižnieku kārtas iegūšana pēc zināmiem nokalpotiem gadiem. Vocā feudālā muižniecību to gan negribēja atzīt un tādēļ skatījās itkā no augšas. Tādēļ atšķīra t.s. z o b e n e m u i ž n i e c ī b u (Noblesse d'opée) no a m a t a t ē r p u m u i ž n i e c ī b e s (Noblesse de robe), kas bij iegūta amatu izpildot. Konstrukcija bija tāda, ka iemaksātā nauda ir tikai drošība, ka šī persona labi izpildīs šo amatu.

Redzējām, ka tika meklētas dažādas konstrukcijas, kā juridiski izprast valsts dienesta stāvokli. Bet neviens tomēr nevarēja pretendēt uz vispārēju atzīšanu. Arī tagad šinī ziņā vēl ir dažādi uzskati, bet tomēr visumā izvirzījusies jau tā valdošā teorija, kas atzīst tagadējo valsts dienestu par publiskitiesisku stāvokli, kurā ir nostādītas tās personas, kurām ir uzticēta valsts pienākumu izpildīšana. Domstarpības valda tikai att. uz to, kādā ceļā šis stāvoklis tiek nodibināts - vai ar viļņpusīgu vai divpusīgu aktu. Vieni uzrāda, ka neviens netiek iecelts amatā bez viņa piekrišanas, bet otri saka, ka tas esot tikai kā priekšnoteikums pirms šī stāvokļa nodibināšanas. Tādi pat priekšnoteikumi esot zināms vocums, izglītība, pašvalstniecība, veselība u.t.t. Demokrātiskās valsts apstākļiem tomēr vairāk atbilst tā konstrukcija, pēc kuras iecelšana ir divpusīgs akts, jo tā vairāk atzīst valsts darbinieku intereses.

Pirmās tādās teorijas atrodam 19.g.s. sākumā (Ap 1810.gadu Gerbers). Drusku vēlāk Cacherije uzrāda, ka valsts dienesta stāvoklim esot divpusīgs akts. Kas attiecas uz atalgojumu, tad tas esot privattiesisks stāvoklis, bet kas attiecas uz izpildāmo darbu, tad tas ir publiskitiesisks stāvoklis.

Pēc tagadējiem valdošiem iekšatītiem valsts dienesta stāvoklis ir publiskitiesisks netikai uz izpildāmo darbu, bet arī attiecībā uz atalgojumu, jo juridiski atalgojumu uzskata novis kā vienkāršu atalgojumu par paderīto darbu, bet kā p u b l i s k i - t i e s i s k u e l i m e n t u, kurā uzdevums ir nodrošināt valsts darbinieka eksistenci. Atalgojums nav tieši samērots ar paderīto darbu. Atalgojuma turpinājums savā ziņā ir penzija. Uzdevums tiem viens un tas pats - nodrošināt darbinieka eksistenci. Tā arī atalgojuma konstrukcija iegūst publ.tiesisku raksturu.

Valsts dienesta stāvokļa nodibināšanās.

Tagadējās tiesiskās valstīs katrs tiesisks stāvoklis tiek nodibināts ar kādu juridisku aktu. Dežreiz ir vajadzīgi arī vairāki jurid.akti kopīgi. Izbaigties tiesisks stāvoklis var netikai ar juridisku aktu, bet arī ar juridisku faktu, no kurām galvenais ir nāvo, kas izbeidz pašs subjekta eksistenci. Varbūt var sameklēt arī kādu tiesisku stāvokli, kas tiek nodibināts ar jurid. faktu - piemēram vispār tiesību subjekta stāvoklis (kas ir visplašākais tiesiskais stāvoklis) tiek nodibināts ar subjekta piedzimšanu. Vismaz tas ir visās valstīs, kur nepastāv vordzība. Senā Romā tur bija vajadzīgs sevišķs brīvleikšanas akts, caur kuru radās t.s. libertini.

Kas zīmējas uz valsts darbinieka tiesiskā stāvokļa nodibināšanu, tad vajadzīgs vai nu ievēlēšanas vai arī iecelšanas akts. Divi juridiski akti vajadzīgi tad, ja viena amatpersona iecel, bet cita augstāka amatpersona apstiprina. Trīs juridiskus aktus rodas tad, ja kāds amatpersonai vai personu grupai ir tiesības stādīt priekšā kandidātus, cita amatpersona vai koleģiāls orgāns iecel amatā, un vēl kāds cits orgāns apstiprina amatu. Šādos 3 momentus rodas pie t i e s n e š u iecelšanas. Apgabaltiesa, Tiesu Palāta vai Senāts stāda priekšā kandidātus tieslietu ministram. Ministru kabinets no tiem iecel, tik daudz, cik ir vakantu vietu un beidzot tie jāapstiprina Saeimā. Praktiski tomēr var nodibināties arī cita kārtība. Tā piemēram, tagad jau vairāku gadu laikā ir sakrējies Saeimas publisko tiesību komisijā liels daudzums tiesnešu apstiprināšanas lietu, tā ka šie tiesneši visu to laiku iņem savus amatus bez šī pādeva - apstiprināšanas momenta. Mūsu satversmē skaidri ierakstīts, ka tiesneši no Saeimas apstiprināmi. Bet tad būtu tas jāsaprot tā, ka apstiprināšanai jāseko tūlīt pēc iecelšanas. Normālā lietu gaitā no pirmā akta līdz trešajam pietu apmēram viens mēnesis. Ar tagadējo praksi daudz nemiēnā. Tiek aizrādīts, ka bieži var pācalties jautājums, vai viens otrs svarīgs tiesas spriedums ir likumīgs.

Administratīvo amatpersonu dienesta stāvoklis tiek nodibināts ar to dienu, kad parakstīts iecelšanas akts, ja pašā aktā nav paredzēts cits laiks.

Likums nosaka, ka dažu augstāko kategoriju amatpersonu iecelšanas akti tiek publicēti "Valdības Vēstnesī" it kā vispārējai zināšanai.

Kombinācijas pie šī amata stāvokļa nodibināšanas var būt dažādas. Piemēram - ievēlēšana un apstiprināšana. Tādu kārtību rodas pie mācības spēkiem. Pie mums to pastāv vēl arī kandidātu izraudzīšana. Mūsu universitātē kandidātus uz profesoru, docentu un privātdocentu amtiem izrauga fakultātes. Tos tad universitātes padome ievēl vai arī neievēl. Profesorus apstiprina ministru kabinets, docentus un privātdocentus izglītības ministrs. - Drusku vienkāršākā ir tā kārtība pie zemākā mācības personāla - lektoru, instruktoru un asistentu - iecelšanas amatā. Tos jau fakultātes iecel amatā un universitātes padome vai rektors apstiprina amatu.

Tālāk jautājums, uz kādu laiku tiesiskais stāvoklis tiek nodibināts. Tagad pie mums parasti ir nenoteikts laiks. Bet tajā laikā, kad valsts dienesta stāvoklis bij privāttiesiskais stāvoklis, parastais princips bij tas, ka viņš tiks nodibināts uz vienu vai vairākiem gadiem, t.i. uz noteiktu laiku. Tas var nākt priekšā arī tagad. Tā piemēram, mūsu universitātē pirmajos gados bij daži mācības spēki no ārzemēm (Med.fak.profesors Gestons Bachmanis no Zviedrijas), tāpat pāris gadus atpakaļ bij kāds specialists no ārzemēm muižā.

Bet arī tagad valdošais xxxxxx princips ar laiku ir savu raksturu grozījis. 17. un 18.g.s. absolutā monarhijā vispārējais princips attiecībā uz to nenoteikto laiku bij tas, ka izšķiršana paliek valsts varai, priekšniecībai, mandātu dovējam. Pirmā laikā tā formula skanēja tā, ka dienesta laiks tiek nodibināts tik ilgi, kā mēr labpatiks tam kungam - "durante bene placito". Darbinieku stāvoklis bij ļoti nenodrošināts. Atskāpes no tā vēl tagad atrodamas; piemēram mūsu civildienesta likumā 36.paregrāfs ietver sevī to ideju, ka no priekšniecības atkārtājas, vai to darbinieku atlaist vai nē un dažreiz ar diezgan apšaubāmu motiveciju. Tāpēc prot šo 36. paragr. sacēlās tāds zināms nomiers un tagad to vairs neizved cauri.

Vēlāk, tiesiskā valstī, tā formula grozas. Anglijā, piemēram, tā skanēja, ka darbinieks paliek amatā "during good behaviour" (kā mēr viņš labi uzvedas), t.i. tik ilgi, kā mēr viņš labi izpilds savus pienākumus. Bet ja to atstājam pilnīgi priekšniecības izšķiršanā, tad praktiski nokas negrozas. Teoretiski izšķirošie ir darbinieka gribas un spējas.

Kas zīmējas uz amata stāvokļa nodrošināšanu, lai kā ziņā, tad to sevišķu stāvokli ieņem tiesneši. Pat tiesnešiem pēdējo simts gadu laikā nodibinājies ierasts, ka tiem viņu amata stāvoklis pilnīgi jānodrošina, lai tie būtu neatkarīgi no jebkādiem iespēdiem. Tie atceļami tikai ar likumīgas tiesas lēmumu, ja tiem pierāda kādu vispārēju smagu kriminālu vai amata pārkāpumu. Pieņemts pat, ka tiesnesi nevar pārcelt uz citu amatu, kā tikai sākotnēji ar viņu pašu vēlēšanos.

Tādu nodrošinājumu prasīja arī administratīviem darbiniekiem, bet daudzās valstīs visumā valda ierasts, ka ministri kā augstākie administratīvie darbinieki (izņemot ministri bez portfeļa) atbilstīgi parlamenta priekšā par visu, kas notiek viņu resoros un tādēļ parlamentārā valstī tāda admin. darbinieku stāvokļa nodrošināšana nav pieļaujama. Tāds uzskats valda Francijā, kas ir viena no vecākām parlamentārām valstīm Eiropā. (Vecākā ir Anglija, lai gan Anglijas sētvorsmē vēl līdz šai dienai parlamentārisms nav ierakstīts). Tā kā ministriem jāatbild par visu, kas notiek viņa resorā, tad tam arī jādod iespēja izmeklēt sev tādus zemākos darbiniekus, kuriem var uzticēties.

Paši darbinieki ar savu stāvokli ir nomierā un atrod atbalstu arī vienā daļē sabiedrībā. Pēdējā laikā arī dažreiz daudz kas darīts. Tā piemēram, Anglijā admin. darbinieki formāli ir gan atceļami, bet patskaitoties parādums tiesībām tiktu uzskatīts par nelikumīgu, ja priekšniecība pati kādu atlaiestu. Priekšniecība visās tādās lietās nodod tiesai.

Eiropas kontinenta valstīs tik tālu vēl nav gājušas, bet prasīja, lai darbinieki tiktu atļauti novirzīt ar priekšniecības lēmumu, bet uz koloģiskas iestādes lēmuma paratu. Un to nu mēs nonākam pie t.s. administratīvā vai

disciplinārā kamerā.

Atļaušana tiek uzskatīta kā augstākais disciplinārais sods un tādēļ to varot uzlikt tikai disciplinārā kamerā. Pats tas princips arī tagad pie mums ir atzīts. Pašas administratīvās kameras mūsu likumā par civildienestu nav ieviestas, jo radās šaubas, vai tas sākas ar sētvorsmi (Tādēļ ka sētvorsme aizliedz procesa likumus grozīt 81.p.kārtībā). Arī kreisā valdība neriskēja izdot 81.p.kārtībā tādus noteikumus. Tādēļ iesniedza attiecīgu likumprojektu Saeimā un tur tas guļ vēl tagad (1931.gadā). Likumprojektā tās nosauktas par disciplinārām kamerām un tas ir pareizāks nosaukums. Ja Saeima kādreiz šo likumu izdotu, tad mūsu admin. darbinieku stāvoklis būtu vairāk nodrošināts nekā tagad. Lai gan tagad tas 36.pants var būt refigurē, mīkstākā veidā tas pats ir izteikts citos pantos. Piemēram, priekšniecība var darbinieku atļaut pēc sava ierosinājuma, ja tā izvod kādu nevēlamu pārorganizēšanu iestādē, kur noroti galvenais pārgrozījums pastāv tikai nosaukuma maiņā (iestāde, kas agrāk saucās par virsvaldi, tagad ir departaments u.t.t.). Tāpat atkarīgas no priekšniecības, kā kvalificēt darbinieka slimības stāvokli.

Par dienesta stāvokļa nodibināšanos tagad visās valstīs

tiek atzīts, ka principā visiem pilsoņiem ir vienādas tiesības uz šo dienesta stāvokli, t.i. katram ir vispārējā tiesība sacensties uz amatiem, ja tikai viņam ir vajadzīgās teoretiskās zināšanas, vecums u.t.t. Šādus priekšnoteikumus varam mūsu noteikumus par civildienestu atrast kādus 10 vai vairāk. Mināšu dažus: Pilsonība. Tā tad ārzemniekus uzņem tikai izņēmuma gadījumos, uz ministru kabineta lēmuma pamata. Dzimumu izšķirības tagad nav nekādas. Tālāk vecums. Nevar uzņemt valsts dienestā personas jaunākas par 18 gadiem. Izglītība. Tas katram saprotams. Neierobežotība tiesībās. Nevar tikt uzņemtas personas, kas no tiesas sodītas ar cietumu vai nu par smagu noziegumu vai noziegumu, kas izdarīts mantkerīgos nolūkos, ja no soda izcīšanās nav pagājuši 10 gadi vai ja šī personas nav uz amestijas pamata tiesības atguvusi agrāk. Tāpat arī personas, kas atrodas tikai zem tiesas vai izmeklēšanas, kāmēr viņu lieta nav izšķirta. Tālāk, nevar tikt uzņemtas personas, kas atrodas aizgādībā izšķērdības dēļ. Radnieciskās saites ar priekšniecību arī kavē dienesta stāvokļa nodibināšanu, (radniecība līdz 3. pakāpei un svainība līdz 2.pak.). Veselības stāvoklis. Tas arī saprotams. Beidzot tiek prasīts svinīgs solījums. Tas parasti notiek no tūlīt pēc pieņemšanas bet vēlāk, lai gan pareizēki būtu, ja tas notiktu tūlīt. Būtu sērōzgīts stāvoklis, ja darbinieks jau kādu laiku nokalpojis, bet atsēks dot svinīgo solījumu. Šī solījuma formula tagad ir drusku citāda kā agrāk. Agrāk darbinieks solīja izpildīt k a t r u priekšniecības pavēli. Tagad turpretīm tas apsolas vispār "uzticību un paklausību valstij un likumīgai valdībai, izpildot pēc labākās apziņas likumus, valdības rīkojumus un priekšniecības l i k u m ī g ā s pavēles".

Priekš dienesta stāvokļa izbeigšanās svarīgākais moments, saprotams, ir nāve. Tad zināma vecuma sasniegšana. Tālāk darbinieka labprātīga aiziešana. Protams, personai jānodod tik ilgi, kāmēr priekšniecība uzrādīs to personu, kurai jānodod lietas, kurās viņš pārzin. Tālāk atstādināšana uz kādu laiku vai pilnīgi. Arī, ja darbinieks tiek iessaukts korā dienestā. Arī ~~xxxxxxx~~ svošas pavalstniecības pieņemšana izsauc dienesta stāvokļa izbeigšanos.

VALSTS DIENESTA TIESĪBAS UN PIENĀKUMI.

Abstrakti runājot varētu teikt, ka ar pašu valsts dienesta stāvokli saistītas tiesības un pienākumi. Šo personu vispārējais pilsoniskais tiesiskais statuss nav mainījies. Daži ierobežojumi ir gan šīm personām, bet tie ir tikai lietderīgas dabas un nevar tikt uzskatīti par vispārējā tiesiskā statusa sašaurināšanu. Tas tikai tādēļ, lai nociestu valsts intereses, Tā piemēram, mūsu likumā par civildienestu 31. pantā paredzēts, ka "darbiniekiem aizliegts piedalīties banku un akciju sabiedrību pārvaldes un revīzijas orgānos, tāpat aizliegts uzņemties algotus pienākumus vai par atlīdzību izpildīt vienreizējus pakalpojumus uzņēmumā, kurš saņem no viņa rosora materialu pabalstu vai arī kurš padots tās iestādes uzraudzībai, kurā darbinieks ieņem amatu".

32. pantā paredzēts, ka "darbiniekiem aizliegts būt par trešo personu pilnvarniekiem lietās, kas piekrīt iestādēm, kurā viņš ieņem amatu, tāpat aizliegts piedalīties vai iestāties personīgi vai caur trešo personu peļņas uzņēmumos vai darbībās, kurus noslēdzot un izpildot darbinieka privātās intereses sadurās ar dienesta interesēm vai kuru intereses viņš varētu izmantot pretēji savam dienesta stāvoklim".

Daži tālākie panti noskaidro priekšniecības attiecības ar darbiniekiem. Likums aizliedz pieņemt dāvanas no darbiniekiem kolektīvi vai citādā veidā. Citādi nekādi tiesiski ierobežojumi nav. Arī politiski darbinieks nav ierobežots. Te jāatzīmē, ka varbūt nebūtu slikti, ja to kādā likumā formulētu - kā tas formulēts Vācijas satversmē - ka darbinieki ir vispārības kalpotāji, bet ne partijas vai atsevišķas grupas kalpotāji. Katram izglītotam cilvēkam tas jau saprotams. Pirmā vietā nāk valsts intereses un tikai tad politiskās partijas intereses.

Visbiežāk minētā un daudziem vissvarīgākā valsts dienesta stāvokļa tiesība ir tiesība uz a t a l g o j u m u, t.i. tiesība uz periodisku sumu izmaksu no valsts kases. Rodzējām, ka tagadējā juridiskā konstrukcija noatzīst par vienkāršu darba atalgojumu, kā tas ir privatuzņēmumos (sevišķi pie akorddarbiem), bet par publiski-tiesisku alimentu, kas nodrošina darbinieka eksistenci uz visu mūžu. Atalgojuma un penzijas juridiskais pamats patiesībā ir viens un tas pats: nodrošinā darbinieka eksistencei. Kā viens tā otrs ir publiski-tiesisks aliments. No šī viedokļa izskaidrojami arī daži citi jautājumi, kas citādi būtu grūti izdarāms. Ar to izskaidrojams tas, ka darbinieki saņem bieži vien stipri dažādu atalgojumu. Varētu uzstādīt tādu principu, ka visiem jāsaņem vienāds atalgojums, bet praksē tas nekur nav izvests. Arī tagadējā Padomju Krievijā nē, kur to no sākuma gan gribēja izvest. Izrādījās, ka bez t.s. speciēm nekādi novār iztikt un tos atkal sāka ieviest no ērzēm, bet vietējiem visumā maksā maz. Algas dažādība paliek spēkā. Princips to ir tas, ka atalgojums tiek maksāts ne tieši par padarīto darbu, bet ņem vērā darbinieka sociālo stāvokli, stāvokli sabiedrībā, kas tam uzliek zināmus pienākumus. T.s. dzīves standarts nav visiem vienāds.

No šī paša viedokļa atrod attaisnojumu arī jautājums par t.s. gimenes piemaksām. Piemaksas nav lielas, - tās nepārsniedz 24 latu mēnesī. Varētu jau teikt, ka valsts jau nav sociālā apgāde, bet pie tagadējās publ.-tiesiskā alimentu konstrukcijas šis jautājums dabū pavisam citādu atrisinājumu. Darbiniekam, kā zināms, vajaga apgādāt netikai sevi, bet arī savu ģimeni. Tam ir lielākas prasības attiecībā uz eksistences nodrošināšanu. Tas pats ir ar penziju. Jaunā penziju likuma projektā, ar ko Saeima tagad nodarbojas, ir pieņemts tas princips, ka pie tāda itkā penziju fonda jāpievelas ar zināmu daļu arī pašiem darbiniekiem. Tas būtu kaut kas līdzīgs, kā slimu kases. Varētu jau arī atsaukties uz to, ka valstij līdzekļu maz un tādēļ tas vajadzīgs. Bet juridiski tas nav attaisnojams, jo tas ienes zināmu privat-tiesisku raksturu. Uz šī paša principa jau nodibināta arī privātā dzīvības apdrošināšana. No tā vajadzētu izsargāties tādā veidā, ka algas nosaka tādas, ka līdzekļu priekš penziju fonda paliktu pāri. Tā būtu cita lieta.

Šīs divas tiesības (uz atalgojumu un penziju) ir svarīgākās. Tālāka tiesība ir tiesība uz m e d i c i n i s k o p a l l i d z i b u. To ietilpst arī zāles, par kurām darbiniekam pašam jāmaksā tikai 1/3. Likumā paredzēts, ka darbiniekam tiek atlīdzināts, ja sakarā ar viņa darbu tam rodas izdevumi no braukšanas, ceļošanas. Tāpat darbiniekam ir tiesība uz a t v a l i n ā j u m u. Ir kārtējie atvaļinājumi un atvaļinājumi slimības dēļ. Kārtējo atvaļinājumu darbinieks saņem laikā no 1.maija līdz 1.oktobrim 2 nedēļas, bet ja tas ir darbā ilgāk kā 5 gadus, tad viņš dabū 3 nedēļas. Likums paredz, ka izglītības papildināšanai darbinieks var saņemt atvaļinājumu līdz 3 mēnešiem, bet bez algas.

Likums paredz, ka ja darbinieks nav izlietojis savu atvaļinājumu, tad nākošā gadā tas var izlietot nokavēto, bet nevairāk kā 6 nedēļas. Likums tāpat paredz arī atvaļinājumu slimības dēļ. Pirmos 2 mēnešus darbinieks saņem pilnu atalgojumu, nākošos 2 mēn. pusi un tad neko. Pēc jauniem noteikumiem darbinieks dabūs pirmos 2 mēnešus pilnu algu, nākošos 2 - trīsceturtdaļas un pēc tam pusi, bet ja viņš gada laikā slimojis vairāk kā 7 mēnešus, tad tas izstājas no dienesta.

Dažās iestādēs var būt kādas materiala rakstura tiesības, kā piemēram, zemākiem kalpotājiem tiek dota palīdzība pie formas tērpa iegādāšanas.

No n e m a t e r i a l a r a k s t u r a tiesībām pati svarīgākā ir tā tiesība uz k o m p e t e n c i, kuŗa vienai daļai darbinieku nav sevišķi redzama, nav nekādas amata varas, bet viņu kompetence pastāv iekš tam, ka neviens nevar iejaukties viņu darbā vai viņus nobīdīt nost. Kā sevišķi ievērojama tiesība tā parādas pie t.s. atbildaīgiem darbiniekiem, - pārzināt, vadīt, izšķirt.

Valsts dienesta pienākumus var formulēt diezgan vispārējā veidā. Katra pienākums ir darīt viņam uzticēto darbu pēc savām labākām spējām un pēc savas labākās apziņas. Tādas vispārējas formulas nereti atrodam likumu noteikumos vai svinīgos solījumos. Ar to saistas arī tādi aizrādījumi, kā dzīvošana dienesta vietā. Nevar dzīvot kaut kur tālu provincē un Rīgā uz darbu ierasties tikai pa retam. No darbinieka tiek prasīts t.s. pieklājības pienākums (decorum officiale), t.i. pieklājīga izturēšanās pret priekšniecību, darba biedriem un arī pret t.s. publiku. Mūsu jaunais disciplinārsodu likums paredz arī zināmus sodus par nepieklājīgu izturēšanos ārpus darba vietas.

Konkrētāki dienesta pienākumi noteikti katrā resorā dienesta instrukcijās, reglamentos. Šos nosaka katrā iestādē priekšniecība (piemēram naktsdarbs).

Paklausības un uzticības pienākums pret valsti nav specifisks darbinieka pienākums. Tas ir katra pilsoņa pienākums. Valsts darbiniekam šajā ziņā jābūt sevišķi priekšzīmīgam, bet likumā to nevar formulēt, ka būtu kāda lielāka vai mazāka paklausība un uzticība. Svinīgā solījumā paredzēta arī dienesta un valsts noslēpumu neizpaušana. Dienesta noslēpumi ir tie, kas attiecas tikai uz pašu dienesta gaitu (piemēram kriminālpolicijā, kararesorā). Valsts noslēpumi ir kādas ziņas, kas neattiecas uz pašu dienesta gaitu, bet ko tomēr nevar izpaust (piemēram ārlietu ministrijā, tāpat kararesorā kādas ziņas attiecībā uz kara spēka novietošanu, apbruņošanu, apcietinājumu plāni u.t.t.).

VALSTS DARBINIEKU ATBILDĪBA.

Valsts darbinieku atbildība var būt trejāda : k r i m i - n a l ā , c i v i l ā un d i s c i p l i n ā r ā .

Kriminālā un civilā atbildība gulstas uz darbiniekiem tāpat kā uz visiem pārējiem tiesību subjektiem, bet disciplināra atbildība pastāv tikai priekš šīm publiskā dienestā stāvošām personām. Vismaz tagadējās tiesiskās valstīs kriminālā atbildība par nodarījumiem, kas izdarīti ārpus dienesta, valsts darbiniekiem ir tāda pati kā privatpersonām, (piemēram viltojums, kam nav sakara ar dienestu vai afektā izdarīts noziegums). Ja te ir kas īpatnējs, tad varbūt tikai tik daudz, ka tam darbiniekam jābūt izglītotam un tādēļ var pieņemt, ka viņš labāk apzinas savu vainu. Tas ir tāds vispārējs vainu apgrūtināošs apstāklis, bet principiāli izšķirības nekādas nav. -

Kriminali noziegumi, kas stāv sakarā ar dienestu, parasti ir paredzēti kriminālkodeksos.

Agrāk vairākās valstīs bij atzīta t.s. administratīvā garantija. Tas ir noteikums vai nu pašā konstitūcijā vai arī kriminalprocesā, kas zināmā mērā sedza ierēdņus. Francijas kriminālkodeksa 114.pants paredz, ka ierēdņi nevar saukt pie atbildības par to, ko viņš izdarījis uz priekšniecības rīkojuma pamata, lai arī tas būtu smags noziegums. Tas ir pretēji principam, kas tagad pieņemts Anglijā un gandrīz visur citur. Katrs atbild par savu darbu pats. Pie atbildības tādēļ jāsauc abi. Turpretim Francijā redzam itkā noziedznieka segšanu.

Bez tam Francijā bij pazīstams t.s. 78.pants (astotā gada konstitūcijas), kas paredzēja, ka valsts dienestā stāvošas personas nevar saukt pie atbildības par dienesta noziedzīgiem nodarījumiem bez valsts padomes piekrišanas. Šis moments sevišķi tika apzīmēts kā "administratīvā garantija". Pēc Francijas parauga šāda admin. garantija bij atrodamā savā laikā arī šur-tur citās valstīs. Piemēram, savā laikā Krievijā ierēdņi varēja saukt pie atbildības krimināltiesas priekšā ne citādi kā ar priekšniecības atļauju. Francijā šī admin. garantija tika atcelta tagadējās 3. republikas sākumā, t.i. vairāk kā 50 gadus atpakaļ. Arī citās valstīs viņa tagad vairs nav sastopama. Varbūt, ka pašā jaunākā laikā, diktatoriskās valstīs, kur ierēdņi nāk gandrīz vienīgi no valdošās partijas, atkal ir kādi izņēmumi.

Jā tagadējās tiesiskās valstīs pastāv arī kādi īpaši noteikumi, kādi ir arī pie mums, tad tie ir tikai tīri procesuali noteikumi, kas nekādā ziņā negrib mazināt darbinieka atbildību. Šādus noteikumus atrodam mūsu kriminalprocesa likuma III grāmatā. Pirmā nodalījumā ir runa par tiesāšanas kārtību dienesta noziedzīgos nodarījumos. No atbildības nav izņemta neviena persona, - arī Valsts Prezidents nē.

1028.pants : kriminalvajāšanu par valstsprezidenta, likumdevējas iestādes locekļu, ministru, viņu biedru, valsts kontroliera, sūtņu un ārkārtējo ministru uzsāk senata virsprokurors. Pie dažu šo personu tiesāšanas ir vajadzīga vēl Saeimas piekrišana (Valsts Prezidenta - ar kvalificētu vairākumu, bet deputātu - ar vienkāršu vairākumu).

1029. pantā minētas citas amata personas: kriminalvajāšanu par civilresorā darbinieku 1.un 2.kategorijas ierēdņiem uzsāk Tiesu Palatas prokurors un par viņu nodošanu tiesai lemj Tiesu Palata.

Par visu citu civilresoru darbinieku noziedzīgiem nodarījumiem lietu uzsāk apgabaltiesas prokurors un par viņu nodošanu tiesai arī lemj Tiesu Palata.

1030.pants nostāda vienu darbinieku grupu drusku izcilus stāvoklī. Tie ir tiesu darbinieki : Senata locekļi, Tiesu Palatas un apgabaltiesu locekļi, izmeklēšanas tiesneši, mīertiesneši, zemesgrāmatu nodaļu priekšnieki u.t.t. Pret tiem kriminalvajāšanu uzsāk Senata apvienotās sapulces lēmums. Tāpat arī Senata apv. sap. lēmums ir vajadzīgs pie šo personu nodošanas tiesai. Mums var pat likties dīezgan savādi, ka pret kādu prokurora biedri vai Senata virssekretaru, kas ir tikai kancelejas ierēdnis, lietu uzsākt daudz grūtāk nekā pret Valsts Prezidentu. Bet tādi nu ir tie noteikumi. Tomēr ar to noteikta tikai zināma kārtība, kā uzsākt lietas, bet nekādā ziņā nevienu neatsvabina no pašas atbildības.

Tālākais jautājums par amatpersonu *c i v i l o a t b i l d ī b u*. Arī šini ziņā nevaram dot noteiktu atbildi. Vai par zaudējumiem, kurus kāda amatpersona pie dienesta pienākumu izpildīšanas nodarījusi trešām personām, atbild pati amatpersona, vai iestāde, kuras uzdevumā tā rīkojas? (Par civilprasībām ārpus dienesta, t.i., kam ar dienestu nav nekāda sakara, te nav runas). Ja nodarīti zaudējumi, tad rīcībai, bez šaubām, jābūt nelikumīgai, lai varētu prasīt atlīdzību. Tikai jāpiezīmē, ka nelikumīgi var rīkoties arī kādreiz netīši. Nemaz nevajaga pastāvēt kādam ļaunam nodomam. Piemēram, jūs zināt, ka pastāv stingri noteikumi par būvēm, par neremontētu ēku drošību u.t.t. Ja uz ekspertu komisijas rīkojuma saimnieks vecu, neremontētu ēku neizlabo vai arī nenojauc, tad to var izdarīt policija un likt saimniekam samaksāt. Pieņemsim, ka policija ēku nojaukusi, bet vēlāk izrādās, ka ekspertu komisija, kas devusi nojaukšanas rīkojumu, nav bijusi pietiekoši kompetenta. Tagad saimnieks var teikt, ka policija tam nodarījusi zaudējumus nelikumīgā kārtā un tas var prasīt atlīdzību. Te nu rodas jautājums, no kā saimnieks lai prasa zaudējumu atlīdzību, vai no strādniekiem, kas ēku nojaukuši (protams, ka nē), vai no attiecīgā policijas ierēdņa vai no cita kāda. Visumā tas arī tagad paliek spēkā, ka īstā vainīgā ir tā amatpersona. Jaunākā laikā tomēr - pēc būtības neapgāžot atbildību - ņemot vērā trešo personu (cietušo) intereses un amatpersonu publisktiesisko stāvokli, t.i. ka viņas darbojas ne savā bet iestādes vārdā, tiek aizstāvēta doma, ka šādos gadījumos trešām personām ir tiesība iesniegt prasību dēļ atlīdzības pret *pašu korporāciju*, kuras dienestā vainīgā amatpersona stāv. Bet korporācijai tālāk ir tiesība *regrēsēt* šo uz pašu vainīgo personu. Prūsijā šāds stāvoklis ieviests ar 1907.gada likumu, bet priekš visas Vācijas 1910.gadā. Arī Vācijas jaunā satversme paredz šāda veida civilo atbildību. Jautājuma šāda atrisināšana vispirms labi saskan ar trešo personu interesēm, jo no paša darbinieka pa lielāku daļu nav ko ņemt. Iestāde tad no vainīgā vieglāk var naudu piedzīt, ieturot no algas. Otrkārt, nav arī vienmēr viegli zināt, kura persona īsti ir tā vainīgā. Trešās personas tad nemaz nezinātu, pret kāda amatpersonu viņām prasība jāiesniedz. - Šāda kārtība arī teoretiski saskan ar darbinieka tiesisko stāvokli, jo valsts darbinieka darbībā izpaužas pašas valsts darbība.

DISCIPLINĀRĀ ATBILDĪBA ir īpatnējākais atbildības veids. Tā pastāv tikai priekš valsts un pašvaldību darbiniekiem. Kaut ko analoģu redzam arī lielos privatsaimnieciskos uzņēmumos, kur uz vienošanās pamata par nevižību, nokavēšanu u.c. var tikt uzlikti kādi konvencionāli sodi.

Disciplinārā atbildība ir atbildība par *d i e n e s t a k ā r t ī g u*, *p a r e i z u*, *u z c ī t ī g u* un *v e i k s m ī g u* *i z p i l d ī š a n u*. Ja darbinieks bijis nolaidīgs, nekārtīgs u.t.t., tad tam tiek uzlikts disciplinārs sods. Nodarījumi ir vieglāka rakstura, tādēļ arī uzliekamie sodi ir samērā mazi.

Pagaidām disc. atbildība vēl skaitās kā atbildība priekšniecības priekšā (ne vispārējo tiesu priekšā), un tikai jaunākā laikā tiek atzīts un vietām arī ieviests, ka arī disc. sodus uzliek atsevišķas, īpatnējas koleģialas iestādes, t.s. disciplinārās kameras, kas patiesībā ir ieskatamas par disciplinārām tiesām. Anglijā šos sodus uzliek vispārējās tiesas. Tur nemaz nav īpatnējas disciplināras atbildības.

Disciplinārās atbildības būtība vispār nav noskaidrota. Anglija un Sav.Valstis pieturas pie tāda ieskata, ka ~~disc.~~ disc. atbildība ietilpst vispārējā kriminālā atbildībā. Bet citās valstīs disc. atbildība tiek konstruēta kā īpatnēja, atsevišķa atbildība, - vismaz savā praktiskā izvešanā.

Ja pieņemam, ka disc. atbildība ir tikai kriminalatbildības paveids, tad varam teikt, ka par vienu un to pašu nodarījumu 2 sodus uzlikt nevar (Non bis in idem). Bet ja mēs atzīstam, ka disciplināra atbildība ir pavisam kas cits, tad teorētiski nav šķēršļu uzlikt 2 sodus (kriminālu un disciplinārsodu).

Disciplinārā atbildība pēc mūsu likumiem. Pēc mūsu likumdošanas disc. atbildība ir īpatnēja atbildība, Kad mūsu "noteikumi" par civildienestu, kas izdoti 81.p.kārtībā, būs pieņemti no Saeimas, tad tie arī f o r m a l i būs "likums". 45. pantā teikts sekošais: "Darbinieks, kas pienācīgi neizpilda dienesta pienākumus vai piedauzīgi izturējies atklātībā, sodams neatkarīgi no vispārējo sodu likumu nosacījumiem disciplinārceļā". Te redzam arī "piedauzīgu izturēšanos atklātībā". Tam pat nav tieša sakara ar dienestu. Par to var sodīt mirtiesnesis, bet priekšniecība savukārt var uzlikt disc. sodu. Arī pie dienesta pienākumu izpildīšanas tas var būt tāpat. Bet ja likums ieskatītu, ka disc. atbildība ir tikai daļa no krim. atbildības, tad tas nebūtu iespējams-(Non bis in idem).

Mēs varētu teikt, ka disciplināro sodu sistēma kaut kāda ir uzstādīta. To sodu arī nav daudz. Bet kas attiecas uz tiem disciplināriem n o d a r ī j u m i e m, par ko tie sodi uzliekami, tad te vēl nekādas noteiktas sistēmas nav. Likumdošanā bieži pat neatrodam formulētu disciplināra nodarījuma jēdzienu. Piemēram (45.pantā): "Darbinieks, kas pienācīgi neizpilda dienesta pienākumus..." Tas ir ļoti plašs un nenoteikts jēdziens... (46.pantā): "Par disciplināriem nodarījumiem, ar kuriem dienesta interesēm samērā maz kaitēts, uzliekami kārtības sodi". "Samērā maz" - tas atkal ļoti nenoteikts jēdziens, nejuridisks.

Paši sodi iedalīti 2 grupās: k ā r t ī b a s s o d i (vieglākie) un d i s c i p l i n ā r s o d i (smagākie).

Nākošais teikums šajā pašā 46.pantā: "Ja kaitējums dienesta interesēm ir lielāks vai ja tas atkārtojas vai ja dienesta intereses apdraudētas nopietnāk vai ja nāk klāt kādi vainu pastiprinoši apstākļi, tad uzliekams disciplinārsods".

"Vainas atkārtošanās" - tas ir jau noteiktāks jēdziens. Bet "Kaitējums dienesta interesēm lielāks" jeb "dienesta intereses apdraudētas nopietnāk" - tas atkal ir pavisam nenoteikti.

47. pantā noteikti 5 k ā r t ī b a s sodi:

- 1) Brīdinājums 2) Rājiens 3) Naudas sods
- 4) Rājiens ar atzīmi dienesta gaitas aprakstā
- 5) Pārceļšana ar dzīves vietas maiņu citā līdzīgā vietā.

48. pants paredz 2 d i s c i p l i n ā r s o d u s:

- 1) Iecelšana zemākā amatā ar vai bez dzīves vietas maiņas
- 2) Atcelšana no amata.

Pavisam, tā tad, 7 disciplinārie sodi. Noteikumos par civildienestu vēl paredzēts, ka kārtības sodus uzliek priekšniecība, kas iecel amatā un disciplinārsodus (pārceļšana vai atcelšana) uzliek administratīvās kameras, kuŗas pastāv uz sevišķa likuma pamata. Bet kā mēr šis likums vēl nav izdots, arī smagākos sodus uzliek priekšniecība.

Jaunais disciplinārsodu likums, kas izdots 81.panta kārtībā un stāties spēkā kopā ar jauno sodu likumu 1931.g. 31. martā, attiecas uz valsts, valsts autonomo uzņēmumu un pašvaldību ~~xxxxxx~~ dienestā stāvošām personām. Galvenais moments ir pati atrašanās dienestā. Ir arī tādas personas, kas atrodas valsts dienestā, bet nesaņem atalgojumu. 5.pantā paredzēts, ka personām, kas nesaņem atalgojumu, naudas soda apmērs nedrīkst pārsniegt 500 latus.

3.pantā paredzēti disciplinarie sodi un to tagad ir tikai 5. Tie ir sekošie: 1) Piezīme 2) Rājiens 3) Naudas sods 4) Arests 5) Atcelšana no amata.

Jaunā likumā nav paredzēta pārcelšana un pazemināšana amatā, bet no jauna nāk klāt arests. Pēc jaunā likuma kā piezīme tā rājiens abi var tikt uzlikti ar ierakstu dienesta gaitas aprakstā vai bez ierasta. Atzīme dienesta gaitas aprakstā, bez šaubām, ir smagāks sods. Tagad parasti likums paredz darbiniekam tiesības ieskatīties savā dienesta gaitas aprakstā, lai tas pārlicinātos, vai tur nav par viņu kas nelabvēlīgs ierakstīts.

Tālāk noteikts, ka naudas sods noteicams latos un nevar pārsniegt mēneša algas lielumu. Līdzekļu trūkuma dēļ to var nomaksāt arī pa daļām un tas nāk par labu valsts kasei.

Arests noteicams uz laiku no vienas dienas līdz 2 nedēļām, pie kam jānosaka arī, kur dienesta personai arests jāizcieš - sodītās personas dzīves vietā (mājas arests), viņas dienesta vietā vai sevišķās kamerās pie aresta telpām, vai ja tādas telpas nav, tad kara virssardzē.

Tālāk nāk noteikumi par n o i l g u m i e m. Te paredzēti 3 noilguma veidi.

1) Atbildība izbeidzas, ja viena gada laikā kopš pārkāpuma izdarīšanas nav uzsākta vajāšana, t.i. nav ieprasīti no vainīgās personas paskaidrojumi.

2) Otrs ir procesuāls noilgums. Atbildība izbeidzas ar 2 gadu noilgumu, skaitot no pārkāpuma izdarīšanas dienas, ja šajā lietā nav taisīts lēmums par soda uzlikšanu.

3) Atbildība izbeidzas ar 2 gadu noilgumu, skaitot no šī panta 2.punktā minētā lēmuma taisīšanas dienas, ja šajā laikā disciplinārsods nav izpildīts. Tas ir lēmuma izpildīšanas noilgums.

Otrā nodaļā ir runa par disc. pārkāpumiem, par kuriem pirmā nodaļā minētie sodi uzliekami. Šī otrā nodaļa jau ir daudz neapmierinošāka. Te patiesībā nav nekādas sistēmas. No 16. līdz 28.pantam minēti dažādi pārkāpumi bez kādas sistēmas. Par lielāko daļu pārkāpumiem minēti vairāki sodi. Piemēram 13. pantā minēts disciplinārs pārkāpums "vilcināšanās". Persona sodama ar piezīmi vai rājienu vai naudas sodu vai arestu vai atcelšanu no amata.

12. pantā minēts: Amatā stāvošām personām nav tiesība atstāt darbu uz vienošanās pamata (t.i. nav brīv streikot). Personas sodamas ar naudas sodu, arestu vai atcelšanu no amata. Tā tad 3 soda veidi. Bet persona, kas uzkūdījusi uz šādu pārkāpumu, sodama ar atcelšanu no amata.

Šinī likumā vairākās vietās mēs lasām "ja vainīgam par šādu nodarījumu nedraud pēc soda likuma bargāks sods, tad...." Tas itkā vedina uz domām, ka te likumdevējs jau sāk ieskatīt disciplināro atbildību par ļoti tuvu stāvošu kriminalai atbildībai. Un tādēļ nu vismaz ne visos gadījumos vainīgam var draudēt 2 sodi. Tad vainīgā persona nododama kriminaltiesai un disc.sods atkrīt.

Likumprojektā, ko kreisā valdība iesniedza 2.Saeimā, bij paredzētas disc. kameras 2 instancēs - zemākās instances disc. kameras pie resoriem un augstākā pie senāta. Tajās ieietu tiesnesis kā priekšsēdētājs, bet valsts darbinieki kā locekļi. - Pagaidām lieta ļoti vienkārša: visa sodīšanas vara ir priekšniecības rokās. Nekādi procesa likumi te nepastāv.

Valsts darbinieku tiesiskais stāvoklis
VĀCIJĀ, FRANCIJĀ UN ANGLIJĀ.

VĀCIJĀ. Prūsijā valsts darbinieki bij nostādīti samērā labāk nekā citās Vācijas valstīs. Tur, tāpat kā citur, savā laikā valsts dienests bij muižniecības monopols. Bet pēc 18.g.s. lielām cīņām samērā agri (19.g.s.pašā sākumā) sāka pielaist valsts dienestā arī no citām aprindām pietiekoši sagatavotus un spējīgus darbiniekus. Te arī todams izskaidrojums tam, ka valsts dienests bij nostādīts samērā labi : m u i ž n i e c ī b a palīdzēja nostādīt valsts dienestu labi no tiesiskās puses, jo muižniecība, protams, iestādamās valsts dienestā negribēja neko zaudēt no savām privilēģijām (lai darbinieki būtu samērā neatkarīgi, lai viņiem tiktu piešķirta pietiekoša kompetence u.t.t.). No otras puses t u r ī g ā p i l s o n ī b a, kurai bij no svāra nodrošināti ienākumi, rūpējās par to, lai darbinieki dabūtu pietiekošu atalgojumu (lai gan tas ne katrreiz bij galvenais, jo savai jaunai paaudzei dot augstāko izglītību, kas te bij vajadzīga, varēja dot tikai turīgā pilsonība).

Ar konstituc. iekārtas nostiprināšanos (to ieveda 1851.g.) zūd muižniecības lielās privilēģijas. Galvenais bij labas zināšanas un spējas. Augstāko juridisko izglītību ieguva universitātu juridiskās fakultātēs. Pie universitātes formālās nobeigšanas ieguva doktora gradu, bet ar šo zinātnisko gradu vien vēl nepietika, lai varētu iestāties valsts dienestā. Vācijā doktora grads ir vienīgais zinātniskais grads un tas atbilst mūsu kandidata gradam. Pie mums doktora grads ir otrais zinātniskais grads.

Vācijā iegūt doktora gradu ir samērā vieglāk nekā pie mums kandidata gradu, tādēļ ka pie mums kandidata grads dod visas tiesības uz valsts dienestu, zvērināto advokatūru u.t.t., bet Vācijā doktora grads nē. Tas tikai nozīmē tikdaudz, ka jaunais doktors var tālāk zinātniski strādāt. Mūsu diplomeksameni tādēļ saucas arī par valsts eksameniem. Agrākā Krievijā šie valsts eksameni bij pat formāli atdalīti no universitātes, vismaz priekšsēdētājs bij cits. Faktiski tomēr eksaminēja tie paši profesori. Vācijā turpretīm tie valsts eksameni ir pavisam atdalīti no universitātes. Priekš iestāšanās valsts dienestā pie specialas eksaminācijas komisijas jānoliek pirmais valsts eksamens - r e f e r e n d a r a e k s a m e n s. Tas jau daudz maz atgādina mūsu valsts eksamenus. Viņš ietver sevī diezgan daudz priekšmetus un katrā jāliek atsevišķs eksamens. Tiek prasīts arī rakstu darbs, bet neliels.

Referendars (t.i. kandidats uz amatiem) tikai tagad praktiski sāk iepazīties ar valsts dienesta uzdevumiem. Visiem jānokalpo 2 gadi tiesu iestādēs. Tie, kas vēlas palikt tiesu iestādēs, tur strādā vēl 2 gadus kā referendari, bet pārējie 2 gadus kā referendari administratīvās iestādēs. - Pēc šiem 4 referendara gadiem nāk otrs - a s e s o r a e k s a m e n s. No šiem asesoriem tad vakantās vietās tiek iecelti darbinieki ar noteiktu algu. Asesora laiks nav noteikts. Tas var būt vienu gadu, bet var būt arī vairāk vai mazāk.

Visumā Vācijā tagad stāvoklis ir tāds pats. Dažs kas tikai ir nācis klāt, kas izskaidrojams ar demokratisko iekārtu Vācijā. Tagad nekādas privilēģētas kārtas vairs nepastāv un tādēļ arī f a k t i s k i valsts dienesta iegūšanas tiesības ir visiem vienādas (19.g.s. otrā pusē vienlīdzība bij dažreiz tikai formāla).

Vācija šinī ziņā ir pat demokratiskāka nekā mūsu valsts, jo tur jau pēc satversmes ir noliegti ordeņi (izņemot kara ordeņus). Lai arī ordenis nedod nekādas sevišķas tiesības, tas tomēr dažas personas atšķir no pārējām.

Mūsu satversmē ir tikai tāds plašs formulējums, ka visi pilsoņi ir vienlīdzīgi likuma priekšā. Vācijā pat satversmē atzīmētas abu dzimumu vienādas tiesības uz valsts dienestu. Jo agrāk tas tā nebij. Tālāk noteikts, ka tās tiesības, kas likumīgā kārtā iegūtas valsts dienestā atrodoties, nevar tikt vairs atņemtas. Satversme nodrošina darbiniekam arī tiesas ceļu, lai tas tā varētu prasīt savu materiālo tiesību aizstāvēšanu. Darbiniekam satversme nodrošina brīvu pieeju pie viņa dienesta gaitas apraksta un darbiniekam kaltošas atzīmes tur nevar tikt ievestas pirms viņa paskaidrojumu uzklaušanās. Šie satversmes panti varētu tikt nosaukti par "Valsts darbinieku brīvības chartiju". -

Vācijā pastāv arī t.s. disciplinārās tiesas 2 instancēs.

FRANCIJĀ valsts darbinieku stāvoklis visumā nav tik labs kā Vācijā. Tas izskaidrojams ar to, ka Francijas privilēģijām, muižniecība, gandrīz līdz jaunākiem laikiem ieskatīja par necienīgu "strādāt ar spalvu" (tā saprata civilo dienestu). Muižniecība "kalpoja tēvijai ar zobenu". Tāpat arī turīgā pilsonība visumā valsts dienestam nepiegrīza vērību, bet tikai dažām valsts dienesta nozarēm, sevišķi dienestam magistraturā. Un te bij galv. kārtām darišana ar t.s. pērkamiem amatiem. Starp citu, arī Monteskiē bij savu tiesneša amatu nopircis. Tas notika pilnīgi uz tiesiskiem pamatiem aiz fiskāliem nolūkiem. Citi amati bij galv. kārtām sīkpilsonības rokās. Tikai trešās republikas laikā sāk prasīt augstāko izglītību arī administratīvā dienestā. Tādēļ vēl tagad Francija atrodas tādā itkā pārejas stāvoklī ar tendenci: no darbiniekiem vairāk prasīt un par to arī viņiem labāk maksāt. Tādēļ tur ir tādi pat lozungi kā pie mums: darba ražīguma pacelšana un darbinieku skaita samazināšana. Šī g.s. sākumā noapaļojot valsts darbinieku skaitu bij Vācijā ap 300.000, bet Francijā pāri par 600.000. Tagad gan skaitļi jau būs ievērojami grozījušies.

ANGLIJĀ valsts dienests līdz samērā jauniem laikiem bij uzglabājies diezgan archaiskā stāvoklī. Līdz 19.g.s. otrai pusei valsts dienests atradās pavisam īpatnējā stāvoklī. Īsto valsts darbinieku bij ļoti maz un vēl mazāk bij to, kas saņēma atalgojumu. Īstie algotie amati bij tikai nedaudzie centralie amati. Uz vietām - tie visi bij patiesībā goda amati (Leitnanti, šerifi, mīrtiesneši). Ja šiem ļaudīm bij vajadzīgs kāds palīgpersonals, tad tie tos pieņēma paši. Šie ir t.s. praivet-klarki ("privat clarks"). Praivet-klarku atalgojums bij ļoti zems un viņu stāvoklis nenodrošināts. Kā nosaukums rāda, tad pirmie šādi darbinieki nāca no klēriķu kārtas (garīdzniecības kārtas).

Tikai 19.g.s. otrā pusē valsts dienesta stāvoklis tiek noorganizēts uz moderniem pamatiem. Nav vairs nekādu praivet-klarku. Darbiniekus iedala vispirms 2 kategorijās, public officers ("public officers") un civil servants ("civil servants").

Pirmie bija augstākās amatpersonas - ministri un citi (publiskie ierēdņi). Šo personu tagad samērā maz. No tā netiek prasīts, vai tas izglītots vai nē, bet galvenais ir tas, ka parlaments viņam uzticas. Turpretim "civil servants" ir īstie iestāžu tehniskie darbinieki. Tie tiek iedalīti 3 grupās: 1) zemākie klarki (no kuriem prasa zināmu eksamenu nolikšanu), 2) pirmās šķiras klarki (no tiem prasa jau augstāku izglītību) un beidzot 3) augstākie klarki, kas ir to "public officers" tuvākie palīgi, viņu personīgie sekretari u.t.t. No tiem tiek prasīts vienīgi tas, lai viņi baudītu uzticību no public officers'u puses.

ADMINISTRATIVĀ ORGANIZĀCIJA.

Personas, kuras atrodas publiskā dienestā, nedarbojas izolētā veidā, bet gan dažādās iestādēs, dažādos organos, - ietilpinātas vienā administratīvā organizācijā. Iestādes jēdzienā ietilpst t.s. tiesiskie līdzekļi, materialie līdzekļi un personālais sastāvs. Tagad aplūkosim admin. organizāciju tikai tiktāl, cik mums ņemamas vērā personas.

Vienpersonīgie un daudzpersonīgie organi.

Ir arī tādas personas, kas kā amatpersonas darbojas tikai vienas pašas par sevi. Tad varam runāt par v i e n p e r s o n ī g i e m o r g a n i e m. Bet pa lielākaļ daļai personas darbojas vairākas kopā un tādā gadījumā runā par d a u d z p e r s o n ī g i e m o r g a n i e m.

Par vienpersonīgiem orgāniem pavisam šaaurā nozīmē saprotam tādas amatpersonas, kas darbojas bez kādas sakarības ar citām iestādēm. Bet tie ir pavisam izņēmuma gadījumi.

Turpretīm par vienpersonīgiem orgāniem p l a š ā k ā nozīmē saprotam arī tādas organus, kas savā darbībā gan saistīti ar citiem darbiniekiem, bet kuri ir vienpersonīgi lēmēji organi katrs savas kompetences robežās un tādu ir jau diezgan daudz. Te ietilpst arī ministri kā resoru vadītāji. Citi ministrijas darbinieki gan lietas sagatavo un vēlāk arī izpilda, bet lēmējs orgāns ir ministrs viens pats. - Tādi pat ir arī apriņķu priekšnieki un policijas prefekti katrs savas kompetences robežās, kaut gan tie arī ir padoti iekšlietu ministrim. - Turpretīm ministrs kā kabineta loceklis ir daudzpersonīga, kolegiala orgāna loceklis.

KOLEGIALAIS PRINCIPS.

Ja palūkojamies uz d a u d z p e r s o n ī g i e m orgāniem, tad te mēdz izšķirt divus organizācijas principus: k o l e g i a l o principu un b i r o k r a t i s k o principu.

Zem kolegialā principa administratīvā organizācijā ņeb vispār publikso darbinieku organizācijā saprot tādu principu, kur vairāki darbinieki uz līdzīgiem pamatiem apvienoti vienā organizācijā ar l ī d z ī g u t i e s i s k u s t ā v o k l i un l ī d z ī g i e m u z d e v u m i e m. Visi kopīgi veic kādu kopīgu uzdevumu. Vienalga, vai tas ir padomdevējs vai lēmējs orgāns. Protams, arī te var izvest zināmu darba dalīšanu tīri aiz lietderības. Piemēram, tiesā vienam no locekļiem tiek uzdots iepriekš iepazīties ar lietu un par to referēt tiesas sēdē. Bet nevienam te nav svarīgāka balss nekā citam. - Tas pats paliek spēkā arī priekš administratīvām iestādēm. Admin. darbības laukā kolēģijas tagad gan retāk atrodamas un parasti arī tikai kā padomdevējas kolēģijas.

Turpretīm 17. un 18.g.s. kolēģijas kā lēmēji organi sastopamas bieži. Pēteris Lielais taisni ievēda tādu principu, ko tas bij pārņēmis no Zviedrijas. Kā iemesls tam tika pievests tas, ka kolēģija var daudz vispusīgāk ar lietu iepazīties, vispusīgāk apgaismot. Vēl otrs motivs: Pēteris Lielais atrada, ka kolēģiju grūtāk piekukulot nekā vienu personu. Viņam pieraksta izteicienu: "V jēdinom lice ne bez grecha" (Viena persona nevar būt bez grēka). Kukulņemšana bij savā laikā ļoti izplatīts netikums netikai Krievijā, bet arī citur.

Bet sākot ar 19.g.s. redzam, ka visur kolēģijas kā lēmēji organi administratīvā darbā tiek atmestas, - un diezgan īsā laikā bez ilgas vilcināšanās. Visur nāk atkal vienpersonīgi organi.

Agrākās kolēģijas pārorganizē par ministrijām. Krievijā tās ievēda Aleksandra I valdīšanas sākumā, jau ar 1801. gadu. Tas izskaidrojams ar visiem tiem savīļojumiem, kuriem par pamatu bij franču lielā revolūcija un Napoleona kari. Visur tika meklēts pēc jauniem darbības principiem. Atrada, ka kolēģijas nav piemērotas kā lēmēji organi tur, kur vajadzīga dažreiz s t e i d z ī g a un n o t e i k t a darbība. Kolēģijas raksturā jau ietilpst tas, ka lietas rit gausāk. Tiesā, kur galvenais ir lietas vispusīga noskaidrošana, palika kolegialitātes princips. - Bez tam kolēģijām pārmet, ka viņas m a z i n a a t b i l d ī b a s s a j ū t u. Katrs no kolēģijas locekļiem var teikt "Man jau tur nebij tā noteikšana. Vairākums tā nolēma". Kolēģijas loceklis atbildību no sevis var ņemt tikai tad, ja tas noteikti paziņo un liek ierakstīt protokolā, ka tas paliek pie savām atsevišķām domām.

Kā kolegials lēmjošs orgāns gandrīz visur vēl ir sastopams tikai ministru kabinets. Jo ministru kabinetam jautājumi jāizšķir ne steidzīgi, bet vispusīgi. Bet citādi kā administratīvi lēmjoši organi kolēģijas sastopamas ļoti reti. Krievijā pēc 1917. g. revolūcijas kolēģijas tika ievestas kā lēmēji organi gubernās (t.s. gubernas komisariāti, sastāvoši no 3 personām). Bet tas princips tur laikam ilgi nepastāvēja.

Tīrā kolēģijā arī priekšsēdētājam nevar būt lielākas tiesības nekā locekļiem. Vistīrākā kolēģija būs tāda, kur nav pastāvīga priekšsēdētāja, bet sēdes vada pārmaiņus visi locekļi. Ja priekšsēdētājam ir kādas plašākas tiesības pie jautājumu izlemšanas (t.s. izšķirošā balss), tad kolegialitātes princips jau tiek vājināts. Ja balss dalas vienādi, tad priekšsēdētāja balss ir izšķiroša. Bet arī te var būt vairākas pakāpes. Ja priekšsēdētāja balss ir izšķiroša tikai pie otrreizējas nobalsošanas, tad koleg. princips vājināts mazāk. Prūsijā t.s. apriņķu un iecirkņu komisijās (Kreisauausschuss, Bezirksausschuss) priekšsēdētājs zināmos gadījumos var viens pats nostāties pret visu kolēģiju un pārnest lietu augstākā instancē. Te kolegialitātes princips jau stipri vājināts. Pie mums apriņķu valdes ir koleg. organi, bet priekšsēdētājs iecelts no iekšlietu ministra un tas var pat apturēt apriņķu valdes lēmumu un rīkoties zināmos gadījumos kā vienpersonīgs orgāns.

Kas zīmējas uz personālo sastāvu, tad kolēģija ir iespējama jau no 2 personām. Senā Romā konzuli bij kolēģija no 2 locekļiem. Bet ja rodas nesaskaņas, tad darbība tiek bremzēta. Tāpēc radās doma, ka kolēģijai vislabāk sastāvēt no nepāru skaita locekļiem.

Admin. darbībā kolēģijas tagad gan vēl sastopamas kā padomdevēji organi, - gan kā pastāvīgi organi gan arī kā ad hoc sasaukami organi. Šāds padomdevējs orgāns nenes nekādu juridisku atbildību, bet vienīgi moraliski atbildīgs sabiedrības priekšā. (Piemēram kāda tirdzniecības vai rūpniecības padome).

BIROKRATISKAIS PRINCIPS.

Birokratiskais princips tiek raksturots tādējādi, ka te lietas s a g a t a v o š a n a a t š ķ i r t a n o l i e t a s i z l e m š a n a s un lietas izlemšana nodota v i e n - p e r s o n ī g a m o r g a n a m. Nosaukums rāda, ka tas atvasināts no "birojs, kanceleja". Birokratiskās sistēmas būtība mums tādēļ jāmeklē tai birojā, kancelejā. Kancelejā lietas tiek sagatavotas, bet izlemj priekšnieks. Pamats tā tad ir d a r b a d a l ī š a n a.

Tagad administratīvā darba ļoti daudz un tas pēc sava satura ļoti dažāds, tādēļ tāda darba dalīšana un specializācija ir pilnīgi nepieciešama. Nekur vairs neatradīsim tādus universālus zinātniekus, kādi tie bij agrāk. Tagad pat neatradīsim vairs zinātniekus, kas pilnīgi būtu iepazinušies ar vienu priekšmetu. Tā piemēram, labs zoologs nevar būt specialists visās citās dabas zinību nozarēs. Ja nepielaiztu tālāku darba dalīšanu un specializāciju, tad valsts darbība kvalitatīvi vairs nevarētu attīstīties; varbūt tikai kvantitatīvi.

Jau tajā laikā, kad vēl nebija mašīnas, t.s. manufaktūrās (no "manus" - roka) tika pierādīts, ka darbs ir ražīgāks, ja tas tiek dalīts. Tik vienkāršu lietu kā kniepadatu var izgatavot lielākā skaitā un labāk, ja viens tikai nocērt drāti, otrs sakārto, trešais asina u.t.t. Arī tā pati Tailora sistēma patiesībā nav nekas jauns. Tā tikai to pašu veco darba dalīšanas un specializācijas principu lūko novest līdz lielākai pilnībai.

Ja dažreiz par birokratismu nosauc to, ka ierēdņi ir laiski savā darbā, tad tas neietilpst birokraijas sistēmā kā tādā. Tas ir nejuridiski teikts. Zināmi trūkumi var parādīties tad, ja šī sistēma novesta pār tālu. Pārāk tālu izvesta darba dalīšana notrulina pašu darba darītāju, ja tas to dara dienā un gadu gadā. - Ja mazā iestādē, kur darba nav daudz, noliks viena cilvēku, kas tikai registrēs ienākošos rakstus un otru, kas registrē tikai izejošos rakstus, tad tiem var pietrūkt darba. Te, protams, jāpieņem tāda sistēma, kur darbs nav tik tālu sadalīts. Tā ir nepareizi izvesta birokratiskā sistēma, bet pati sistēma mums ir nepieciešama.

Birokratiskai sistēmai pārmet, ka vienā pašā iestādē dažādas nodaļas savā starpā sazinājas formālā kārtā, kas rada atkal itkā lieku darbu. Protams, ka pie darba dalīšanas šī savstarpējā sazināšanās nav izbēgama, bet te var daudz kas būt pārspīlēts. Bieži varbūt pietiktu ar nodošanu no rokas rokā.

ORGANI AR VARU un ORGANI BEZ VARAS.

Publikā diezgan plaši izplatīts uzskats, ka katram valsts darbiniekam ir zināma vara, un sevišķi, ja tam ir kāds formas uzvalks. Tas izskaidrojams ar to, ka vienai daļai pat samērā zemu valsts darbinieku tāda vara ir. Piemēram, policists. Tas pēc sava dienesta stāvokļa ir zems ierēdnis, bet tam ir sava amata vara. Ja pilsonis nepadosies policista dibinātam rīkojumam, tad tas būs pretojies valsts amata personai. Tāpat dzelzceļa ierēdņiem ir sava amata vara. - Bet ja saskaitīsim visus kopā, tad tādu ierēdņu ar amata varu būs tomēr mazākā daļa. Kancleju, biroju, nodaļu, departamentu darbinieki ir pa lielākai daļai valsts darbinieki bez kādas amata varas. Departamenta direktors arī ir organs bez varas, jo departaments pēc savas būtības ir kancleja, kas sagatavo materiālus ministriem. Dep. direktoram lemšanās vara ir tikai attiecībā uz to darāmo darbu, pretīm pārējiem kanclejas ierēdņiem. Šie ierēdņi, bez šaubām, tomēr ir augstāki ierēdņi nekā policists vai dzelzceļa konduktors. Ministriem, apriņķu priekšniekiem - tiem ir plaša amata vara. No juridiskā viedokļa vara pieder katram organam, kuram ir tiesība pieņemt saistošus noteikumus, lēmumus.

ADMINISTRATĪVĀ CENTRALIZĀCIJA UN DECENTRALIZĀCIJA.

Katram būs jau savs jēdziens par to, kas te domāts. Zem centralizācijas sistēmas saprot tādu sistēmu, kur administratīvā vara atrodas vienā centrā un pa zināmām līnijām izplatās uz periferiju. Admin. aparats noorganizēts tā, ka uz vietām ir iestādes un amatpersonas (tas citādi nemaz nevar būt), bet vara ir centralizēta. - Pie decentralizācijas sistēmas otrādi. Te tā vara ir aizvākta no centra projām. Šis jēdziens par abām sistēmām ir visumā pareizs.

Pats par sevi saprotams, ka tīrā veidā neviena no šīm sistēmām neastāv. Arī tajās valstīs, kuras apzīmē par administratīvi centralizētām (Francija), orgāniem uz vietas ir sava zināma admin. vara. Tāpat administratīvi decentralizētās valstīs orgāniem uz vietām nav pilnīga rīcības brīvība (Angijā). Tīrā veidā šī sistēma nozīmētu to, ka nav nekādas kopīgas valsts vadības. Tādēļ var pastāvēt tikai vairāk vai mazāk centralizētas vai decentralizētas valstis.

Visumā varētu teikt, ka pēdējā laikā vairāk piekritēju atradusi decentralizācijas sistēma.

Admin. centralizācijai sevišķi valsts vēsturiskā attīstībā ir ievērojami pozitīvi nozīme. Kā zināms, feudālā valsts nozīmēja valsts varas sadrumstalošanu. Katrai no šīm sīkām valstīnām bij sava administrācija, sava valsts vara, nereti arī sava likumdošana, vietējās finanses u.t.t. Caur to feudālā valsts visumā bij vāja. Tādēļ pie valsts varas konsolidēšanās admin. centralizācijai bij ļoti liela nozīme. Francijā vēl 17.g.s. nācās nopietni cīnīties par valsts administratīvo vienību (Rišaljē reformas). Admin. darbība tika saskaņota un veikta ar apmēram vienādiem līdzekļiem. Šo nozīmi centralizācija nav zaudējusi arī tagad un tādēļ arī admin. decentralizētās valstīs (Angija un Amerikas Sav. Valstis) redzam centrālo admin. orgānu ar lielu varu. Anglijā tas ir ministru kabinets, bet Amerikā valsts prezidents. Sevišķi tas bij no svarīgas, kad uz feudalisma drupām vajadzēja radīt apvienoto valsti. Kad absol. monarhija jau kādu laiku bij pastāvējusi, sāka parādīties arī šīs sistēmas trūkumi. Jāpiezīmē, ka vienas vai otras sistēmas trūkumi vienmēr būs vairāk jūtami lielās nekā mazās valstīs. Apskatīsim, kādi bij šie trūkumi. Itin dābiģi, ka visa valsts tiek pārvaldīta pēc vienas sistēmas un visi augstākie admin. darbinieki tika izsūtīti no centra. Netiek prasīts, vai viņi pazīst to apgabalu, kur tiem nāksies darboties, vai nē. Agrāk Krievijā pietika, ka att. persona bij pieņemama iekšlietu ministram, lai to ieceltu par gubernatoru. Administratorus bieži pārcēla uz citu vietu. Vienkāršais kancelejas darbs, protams, visur bij vienāds, bet rīkojumos un lēmumos ir jāievēro katra apgabala īpatnības. Sevišķi krasu piemēru mums rāda Krievija. To agrāk apdzīvoja ap 100 tautu. Pārvaldīšana notika pēc viena plāna. Patiesībā stāvoklis bij tāds, ka pat par mūsu apstākļiem (un mēs bijām taču tuvu centram!) Peterburgā bija ļoti slikti informēti. Pat nezināja, vai tās tautas ir kultūrelas vai nekultūrelas, vai tie ir leiši vai latvieši. Visus nekrievus sauca vienkārši par čužniem. Darbinieks savu darbības laiku provincē skaitīja par tādu pārejas laikmetu un tādēļ par apgabala īpatnībām neinteresējās. Tas ir galvenais centralizācijas sistēmas trūkums.

Vispirms, tā tad, apgabalu īpatnējās intereses netika pietiekoši ievērotas un otrkārt ierēdņiem nebija intereses pie pašas darbības pēc būtības. Saka arī, ka labākie darbinieki viennēr tiekot nosūtīti uz centru. - Pie mums bieži tiek minētas Latgales īpatnības. Diezgan ilgu laiku tā bija citādos apstākļos nekā t.s. Baltijas guberņas. Teiksim, sādžu vai ciemu sistēma. Arī attīstības ziņā tā palikusi iepakā. Ir starpība arī ticības ziņā. Starp citu arī mūsu dzimstssarakstu nodāļa rāda, ka ar tām īpatnībām jāreķinājas. Satversmes Sapulcē tika pieņemts likums, kas ievēd visā valstī vienādu kārtību, t.s. obligatoriskuma principu : dzimstības, laulības u.t.t. vispirms jāregistrē dzimstssarakstu nodalā un tad, ja grib, var iet arī pie sava garīdznieka. Tas bija labi domāts, jo neviena reliģija te netika aizkarta. Bet izrādījās, ka katoliskā Latgale tam pretojās. Bērni palika neregistrēti, tāpat laulības. Likums bija jāgroza.

Hierarchiskais princips. Pēc šādas centralizācijas shēmas organu uzbūve nostādīta tā, ka centralie organi ir nostādīti augstāk par vietējiem. Tas ir t.s. hierarchiskais princips. Lielākās valstīs ir vēl vidējie organi (provincu organi). Tos drīzāk var pieskaitīt vietējiem organiem. Agrākajā Krievijā zem centraliem organiem stāvēja guberņu pārvaldes organi un zem tiem apriņu pārvaldes organi. No zemākiem vietējiem organiem skatoties guberņu organi bija vidējie, bet no centra skatoties tie bija vietējie organi. Visu attiecības parādas hierarchijas jeb subordinācijas princips. Augstākiem organiem pieder vadības un kontroles tiesības pār vietējiem. Kontroles tiesības izpaužas kā uz likumības tā uz lietderības pusi. Dažu ko izveido prakse, bet visumā vadības un kontroles tiesības noteiktas likumā. Administratīvā kontrole šādā vai tādā veidā pastāv visur un trūkumi būs tie tikai tad, ja šīs tiesības aizvestas par tālu.

Jautājums par vietējo pašvaldību cieši stāv sakārā ar administratīvo decentralizāciju. Izrāda, ka admin. decentralizāciju varot pareizi izvest tikai tad, ja ņem palīgā t.s. vietējo pašvaldību, t.i. ja admin. darbs tiek veikts no t.s. vietējās sabiedrības, ar vietējiem sabiedriskiem līdzekļiem. Arī no formalās puses tai jābūt novis valsts, bet viet. pašvaldības darbībai. Tiek ieviesta jauna darbība - pašvaldību administratīvā darbība. Pēdējos 30 gados principiāli nekas jauns nav nācis klāt, jo pašvaldības visur pastāv uz likuma pamata un neviena tās neapšauha. Pag. g.sintone otrā pusē tas gan bija visai svarīgs jautājums, jo 17. un 18. g.s. absolūtējās monarkijās vietējā pašvaldība bija gandrīz iznīcināta. Tā pastāvēja tikai vārda pēc. Pilsētās tā bija tīri oligarchiska vietējā pašvaldība. Tās bija nevēlētas iestādes, bet ieceltas vai kooptētas. Uz laukiem iedzīvotāji bija nospiesti dzimtbūšanā. Kad 19. g.s. pirmā pusē sāka izplatīties konstituc. iekārta, tad galvenais bija pati konstitūcija. Pašvaldībām sāka piegriest vēriņu tikai 10 vai 20 gadus vēlāk.

Sākumā vēlēšanu tiesības bija ierobežotas ar cenzu. Pārāk lielās uz konstitūciju liktās cerības neattaisnojās un tad nu sāka prasīt pēc citas iespējas darboties līdz valsts pārvaldīšanā. Prasīja vietējo pašvaldību, kur uz vēl plašāku vēlēšanu tiesību pamata varētu darboties līdz vietējā sabiedrība.

TEORIJA PAR VIETĒJĀS PAŠVALDĪBAS BŪTĪBU.

Kādā vietējā pašvaldība uzskatama un nostādama atsevišķi no valsts administrācijas, par kaut ko īpatnēju? (Un kā toreiz domāja, par kaut ko labāku). Iekš kā pastāv viņas būtība? Te mums darīšana ar dažādām teorijām, no kurām atzīmēsim tikai dažas.

PIEKŠVALSTISKO TIESĪBU TEORIJA.

Vecākā teorija, kas pazīstama jau 19.g.s. sākumā, varētu tikt pieskaitīta pie dabisko tiesību skolas teorijām. Tā ir t.s. priekšvalstisko tiesību skola. Kā zināms, dabisko tiesību skola aizstāv viedokli, ka indivīdam pieder tiesības, kuras vecākas par valsti, t.s. dabiskās jeb iedzimtās tiesības. Indivīdi, nodibinot valsti, daļu no savām tiesībām nodod valstij izveidošanai, bet otru daļu patur sev pašam. Mums tomēr no vēsturisko tiesību skolas mācībām zināms, ka ārpus organizētas sabiedrības tiesības juridiskā nozīmē nav. No tā redzams, ka tiktāl šī teorija par indivīda tiesībām ir nedibināta. Citādi tomēr iznāk, ja apņūkojam atsevišķas s a b i e d r ī b a s tiesības. Tās var būt gan neatkarīgi no valsts, tā sakot, iet valstij pāriekšu. Vēsture rāda mums tādus piemērus, kur atsevišķas daļas, kas agrāk eksistējušas kā nelielas valstis, gintis vai taml., apvienojas un turpmāk eksistē kā viena valsts. Ģermāņu ciltīm apvienojoties radās nacionālas valstis. Interesants piemērs ir Šveices nodibināšanās. Katrs no 22 kantoniem paturējis savas tiesības, savu valstisko iekārtu, kodeksus, vietējo pašvaldību. Te redzam tiesības, kas iet valstij pāriekšu. Tā redzam, ka ļoti labi iespējams runāt par vietējās sabiedrības tiesībām, kas nav atkarīgas no valsts. Šāda veida tiesības varētu nosaukt par to grupu v ē s t u r ī s k ā m tiesībām. Pa lielāku daļu tās ir ierašu tiesības, tās nav radītas no likumdevēja, lai gan arī iespējams, ka kāds gudrs priesteris vai vadonis darbojies kā likumdevējs.

Vecā vēsturiskā vietējā pašvaldība tiešām dibinājusies uz šādu vecu vēsturisku tiesību pamata. Mums ir piemēri no Romas, Grieķijas, Austrumu valstīm. Šinī ziņā teorija par vietējās pašvaldības dibināšanu uz savām vēsturiskām tiesībām ir pareiza. Bet tajā laikā, kas mūs interesē, par tādām vēsturiskām tiesībām nevar būt runas, jo absol. monarkijas laikā viet. pašvaldība bij pilnīgi iznīcināta. Izņēmumi bij tikai dažas valstis (Šveice, Holande, Beļģija). Lielākā daļā no Eiropas jaunām valstīm bij grūti saņemt vecās vēsturiskās tiesības. Kaut arī mēs ņemtu piemēru no mūsu zemes. Vispārējā, ļoti elementārā veidā zināšanas ir stipri izolatītas. Bez šaubām, ka te dzīvojošām ciltīm, letgaļiem, zengāļiem, vendiem, kuršiem u.t.t. bij sava organizētā dzīve, kur bij pat vairāk nekā vietējā pašvaldība, bet atjaunot tādas vecas tiesības mums liktos neiespējami, nenopietni. Šīs vecās tiesības arī vairs neatbilstu tagadējām modernām prasībām. Vajadzēja meklēt priekš vietējās pašvaldības jaunu pamatu.

SABIEDRISKĀ PAŠVALDĪBAS TEORIJA.

Šī teorija vietējo pašvaldību gribēja dibināt uz vietējās sabiedrības patstāvīgām interesēm. Valstī katram apgabalam ir savi īpatnēji uzdevumi, it sevišķi tad, ja tam ir savs nacionāls sastāvs. Valsts katra apgabala īpatnējos uzdevumus nespēs tik labi veikt, jo tie nesakrīt ar visas valsts interesēm. Bet tā kā šo teoriju gribēja padarīt par tēdu universālu un piemērot visām valstīm un nevien uz atsevišķiem lielākiem apgabaliem, bet arī uz pilsētu, pagastu un apriņķu pašvaldībām, tad sāka apšaubīt šīs teorijas pamatotību. Kā gan varētu aizstāvēt pilsētu vai pat pagastu pašvaldības ar šīs teorijas palīdzību? Kādas to gan būtu sevišķas īpatnības diviem blakus esošiem pagastiem?

Izrādījās arī, ka mazākās valstīs grūti nācās atrast vietējās sabiedrības pilnīgi īpatnējus uzdevumus. Gādāt par skolām - tas jau ir labs uzdevums. Bet vai tas nav visas valsts uzdevums? Nevar teikt, ka vietējai sabiedrībai te ir kādas sevišķas intereses. Teiksim, kādā apgabalā labi attīstīta lopkopība. Vietējie iedzīvotāji saka, ka tās ir pilnīgi viņu īpatnējās intereses. Un tomēr : vai tad tās nesakrīt ar visas valsts interesēm? Protams, ka sakrīt. Tas katram liksies absurds, ja teiks, ka kādam apgabalam ir intereses, kas ir pretējas valsts interesēm.

VALSTISKĀ PAŠVALDĪBAS TEORIJA.

Pamazam rodas doma, ka pašvaldības jautājums ir l i e t d e r i b a s jautājums. Atzina, ka nav tēdu vietējo interešu, kas nesakristu ar valsts interesēm, bet gan atzin, būtu lietderīgāki, ja uzdevumus veiktu vietējā sabiedrība, jo tā te ir sevišķi ieinteresēta. Vietējā sabiedrība pati labāk atradīs tās intereses un tos uzdevumus, kas tai stāv tuvāk.

Varētu atzīmēt, ka pie šī ieskata norāca pakāpeniski. Sabiedriskā teorija piekāpās un atzina, ka nav gan tēdu uzdevumu, kas nebūtu visas valsts uzdevumi. Ja vietējās sabiedrības veic šos uzdevumus, tad valsts to esot pārnesusi vietējām pašvaldībām (Uebertragener Wirkungskreis = pārnestais pašvaldības darbības lauks). Šī teorija nu gribēja uzturēt spēkā to ieskatu, ka pašvaldībām esot tomēr savs ī p a t -

n ē j s darbības lauks (Eigener Wirkungskreis). Pašvaldību lietas esot lūk tās, ko valsts likumos nav vēl atzinusi par obligatorisku - teiksim, ierīkot muzeju vai publisku biblioteku. Tāpat valsts var ierīkot vai neierīkot komunālu maizes ceptuvi, kas visiem gādātu lētu un labu maizi. Tas esot pašvaldību īstais uzdevums (eigener Wirkungskreis).

- Vējā puse šim uzskatam ir tā, ka pašvaldība ar to tiek pielīdzināta sabiedriskai pašdarbībai, fakultatīvai pašdarbībai Visu to var darīt arī sabiedriskas organizācijas uz tīri privattiesiskiem pamatiem. Ierīkot lielas maizes ceptuves, tad starp citu ir arī kooperācijas uzdevums. Te nav nekas obligatorisks. Turpretī viscaur tiek uzturēta tā ideja, ka vietējai pašvaldībai piemīt obligatoriskums raksturs. Varam baudīt tiesības, kādas mums pieder, varam arī neizlietot, bet nodokļi mums jāmaksā tik un tā.

Tagad valdošā ir valstiskā pašvaldības teorija, t.i. ka pašvaldības uzdevumi ir patiesībā tie paši valsts uzdevumi, kas tiek obligatoriski veikti ar sabiedriskiem līdzekļiem, bet viet. pašvaldības kompetenci nosaka nekas cits, kā lietderības motīvi.

VIETĒJĀ PAŠVALDĪBA (Teritorialā).

Vietējā pašvaldība ir tikai viens sabiedriskas pašvaldības veids. Katrs valsts pilsonis tagad ir reizē arī kādas pašvaldības pilsonis. Katrs pašvaldības rajons norobežots ar zināmu teritoriju. Mūsu likumi atzīst par pastāvīgiem iedzīvotājiem tos pilsonus, kas nodzīvo tur 4 mēnešus (uz laukiem) un 2 mēnešus (pilsētās). Pašvaldībām jā rūpējas par skolām, satiksmes ceļiem, sanitāriem apstākļiem. Valsts te bieži nāk palīgā. Tā Latgalē skolotājiem pusi no algas maksā valsts. Ko veic valsts un ko pašvaldības - tas ir lietderības un arī līdzekļu jautājums. Agrākā Krievijā visi lauku ceļi tika uzturēti no vietējām pašvaldībām. Pa kara laiku ceļi tiek nolaisti. Kad mūsu valstij tie jāsaved kārtībā, paliek pie idejas, ka par tiem jā rūpējas pagastam. Vajadzības gadījumā kokus tomēr var prasīt no valsts mežiem. Pagasti tomēr nespēj šos uzdevumus veikt, aizrādot uz savu nabadzīgumu. Tagad redzam, ka katru gadu valsts zināmu daļu no pagastu ceļiem pārņem savā pārziņā.

KĀRTU PAŠVALDĪBA.

Agrāk līdzas teritorialai pastāvēja arī kārtu pašvaldība. Šeit no svāra ir personas, kas pieder pie kārtas. Krievijas zemstu pašvaldībās ietilpa visi muižnieki, kas dzīvoja guberņā. Vienīgi Archangēlskas gub. un Sibīrijā tādu pašvaldību nevarēja nodibināt, jo muižnieku bij ļoti maz. Pilsētās bij tirgotāju (kas ievesti gildēs) pašvaldības, amatnieku pašvaldības, kas ievesti cunftu sarakstos. Arī pagastu pašvaldības dibinātas uz kārtu pašv. pamata, jo tur ietilpa tikai zemnieki. Arī nacionālām minoritātēm bij savas pašvaldības (Austrijā). Arī tagad tas ir tā.

TERITORIALĀ PAŠVALDĪBA PLAŠĀKĀ NOZĪMĒ - pašvaldība veselā apgabalā. / Agrākā Austrijā vairākām minoritātēm bij dota autonomija - tiesības, dot pašiem sev likumus. Šos īstos likumus formālā nozīmē izdod vietējie landtagi. Tāds landtags bij čehiem. Šos apgabalus sauc par autonomiem apgabaliem vai provincēm. - Pie mums Latgales politiķi atgādina, ka itkā Latgalei būtu solītas autonomijas tiesības.

Jaunākā laikā piegriež vērību tam iedzīvotāju sastāvam, kur nac. minoritātes nedzīvo vairākumā, bet izkaisītas. Igaunijā vāciešiem ir sava pilsoniska pašvaldība. Pēc būtības tas tiek atzīts un pastāv arī pie mums.

SLIMO KASU PAŠVALDĪBAS.

Tās ir pilsonības pašvaldības piemērs. Te valsts varētu lietu nokārtot tā, ka pati ar saviem līdzekļiem veiktu slimo kasu noorganizēšanu, vai arī to uzdot pašvaldībām. Bet viņa izvēlas tādu veidu, kur pie katras slimo kases pieder zināms skaits pilsoņu. Arī šeit, tā tad, ieturēts zināms rajons. Agrāk slimo kases atradās nodrošināto personu rokās. Tagad pārvaldes organos piedalās arī ienaksu devēji. - Nevar atrunāties ar negribēšanu piederēt pie slimo kases. Par to likums soda.

ATTIECĪBAS STARP VALSTS UN VIETĒJIEM PAŠVALDĪBAS organiem.

Ir ticis prasīts pēc vietējo pašvaldības organu pilnīgas neatkarības no valsts organiem. Valsts interesēm tas tomēr neatbilst. Kur vietējās pašvaldības attīsta fakultatīvu darbību. Kur valsts neiejaucas, bet pat iet palīgā (Piem. pie elektriskas iestādes vai bibliotēkas ierīkošanas). Še vēlāk

dalību var ņemt valsts kontrole, bet valsts administratīvie organi te neiejaucas. Kas zīmējas uz obligatorisko uzdevumu veikšanu, tad tos atstāt pilnīgi pašvaldību ziņā nevar, jo tad tas atkarātos tikai no pašvaldības cītības. Bet valsts ir atbildīga par to, lai šie uzdevumi tiktu veikti apmierinoši. Tādēļ valstij te jāiejaucas. Paceļas tikai jautājums par to, cik plašām jābūt šīm kontroles tiesībām, lai viņas varētu attaisnot. Izšķir 2 sistēmas : Eiropas kontinentālo un angļu sistēmu.

Pēc angļu sistēmas valsts administratīvie organi pieņem tikai idejiska vadība un kontrole, pie tam tikai no likumības viedokļa, bet ne no lietderības. Valsts kontrolē organi var aizrādīt uz kādu nelikumību, lai to novērstu, bet ja viet. pašvaldības neklausā, tad paziņo par to tiesai.

Eiropas kontinentālās valstīs kontrolējošās tiesības ir plašākas. Valsts administratīvie organi ar savu varu var apstiprināt zināmu lēmumu vai rīkojumu. Daudzās valstīs šī kontrole attiecas arī uz lietderības viedokli. Te vajadzīga apstiprināšana.

Vietējām pašvaldībām kārtīgi jāiesūta ziņojumi noteiktiem orgāniem - Iekšlietu ministrijas pašvaldību departamentam. Likums nošķir, ka zināmi jautājumi skaitas izspriesti vietējā pašvaldībā, bet mēneša laikā kontrolējošais orgāns var celt ierunas no likuma viedokļa. Otra daļa lēmumu ir tādi, kuriem vajadzīga apstiprināšana (budžeti, lēmumi par aizņēmumiem, nekustamu īpašumu iegūšana, atsavināšana, līgumu noslēgšana). Te krīt svarā arī lietderība. Tas stipri sašaurina pašvaldības tiesības. Agrāk pilsētu budžeti nebija jāapstiprina. Arī Rīgas pilsētas budžetu tagad apstiprina Iekšlietu ministrijas pašvaldību departaments.

ADMINISTRATĪVĀ IEKĀRTA DAŽĀDĒS VALSTĪS.

ANGLIJA.

Anglijā izšķirām vairākus pašvaldības attīstības posmus. Pati vecākā pašv. dibināta uz diezgan pareiziem sabiedriskiem pamatiem, t.i. pašv. organi bij vēlēti no vietējiem iedzīvotājiem un līdz 14.g.s. bez cenzu ierobežojuma. No 14.g.s. vēlēšanās var piedalīties zemes īpašnieki ar 40 šķiņu lielu ienākumu. Ar 14.g.s. sākas t.s. "Anglijas vecā pašvaldība", kas ilga līdz 19.g.s. 80-tiem gadiem, t.i. apmēram 500 gadus. No 1830 līdz 1880 g. bij pārejas laikmets, kad vecā pašv. vēl pastāvēja, bet sabiedrība ar to nav mierā.

Ar 14.g.s. otro pusi Anglijā nostiprinās miertiesnešu pašvaldība. Sākumā miertiesnešus nosauca conservatores pacis (mieras sargātāji). Viņi ir policijas ierēdņi, piedotā palīgā šerifiem. Šiem policijas ierēdņiem vēlāk arī uzdod tiesu funkcijas un viņi kļūst par tiesnešiem. Agrāk izplatītās koleģiālās tiesas zaudēja savu nozīmi. 16.g.s., Tudoru valdīšanas laikā miertiesneši kļūst par administratīviem ierēdņiem. Miertiesnešu kompetence kļūst tik plaša, ka grūti ieviest kādu noteiktu sistēmu. Lai uzskaitītu lietas, uz kurām attiecas viņu kompetence, tad parastā kārtība bij alfabētiskā : pārzin ceļus, tiltu būves, slimnīcas, soc. apgādi. Citu vietējo ierēdņu vairs nav, izņemot šerifus, koroneros, lord-leitnantus. Lord-leitnanti ir grafistes pilnīcijas priekšnieki. Ļoti vecs ir šerifu amats. Viņi uzskatāmi kā kara priekšstāvji grafistē, bet viņu aktīvā kompetence ir šaura. Tas ir goda amats. Viņš izrauga amatos iecelšanās personas un stāda

priekšā karalim. Viņam jāpārziņ vēlēšanas grafistē. Koroners - kriminalpolicijas ierēdnis. Viņš sastāda protokolu, kad atklāj kādu noziegumu u.t.t. Arī tagad vēl pastāv šīs personas, bet viņu nozīme maza. Miertiesneši kā tiesneši mūsu interesē maz. Kā administratīvi miertiesneši tie tiek ieskatīti kā pašvaldības organi. Sevišķi vācu administrators Rudolfs Gneists, kas palīdzējis noorganizēt tagadējo Prūsijas admin. iekārtu, uzskata miertiesneša institutu par vietējo pašvaldību. Sevišķi tādēļ, ka miertiesneši 1) nāca no vietējās sabiedrības (viet. zemes īpašnieki, muižnieki) un 2) netiek no valsts algoti. - Viņus izrauga šerifi un stāda priekšā karalim. Ja karalis nevar iecelt amatos visus, tad lozē. Visi ieceltie kandidāti nav aktīvi. Tikai tā daļa, kas iecelti noteiktos rajonos, aktīvi darbojas kā tiesneši un administratori. Bet arī otrie varēja tikt pieaicināti. Algu nesaņēma neviens, bet aktīvie paši algoja sev palīgus. 18.g.s. nodibinas ieskaits, ka miertiesneši, ja reiz iecelti, nav atceļami. Gneists šo sistemu, ka miertiesneši nav atkarīgi ne no kroņa administrācijas ne no vietējās sabiedrības, jo nesaņem atalgojumu, atrod par labu. Ar tiem apmierināta arī vietējā sabiedrība un valsts. Viņu slava pazīstama arī ārpus Eiropas. Tomēr atrodamas arī liecības, ka miertiesneši kā administratori dažreiz aizstāvējuši arī savas grupas šaurās intereses (muižniecības). Tagad viņiem ir tikai vēsturiska nozīme.

Vecā iekārta pastāvēja līdz pag.g.s. 30-iem gadiem. Simts gadus atpakaļ jau sāk atzīmēt šīs sistēmas vājās puses. Nodibinas divas sevišķas karaliskas izmeklēšanas komisijas, lai iepazītos ar patieso stāvokli pilsētu un lauku pašvaldībās. Dažos gados viņas darbu veic un 1835.g. iesniedz pētījumu rezultātus. (Arī tagad dibina karaliskās komisijas - Royal Commission - ja kas jānoskaidro). Komisijas noskaidroja, ka trūkst īstu vietējo pašvaldības organu, jo miertiesneši tādi nav. 15.g.s., kad pēc pilsoņu kara nodibinas miertiesnešu instituts, parādas šo reformu sekas arī sabiedriskā ziņā, - sevišķi attiecībā uz socialo apgādi. Agrāk baznīcas, kad viņām vēl bij īpašumi, bij uzņēmusās socialās apgādības pienākumus. Tās uztur nespējnieku patversmes, sniedz pabalstus un darbu. Pēc reformu izvešanas, kad īpašumus sekularizē, klosterus likvidē, izrādas, ka nespējnieki paliek bez apgādības. Sākumā cīnas ar sodiem - klaidoņus pekar, liek cietumos. Bet tas nelīdz. Jāmeklē izeja. Nosaka, ka katrai laicīgai draudzei - civil parish - jāgādā par saviem nespējniekiem. To ar likumu izdodas panākt 1601.g. Šis likums organizē vietējo pašvaldību. Tā ir ļoti šaura, jo laicīgās draudzes oēc sava rajona un iedzīvotāju skaita sa-krita ar baznīcas draudzēm. Redzamu vietu ieņem mācītājs, kurš ir draudzes sapulces priekšsēdētājs un vadītājs. Rajoni bij mazi, draudzes nabadzīgas. Tās nespēja veikt savus uzdevumus. 18.g.s. un 19.g.s. sākumā sabiedrība redz, ka administratīvā sistēmā ir lieli trūkumi. Palielinas socialais posts. 18.g.s. otrā pusē strauji attīstas rūpniecība. Bijušie zemnieki atrod darbu fabrikās, bet peļņa maza. Klāt nāk franču lielā revolūcija un kari, kuŗos piedalās arī Anglija. Sekas ir saimnieciska nabadzība un bezdarbs. 1832.g. izved pirmās parlamenta reformas, kur sperti pirmie soļi demokratisācijas ziņā. Komisijas atrada, ka draudžu pašvaldība ir ļoti vāja. Bēdīgā stāvoklī atradās arī pilsētu pašvaldības. Tā ir oligarhiska valdība, ne pašvaldība. Vecām pilsētām un miestiem uz veco chartiju pamata bij pašvaldības, kuŗās piedalījās nedaudz personas. Arī panīkušo miesti sūtīja pa 2 prieksstāvjem uz parlamentu. Šeffildai un

Mančesterai nav nekādas pašvaldības tiesības. Plimutā no 75.000 iedz. tiesības piedalīties pašvaldībā ir tikai 430 personām. 150 no tām tur nemaz vairs nedzīvoja. Tā tad nepilnas 300 personas pārvalda lielo pilsētu, sadala amatus, uzliek nodokļus, noliek sev lielas algas u.t.t. Pirmās reformas izved 1832.g. Tās vēl šauras. Panīkušie miestinieki tika juridiski iznīcināti un piespirtas pašv. tiesības visām jaunām lielākām pilsētām. Pilsētās tiesības tika dotas uz cenza pamata : kam bij manta, kas ir dzīvoklis uz sava vārda. Lai arī bij cenzs, tomēr pašvaldība vairs nebija oligarchiska.

Pilsētu pašv. bija nostādītas uz pilnīgiem decentralizācijas pamatiem : nav tādu orgānu, kas kontrolētu pilsētu pašvaldības. - Lauku pašvaldībās nekas jauns netiek ieviests. Draudzēm vajadzēja apvienoties spēcīgākās organizācijās - nabagu likuma apvienībās (poor law unions) - draudžu apvienībās. Te ievēl vispirms nabagu uzraugus un aizbildņus, kuri kopā sastāda padomi, kas izlemj visas att. lietas. Pretēji pilsētu pašvaldību decentralizācijai nodibina centrālo nabagu likuma komisiju un centrālo orgānu, kam tiesība pārlūkot draudzes orgānu darbību.

Ar šīm reformām nepietiek. Atzīst vēl citus uzdevumus: jālabo ceļi, jāgādā par sanitāriem apstākļiem, jā rūpējas par skolām. Rodas jaunas organizācijas - ceļu draudzes, skolu draudzes. Tika radītas daudz un dažādas pašvaldības ar šauriem, atsevišķiem uzdevumiem. Rodas liels juceklis, jo rajoni parasti sakrita. Tas ir interesants meklējumu laiks - no 19.g.s. 30-iem līdz 80-iem gadiem. Ap 1850.g. uzstāda prasības, ka rajonus un organizācijas orgānus vajaga apvienot. Iecel atkal pētīšanas komisiju un ap 80-iem gadiem ievēl tagadējo pašvaldības sistēmu. 1888.g. konservatīvie izved grāfistu pašvaldības likumu; 1894.g. liberalā Gladstona valdība izved iecirkņu pašvaldības likumu; 1902.gada likums nosaka tautas izglītību.

Vai jaunajās reformās tika apvienoti visi pašvaldības uzdevumi un ietilpināti vienā sistēmā? Jāsaka, ka pilnīgi vēl nē. Sociālā apgāde paliek ārpusē. Arī skolu lietas tikai pēc 1902.g. nodod vietējai pašvaldībai. Vietējā pašv. bija iedalīta 3 rajonos : 1) Grāfištēs, 2) Distriktos un 3) Draudzēs. Katrā ir savi pašvaldības orgāni. Vēl jāatzīmē pilsētas ar saviem administratīviem rajoniem. Pilsētas iedalītas 3 pakāpēs : 1) pilsētas ar grāfistu pašvaldības tiesībām (lielākās), 2) pilsētas ar distrikta pašv. tiesībām un 3) vienkāršās pilsētas.

Iekš kam tad nu pastāvēja jaunā pašvaldība? Tā dibinās uz viet. sabiedrības pašdarbību. Valsts administratīvā kontrole ir ļoti niecīga. Vēlēšanu tiesības bija demokratiskākas nekā parlamenta vēlēšanās. Pašvaldībās varēja tikt ievēlētas arī ~~xxx~~ sievietes. Vēlēt varēja tikai ekonomiski patstāvīgie : kam bija īpašums vai kas ir dzīvoklis uz savu vārdu. Apmēram no 1880.līdz 1920.g. vietējo pašvaldību vēlēto orgānu sastāvs atgādina parlamenta sastāvu. Visi nāk no turīgākām aprindām. Strādnieku partija līdz 1910.g. parlamenta vēlēšanās nepiedalījās. Attīstījās arod-iestādes, kas veda ekonomisku cīņu, bet politikā neiejaucās. Tikai pēdējos gados strādnieki sāka viet. pašv. orgānos ieņemt redzamu vietu. Pašvaldības orgāni vislabāk attīstīti grāfištēs.

G r ā f i s t e s . Anglijā un Velsā (šeit neietilpst Skotija, kurā agrāk bija atsevišķa valsts un Irija, kurai no 1922.g. dota plaša autonomija un atsevišķa pašvaldība) kopā ir ap 70 lauku grāfistes. Pilsētu grāfistu ir ap 80. Pavisam, tā tad, ap 150. Pamatprincipi iekārtā tām vienādi.

Lauku grāfistes pēc teritorijas ir uz pusi mazākas nekā mūsu apriņķi (Latvijā ir 19 apriņķi), bet iedzīvotāju ziņā lielākas. Tajās iedz. skaits ir caurmērā divreiz lielāks nekā mūsu apriņķos. (Mūsu apriņķos caurmērā ir 100.000 iedz.). Šajās grāfistēs ir vēlētas p a d o m e s. To locekļu skaits ir proporcionāls iedzīvotāju skaitam, no 40 - 30. Padome tiek vēlēta uz 3 gadiem, bet viena daļa no padomes locekļiem - t.s. o l d e r m a n i - uz 6 gadiem. Tie sastāda ~~xxxxxxrēšāšux~~ ceturto daļu no padomes loc. skaita. Tiesības viņiem nav lielākas, bet tas ievests tādēļ, lai uzturētu zināmu kontinuitāti. Jaunie vēlētos darbā palēnām ievēd šie oldermāni. (Izņēmums ir Londonas vecā pašvaldībā iekšpilsētā (Sitijā), kur oldermāni jau ir atsevišķa palāta - augšpalāta). Padome pēc vajadzības notur sesijas, parasti divreiz gadā. Tās ilgst dažas nedēļas. Padomes priekšsēdētājs, čērmeis (chairman) ir tikai padomes darbības vadītājs. Rodas jautājums: kas ir izpildu organs, kas vada pašv. lietas ilgajos starpsesiju periodos? Pie mums pilsētas dome ievēl pastāvīgu koleģiālu izpildu orgānu - pilsētas valdi; pagasta padome - pagasta valdi. Šie divi orgāni pastāv arī citās valstīs. Bet Anglijā ir pavisam cita sistēma. Tur nav ne pastāvīga koleģiāla ne vienpersonīga izpildu orgāna, bet tur izpildu funkcijas uzliktas v a i r ā k ā m k o m i t e j ā m. Pilsētas galva (lord-mayor) nav izpildu varas orgāns, bet vairāk reprezentatīvs. Lauku pašvaldībās šāda orgāna nemaz nav. Jau likumā paredzētas vairākas komitejas. Piemēram, atsevišķas komitejas, kas pārziņ skolu, ceļu, sanitārās lietas. Šīs ir t.s. s t a t u t a r ā s k o m i t e j a s. Ja rodas vajadzība, padome var ievēlēt arī citas komitejas, kas likumā nav paredzētas. Likums nosaka, ka padome var šīm komitejām noteikt kompetenci, var piešķirt arī lemsanas tiesības, izņemot nodokļu uzlikšanu. Nodokļus uzlikt var tikai padome viena pati. Ja padome vēlas, tā savu darbību var sašaurināt un sesijas var būt īsākas. -

Grāfistu pašvaldības pārziņā atrodas svarīgākās pašv. lietas: likumu publicēšana, satiksmes ceļu uzturēšana kārtībā, sliekšņu ierīkošana, tiltu būves. Bet likums paredz, ka vienu daļu no saviem uzdevumiem grāfistes var nodot distriktu padomēm, piemēram, ceļu uzturēšanu kārtībā. Šajā ziņā pašvaldību sistēma diezgan elastīga un pielāgojama dzīves vajadzībām. - Jāpiezīmē, ka pa daļai jaunajā pašvaldībā dalību ņem miertiesneši. Pie grāfistes pašvaldības pastāv t.s. p a s t ā v ī g ā a p v i e n o t ā k o m i t e j a. Tās locekļu skaits liels un jaukts. Puse tiek ievēlēta no grāfistes padomes, otra puse no grāfistes miertiesnešiem. Viņa pārziņ diezgan svarīgas lietas: kārtības un drošības uzturēšanu grāfistē - pārziņ policiju. Šī apvienotā komiteja (joint commity) ievēl "galveno policistu" (chief constable) - grāfistes policijas priekšnieku. Viņu apstiprina iekšlietu ministrs. Atalgojumu viņš saņem no grāfistes kases. Šī komiteja ievēl vēl citus darbiniekus.

D i s t r i k t s vai iecirknis ir līdzīgs mūsu vidējiem pagastiem ar apm. 15.000 iedz. Ir arī lielāki (ar 50.000 iedz.). Arī distrikts var veikt svarīgus pašv. uzdevumus. Visumā uzdevumi starp grāfistu un distriktu pašvaldībām daudz neatsšķiras. Kompetence ir elastīga. Arī orgāni tie paši: vēlēta padome. Locekļu skaits distrikta padomē gan mazāks.

D r a u d z e ir sīka pašvaldības vienība. Tā visumā ir mazāka par mūsu pagastiem. Anglijā un Velsā 1922.gadā bij 12.850 draudzes, turpretī Latvijā tikai ap 500 pagastu. (Iedzīvotāju Latvijā - ap 2 milj., bet Anglijā - 40 miljoni).

Tikai draudzēs, kuru iedzīvotāju skaits lielāks par 300, jāvēl d r a u d z u p a d o m e s . Jā iedzīvotāju no 100 līdz 300, tad var vēlē vai arī nevēlē, bet ja mazāk par simtu, tad padomi nevēl, bet pilntiesīgie iedzīvotāji sanāk draudzes sapulcē un ievēl izpildu organu. Vēlētas padomes bij tikai 7200 draudzēm. Caurmērā draudzēm bij ap 2000 iedzīvotāju. Draudžu galvenais uzdevums - sociālā apgāde. Pēc 1835.gada likums draudzes apvieno nabagu apgādāšanas vienībās.

P i l s ē t u pašvaldībām arī ir vēlētas padomes ar oldermaniem. Padomes priekssēdētājs ir lordmajors. Viņam lielāka nozīme nekā padomes priekssēdētājam grāfistē vai distriktā, jo pilsētām ir savas tiesas, kurās lordmajors ir tiesnesis. Viņš tiek vēlēts uz gadu, bet ir tiesnesis un pilsētas tiesnešu kolēģijas priekssēdētājs xx x vēl vienu gadu ilgāk, kad tas nav vairs lordmajora amatā. Ja lordmajors ir spējīgs cilvēks, tad viņam ir plaša iespēja darboties dažādos virzienos. Tas var ieprasīt ziņas, dot aizrādījumus iestādēm, darboties kā tiesnesis, bet neviens viņu uz to nespiež. Tā tad arī šeit sistēma elastīga.

Likums kā pilsētas pašvaldības tiesos uzdevumus min sanitārās lietas un pilsētas saimniecību. Liekas, ka tā ir sausa kompetence, bet šie 2 uzdevumi tiek saprasti tik plaši, ka šie ietilpst viss tas, kas mūsu pašv. likumā uzskaitīts 20 - 30 atsevišķos punktos.

Ja kāds miests grib iegūt pilsētas pašv. tiesības, tas iesniedz lūgumu ministru kabinetam. Kabinets ieceļ komisiju, kas iepazīstas ar apstākļiem. Komisija, kurā var piedalīties arī miesta pārstāvis, ziņo kabinetam un tas dod vai nedod miestam pilsētas pašv. tiesības. Ja piešķir tad to ziņo karaļa vārdā. Līdz 1835.g. pilsētu pašvaldības dibinās uz chartijām, kuras bij individuēli akti. Chartijā bij iekšā pilsētas satversme. Tagad chartija ir vienkāršs akts. To dod karaļa vārdā un tā piešķir pilsētai v i s p ā r ē j a s pašvaldības tiesības, ko atrodam 1882.gada likumā.

Priekš lielākām pilsētām un grāfištēm Anglijas likumdevēji atrod par iespējamu izdot atsevišķus, specialus likumus. Pēc Anglijas sabiedrības ieskata pilsētas padome un grāfistes padome ir pilsētas un grāfistes iedzīvotāju pārstāvības organi tāpat kā parlaments ir visas tautas pārstāvības organs. No tā rodas secinājums, ka šīm pašvaldībām jāuztur dzīvi sakari ar parlamentu un parlamentam ix viņu dibinātie aizrādījumi jāievēro. Tādēļ Anglijā līdzās vispārējiem pašvaldības likumiem ir atņemti specialie likumi, kas izdoti uz grāfistu pašvaldību lūgumu.

Kā īpatnība jāatzīmē t.s. a d o p t ī v i e a k t i, t.i. likumi, kas izdoti kā likumi vispārējā veidā, bet kuri kā tādi nav vēl obligatoriski, citiem vārdiem - ir dispozitīvi. Piemēram, likumi par publiskiem muzejiem, rotaļu laukumiem. Ja pilsētai vēl nav rotaļu laukuma un tagad tādu grib ierīkot, tad tas jādara saskaņā ar izdoto likumu.

Raksturīgi priekš Anglijas vietējās pašvaldības ir stāvoklis, kādā atrodas vietējās pašvaldības administrācija kontroles ziņā. Tikai uz tiesas sprieduma pamata tiek pašv. iestādēm rakstīts priekšā novērst nelikumības, pie kam tikai šis priekšraksts ir saistošs. Vietējo pašvaldību līdzekļi sastādas no 1) piemaksām, 2) specialiem vietējās pašvaldības nodokļiem, 3) vietējo pašv. saimn. uzņēmumu ieņēmumiem un 4) valdības subsidijām, kuras tiek izsniegtas noteiktiem mērķiem. Caur šo subsidiju izsniegšanu valsts centralie organi paplašinājuši savas kontrolējosās tiesības, jo subsidijas parasti izsniedza zem kādiem noteikumiem (pārlūku pielaišana).

FRANCIJA.

Tāpat kā Anglijas decentralizācijas princips, arī Francijas centralizācijas princips ir vecs. Tas sākas līdz ar valsts apvienošanos pēc feodalisma sabrukuma. Feodalisms Francijā bij izveidojies ļoti stipri. Te par centralizāciju tādēļ nevar būt runas. Pēc feodalisma, kad nāk kārtu priekšstāvības laikmets, izveidojas stipras karaļa valstis, izņemot Vāciju, kas arī tagad vēl sastāv no 20 atsevišķām zemēm. Redzamu vietu sāk ieņemt Francija. Tur novērojama administratīva centralizācija, ko diktēja lietderība. Pilnīgi līdz galam to izveda gan tikai Napoleons. Tas ieveda voscauri vienādas tiesības. 17.g.s. galvenie nopelni pieder Ludvika XIII ministriņ Rišeljē. Līdz viņam Francija bij vēl sadalīta un pilnīgi decentralizēta. Katrai provincei bij sava admin. iekārta. Admin. un ekonomiskā vara bij muižniekiem. Rišeljē spēra soļus ar lielu tālredzību. Viņš Francijas teritoriju sadalīja jaunos rajonos - g e n e r a l i t ā t ē s . Tādu bij 32. Šīs generalitātes tika iedalītas mazākos rajonos. Pārvaldīšanas sistēma bij tāda, ka ierēdņi tika deleģēti no centra, bet administratīvā vara tiek uzticēta vienpersonīgiem ierēdņiem. Generalitātes pārvaldīšanu uztic intendantam, kam jānodrošina pārskats centrālajai admin. varai. Tālāko iedalījumu - iecirkņu - priekšgalā stāvēja subdelegāti. No intendantiem prasa, lai viņi būtu tikai centrālās varas priekšstāvjī. Viņu patstāvīga uzstāšanās netiek ciesta. Muižnieki šai sistēmai nepretojās, jo tie cerēja, ka tas būs samērā neliels jaunievedums. Sākumā likās, ka intendantiem uzticēs tikai nodokļu lietas. Bet izrādās, ka jauno valdības orgānu kompetence paplašinās. Muižnieku rokās paliek tikai dažī militārās administrācijas uzdevumi. Šādā veidā centralizēta administrācija pastāv līdz lielajai revolūcijai - vairāk kā 100 gadus.

Revolūciju laikmetu parasta parādība, ka pašā sākumā revolucionāru naidis vērsas pret admin. iestādēm - pret policiju. Tauta redz, ka faktiskie apspiedēji ir administratori un nodokļu piedzinēji - subdelegāti, intendantī. Revolūcija sākas ar to, ka valdība viena nevar noslēgt budžetu un būdama bezizejas stāvoklī 1789.g. sasauc generalštātus. Pēdējo reizi tie bij sasaukti 1614.g. Bet šie sevi izsludina par nacionālo satversmes sapulci un izdod likumus. Bez cilvēka tiesību deklarācijas un konstitūcijas izdošanas viens no pirmajiem viņas soļiem bij admin. reformas. Tautas naidis bij tik liels, ka tā pat necieta vecos nosaukumus un iedalījumus, kā mēr viss čits, kā tiesas un tiesiskie institūti, paliek pa vecam.

Visa teritorija pēc šīm reformām tiek sadalīta 86 d e p a r t a m e n t o s . Tagad Francijai ir 90 departamentu. Šis sadalījums tika ieviests geometriski, plānveidīgi, nerēķinoties ar vecām robežām. Departamentu priekšā nostāda vienpersonīgus administratorus - p r e f e k t u s , kuŗi reprezentē centrālo varu. Tiem daudz kas kopējs ar agrākiem intendantiem. Departamentus tālāk sadalīja i e c i r k ņ o s (arrondissement), kuŗu priekšgalā atradēs s u b p r e f e k t i . No jauna nāk klāt komūnas. Tiek radītas arī pašvaldības iestādes pēc jaunā principa - vēlētas no vietējās sabiedrības.

Tomēr šī jaunā modernā sistēma nepastāv ilgi. No 1792-1795.g. nāk otrs terora periods. Valdības vara bij revolucionāro komiteju rokās, kuŗās savā starpā mūžīgi izrēķinājās. Tā uz giljotīnas mirapašu Dantons, Demulēns.

Šai terora laikā, kad revolucionārā tiesa bij ātrā un nežēlīga, nevarēja domāt par reformu izvešanu un noteiktas sistēmas nostiprināšanu. Valdīts tika caur revolucionāriem tribunāliem un komisijām. Uz vietām izsūta emisorus - vienpersonīgus organus un komisarus - organus, kuŗi darbojās kopā ar citiem. Viņi gribēja itkā ievest centralizāciju.

Interesants ir nākošais laikmets, kad revolūcija savu augstāko pakāpi pārdzīvojuši un sākas kontrrevolucionāri mēģinājumi. Centrā nodibinas direktorija no 5 locekļiem. Arī provincē nodibinas direktorija. Direktorijas laikā no 1795.-1798.g. mēģina ievest jaunu sistemu - valdīšanu caur kolēģijām-direktorijām. Direktorijas sev pieaicina palīgā padomdevējus iz vietējiem organiem. Bet arī šī sistēma nepastāvēja ilgi.

Nākošā, t.s. konzulata laikmetā, kas pārvēršas par Napoleona diktatūru, notiek atgriešanās pie revolūcijas pirmā laikmetā un agrāk ievestām reformām. Departamentos iecel prefektus, iecirkņos subprefektus no centra uzticības personām. Viņiem līdzās tiek nostādītas padomes, tikai vairs ne vēlētas, bet ieceltas no centralās varas kandidātu sarakstiem.

Lielas pārgrozības nenotika arī restaurācijas laikmetā. Pēc Napoleona gāšanas nāca 1815.g. no jauna tas apstāklis, ka vietējai sabiedrībai tika dota tiesība ievēlēt padomes. Tomēr pastāvēja augsts mantas cenzs. Bez tam padomēm nebija tiesības ievēlēt izpildu organus, bet tos iecēla no centra. Tāds stāvoklis turpinājās arī vēl pēc 1830.gada revolūcijas, tikai ar to starpību, ka tika pazemināts cenzs.

Pārgrozības notiek pēc 1848.gada revolūcijas, kad nodibinas Otrā republika. Padomes tiek vēlētas uz demokrātiskiem pamatiem un tās ievēl savus izpildu organus. Bet Otrā republika pastāv tikai no 1849-1852.g., kad nāk Napoleona III režims. Sākumā viņš tika ievēlēts par republikas prezidentu, tad par republ. prezidentu uz 10 gadiem un beidzot par ķeizaru. Tas cenšas atdarināt sava lielā prieksgājēja Napoleona I kā iekšējo tā ārējo politiku. Vēlētas iestādes tomēr paliek, jo Napoleonam III bija respekts pret tautas vēlēšanām. Viņš taču par ķeizaru bija kļuvis tikai caur vēlēšanām. Bet šo organu kompetence sašaurinas. Kā parlamentam vairs nebija īsta likumdošanas vara, tāpat pašvaldības padomēm nebija īsta administratīvā vara.

Jauns laikmets sākas ar Trešo republiku pēc nelaimīgā franču-prūšu kara. Bij jāatdod Prūsijai Elzasu un Lotringu. Tika nogāzsts Napoleons III un nodibināta republika. Šīs Trešās republikas mierīgās attīstības laikā varēja pakāpeniski sākties admin. iekārtas izveidošana un nostiprināšana.

Tagadējā Francijas admin. iekārtā, kas nodibināta 1880-gadā, ir darīšana ar 4 administratīviem iedalījumiem: 1) departamentiem (90), 2) iecirkņiem, kuŗu līdz 1927.g. bij pāri par 400, bet tad skaitu samazināja uz 244. Caurmērā uz departamentu nāk 3 iecirkņi. Tālāk 3) kantoni un 4) komūnas. Kantoni patiesībā ir dažu valsts varas organu darbības rajons. Pašvaldības organu kantonos nav. Iecirknī centralās varas priekšstāvis ir subprefekts ar plašu admin. un politisko varu. Viņa rokās atrodas liela daļa no admin. policijas funkcijām. Iecirknī ir arī sava vēlēta padome, bet tai nav lemsanas vara. Viņa apspriež dažādus jautājumus, uzstāda iecirkņu budžetu projektus, bet nekādas patstāvīgas darbības viņai nav. Iecirkņu padome sanāk uz 2 īsām sesijām rudenī pirms un pēc departamenta padomes.

Iecirknis nav juridiska persona. Pašvaldības ziņā viņam nav sava īpašuma un saimniecības, tāpēc arī nav vajadzīgi izpildu organi.

Vairāk vērības jāpiegriež departamentam un komūnai, jo te redzam to, kas Francijas admin. sistēmai raksturīgs. Departamentā redzam līdzēs valsts admin. veras organu - prefektu un vietējās sbbiedrības pašvaldības organu - departamenta padomi - generalpadomi. Prefekts iecelts amatā no ministru kabineta. Uz viņu skatās arī kā uz politisku figūru un ja notiek krasa valdības maiņa, mainas arī prefekts. Saka arī, ka prefekta personīgā kompetence neesot liela, bet vispārpieņemtais novērtējums ir pretējais. Prefekts ir galvenais kontrolieris pār vietējo pašvaldību; tas iecel daudzus citus ierēdņus, kas darbojas departamentā, arī skolotājus. Tas izšķir ~~arxwxzxxxyxwx~~ daudzus jautājumus ar savu varu uz vietas. Caur viņu tiek iekšlietu ministrijai stādīti priekšā departamenta padomes lēmumi. Viņš ir arī departamenta padomes izpildu organs.

Departamenta padomes rokās ir ir socialās apgādības lietas, ceļu, sanitārās, skolu lietas, depart. saimniecības pārziņāsana. Tā tiek ievēlēta uz 6 gadiem, kā parlaments. Bet šeit balsstiesības ir arī sievietēm. Pārvēlēta tā tiek ik pa pusei ik pēc 3 gadiem. Aktīvās vēlēšanu tiesības bauda 21 g.v., bet pasīvās 25.g. vecie. Tikai vienu daļu jautājumu depart. padome var izšķirt patstāvīgi. Pret otru daļu iekšlietu ministrija 3 mēnešu laikā var celt iebildumus. Departamenta padome ievēl p a s t ā v ī g u k o m i s i j u, kas darbojas laikā, kad nedarbojas pati padome. Departamenta padome sanāk divreiz gadā. Pavasara sesija ilgst 2 nedēļas, rudens - 4 nedēļas.

Pastāvīgā komisija nav izpildu organs, bet labākā gadījumā kontroles organs. Tā gan sazinās ar prefektu un sniedz tam dažādus ziņojumus un savukārt lūdz no tā ziņas, kā viņš izpildījis depart. padomes lēmumus. Tomēr nevienu prefekta rīcību tā apturēt nevar. - Redzējām, ka departamenta padomei nav izpildu organa, caur ko valdībai ir liels iespaids uz departamenta pašvaldību.

Vairāk izveidota vietējā pašvaldība ir k o m ū n ā s. Komūnas administrācija ir tikai pašvaldības administrācija. Komūnas visur darbojas pēc vienas un tās pašas sistēmas. Kā mazās sēdzās tā lielās pilsētās - visur ir vēlētas padomes un vēlēti izpildu organi. Padome un tāpat izpildu organs - mērs (maire) - tiek ievēlēti uz 4 gadiem. Francijā 1922.gadā bij 38.000 komūnu, t.i. ciemu un pilsētu kopā. 22.000 komūnas bij tādas, kur iedzīvotāju skaits bij zem 500. Komūnas padomē locekļu skaits ir dažāds, bet skaitliskā starpība nav liela. Arī mazajos ciemos tāpat kā lielās pilsētās padomes var sastāvēt no 7-8 locekļiem. Lielākās pilsētās tomēr ir ap 30 locekļu. Kā izņēmums jāatzīmē Parīze - 80 locekļu. Komūnu padomes pārziņ visu vietējo saimniecību, kultūras jautājumus. Viņu kompetence ir plaša, bet pret daudziem jautājumiem iebildumus var celt prefekts un citiem pat vajadzīgs iekšlietu ministrijas apstiprinājums.

Mērs ir īsts pašvaldības izpildu organs un stipri vienpersonīgs. Ja komūnas iedzīvotāju skaits pārsniedz 2500, tad mēram tiek piedots palīgs; ja iedzīvotāju vairāk par 10.000 - tad divi palīgi. Palīgu skaits sasniedz 12. Tomēr kolēģiju mērs ar viņiem nesastāda. Viņš sadala starp tiem darbu un ir pats atbildīgs. Viņš pārziņ visus rakstu darbus, uz viņu gulstas atbildība par rekrūsu sarakstiem, viņš ved

civilstāvokļa aktu registri. Komūnās līdz 40.000 iedz. viņš arī pārzin vietējo policiju. Pēc šī skaita pārsniegšanas nāk atsevišķs policijas priekšnieks. Kā admin. organs mērs ir padots valsts admin. organu disciplināraj varai. Prefekts viņu var atcelt no amata uz 1 gadu, iekšlietu ministrs uz 3 g. un ar republikas prezidenta dekretu viņš var tikt pavisam atcelts.

Šīs sistēmas trūkumi ir tie, ka nav pietiekoši izveidota pašvaldība. Lielākā daļa ciemu nespēj ievērojamus pašv. uzdevumus veikt, tādēļ Francijā bieži apspriež jautājumu par kantonu pārvēršanu pašvaldības rajonos, kuri apm. līdzinātos mūsu pagastiem.

Vēl jāatzīmē t.s. p r e f e k t u p a d o m e . To 1927.g. pārveido. Šī organa priekšsēdētājs bij prefekts. Tas bij kontroles organs finanšu lietās, padomdevējs prefektam. Tas bij arī administratīvās tiesas pirmā instance. 1927.g. prefektu padomes tika iznīcinātas un radītas s t a r p p r e f e k t u p a d o m e s , - padomdevējs organs vairākiem departamentiem kopā - caurmērā pa 3-4 departamentiem. Tagad ir pavisam 23 starpprefektu padomes. Viņas sastāv no 4 locekļiem un priekšsēdētāja. Funkcijas tās pasas, kas agrākām prefektu padomēm. Šis 1927.gada likums sev stāda par uzdevumu vienkāršot admin. aparātu, samazināt iestāžu darbinieku skaitu. Iecirkņu skaitu tas samazina uz 244.

BELĢIJA.

Beļģija - visbiežāk apdzīvotā valsts Eiropā. Tai ir 7 milj. iedzīvotāju. Beļģijā redzam tos pašus administratīvos sadalījumus, kā Francijā. Departamentu vietā šeit ir p r o v i n c e s , skaitā 9 . Caurmērā uz katru provinci iznāk $\frac{3}{4}$ milj. iedz. Pēc lieluma tās līdzinās Fr. departamentiem, bet pēc iedzīvotājiem - lielākas. Tālāk nāk i e c i r k ņ i , k a n t o n i un k o m ū n a s . Kantonos un iecirkņos pašv. organu nav. Tie ir tikai valsts administratīvi rajoni. Provincēs organi tie paši, kas franču departamentos. Priekšgalā stāv p r o v i n c e s g u b e r n a t o r s , viņam līdzās p r o v i n c e s p a d o m e - vēlēta no provinces iedzīvotājiem. Atšķirība ar Franciju tā, ka te pašvaldībai ir savs koleģiāls izpildu orgāns - pastāvīgā komiteja, kas darbojas arī starpsesiju laikā. Provincē padome pārzin vietējo saimniecību, vietējo labklājību. Tai aizliegts nodarboties ar politiskiem jautājumiem. Ir paredzēta rinda lēmumu, kur prov. padome nevar lemt galīgi, bet kur vajadzīgs valdības vai karaļa apstiprinājums. Tādas lietas ir sekotas : īpašumu iegūšana un atsavināšana, kuru vērtība pārsniedz 500.000 franku, tāpat dāvinājumu pieņemšana, kas pārsniedz šo summu. Jātiek apstiprināti arī budžetam, lēmumiem par satiksmes ceļu ierīkošanu, nodokļu uzlikšanu, senlaiku pieminekļu aizsargāšanu. Citos jautājumos karalis 30 dienu laikā var celt iebildumus pret katru lēmumu, kurā šaskatama kompetences pārkāpšana vai lietderības neievērošana.

K o m ū n u pašvaldībās redzam lielāku atšķirību no Francijas sistēmas. Likums te paredz tieši vēlētu padomi. Pēc 1919.g. plurālās vēlēšanu sistēmas atcelšanas var vēlē katrs vīrietis un katra sieviete, kas sasnieguši 25 g. vecumu. Cenze nepastāv. Komūnu p a d o m i ievēl uz 6 gadiem, bet ik pa 3 g. pusi no locekļiem pārvēl. Locekļu skaits nav vienāds - no 27-41. Izņēmumi ir Ģente, Brisele un Antverpena ar 45-50 padomes loc. Pilsētu komūnu padomēm pastāv interesants jaunievedums : ja komūnas iedzīvotāju skaits

pārsniedz 20.000 un 70.000, tad nāk vēl papildu domnieki. Pirmā gadījumā 4, otrā - 8. Tos vēl uz 8 gadiem. Šie papildu domnieki netiek vēlēti vispārējās vēlēšanās, bet nāk no kūrijām un domāti kā rūpniecības iedzīvotāju interešu priekšstāvji. Puse no papildu domniekiem tiek vēlēta no rūpniecības uzņēmumu saimniekiem un puse no šo uzņēmumu strādniekiem. - Komūnu padome ir lēmējs orgāns. Izpildu orgāns ir koleģiāls - e š e v e n a - š e f f e n u kolēģija. Šī kolēģija sastāv mazākās komūnās no 3, lielākās no 5 locekļiem. Priekšsēdētāju - b u r g o m i s t r u - iecel karālis. Karālis var iecelt par burgomistru arī kādu, kas nav padomes loceklis, bet tad tam jāsažinas ar provinces pastāvīgo deputāciju. Ja burgomistrs iecelts no vēlētiem domniekiem, viņam padomē ir balsstiesības, bet ja no ārieņiem, tad viņam balsstiesību nav. Šis koleģiālais izpildu orgāns pēc sava sastāva atgādina mūsu apriņķa valdi. Sevišķi plaša vara burgomistram kolēģijā nav. Kā vienpersonīgs orgāns tas pārziņ policiju, civilstāvokļa aktu registri u.c. Komūnu padomes kompetence likumā noteikta stipri plaša, tomēr viņas pārstāvība nav lielāka par provinces pašvaldības pārstāvību. Zināmas kontroles tiesības ir provinces padomes pastāvīgai deputācijai. Tā komūnas pašvaldības lēmumu izvesanā pie nekustamu īpašumu iegūšanas un atsavināšanas, kuru vērtība pārsniedz 100.000 franku - vajadzīga p r o v i n c e s p a s t ā v ī g ā s d e p u t ā c i j a s un karāļa piekrišana. Citās lietās (nekust. īpašumu iegūšanā un atsav., kuru vērtība nepārsniedz 100.00 franku, budžeta apstiprināšana, tirgus noteikumi, lēmumi par mēriem un svariem) pietiek ar pastāvīgās deputācijas piekrišanu vien. Daudzus lēmumus pastāvīgā deputācija 30 dienu laikā var atcelt. Tālāk, pastāvīgā deputācija skata cauri vēlēšanu rezultātus. Beļģijā piedalīšanās vēlēšanās ir obligatoriska. Kas bez dibināta iemesla vēlēšanās nav piedalījies, sodams ar naudas sodu, bet trešo reizi - ar vēlēšanu tiesību atņemšanu uz noteiktu laiku.

PRŪSIJA.

Prūsijā ir zināma robeža starp veco un jauno laiku - 1805/06 gads, kad sākas reformas. Te viņa zaudēja daļu no savas teritorijas, kuru vēlāk gan atdabāja, bet nonāca zināmā atkarībā no Napoleona. Atņemtajās provincēs tika ievesti Francijas likumi. Francijas iespaids paliek arī pilsētu pašv. iekārtā. Rietum-provincēs ir birgermeisteru sistēma pēc franču parauga, austrum-provincēs t.s. magistrāta sistēma ar koleģiālu izpildu orgānu, kur burgomistrs ir priekšsēdētājs.

Vecais laikmets dibinās no vienas puses uz karāļa absolūto varu un valsts militāro raksturu un no otras puses uz muižnieku varu. Vecā režīma admin. sistēma pastāvēja līdz 1806.gadam. Ir koleģiāli orgāni kā centrā tā uz vietām. Centrā bij 3 ministrijas. Plašākā bij 1) g e n e r ā l - d i r e k t o r i j a, kurā ietilpa militārā pārvalde, finanšu lietas, iekšlietu pārvaldīšana un zemkopības lietas. 2) k a b i n e t - m i n i s t r i j a s pārziņā atradās ārējās lietas. 3) j u s t i c - m i n i s t r i j a s pārziņā atradās tiesu iestādes, skolas, baznīcas un iekšējās lietas ar kulturelu nokrāsu. Centālā kolēģiju locekļi sastāda kopā v a l s t s p a d o m i. Svarīgākie vietējie valsts admin. orgāni apriņķī bij l a n d - r a t i, kas nāca no muižnieku vidus un bij vēlēti muižnieku l a n d t a g o s un k r e i s t a g o s (provincēs - landtagi, apriņķos - kreistagi. Viņi skaitījās valsts dienestā, bet algu nesaņēma.

Lauku iedzīvotāji bij nosiesti dzimtbūšanā un par īstu vietējo pašvaldību meyarēja būt runas. Arī pilsētu pašvaldība bij dibināta uz šauriem oligarhiskiem pamatiem.

Napoleona karos Prūsija izrādas vāja. Pacēlās doma, ka vaina meklējama administrācijā. Doma par admin. reformu vajadzību izplatījās pašā aristokrātijā un to pabalstīja arī izglītotā pilsonība. Pirmie reformatori bij Š t e i n s, H a r d e n b e r g s. 1807.g. Šteins iesniedz vairākus projektus un reformē centrālās iestādes. Koleģiālo ministriju vietā nāk 5 ministrijas uz moderniem pamatiem. Reģora priekšgalā stāv ministrs, kas atbildēgs karaļa priekšā. Šteina galvenais nopelns - 1808.g. uz moderniem pamatiem izvestā pilsētu pašvaldības reforma (Städteordnung). Tomēr pastāv cenzs. Nāca pilsētu domes kā lēmējs orgāns un vēlēts pašvaldības izpildu orgāns. Vairāk viņam neizdevās panākt. Hardenbergs bij vairāk kompromisa cilvēks, tādēļ darbojās ilgāk - 10 gadus. Arī viņš, tāpat kā Šteins, redzēja konstitūcijas nepieciešamību, ko arī karalis valstij itkā apsoliya. Taču viņam liek saprast, lai par konstitūciju nedomā. Viņam gan atļauj ievest vēlētus priekšstāvības organus provincē. Šī priekšstāvība bij organizēta uz kurijām. Viena daļa nāca no lielajiem zemes īpašniekiem, viena daļa no maziem zemes īpašn., bet viena no pilsētu iedzīvotājiem. Pārsvars bij tiem, kas nāca no lieliem zemes īpašniekiem. Tādas šīs reformas palika līdz 70.g., kad izdeva likumus, uz kuriem vēl tagad dibinas Prūsijas pašvaldība. 1849.g. tika dota Frankfurtes konstitūcija, bet priekš visas Vācijas tā tomēr dzīvē netiek izvesta. Ar teoretiku Gneista un Bismarke kā valstskanclera un pirmā ministra piedalīšanos tika izvesta pašv. reforma uz demokratiskiem pamatiem. Visas Vācijas konstitūcija bij demokratiskāka nekā Prūsijas. Prūsijā vēlēšanās bij palicis vēl tas pats kuriju princips, kas pieņemts no Hardenberga. Vēlēšanu tiesības bij daudziem pilsoņiem, bet nevienlīdzīgas. Pēc 71.g. reformām iedzīvotāji bij iedalīti 3 daļās atkarībā no nodokļu sumas, ko viņi maksāja.

Tagad vēlēšanu tiesības ir 20.g. veciem un pašvaldību organi tiek vēlēti uz demokratiskiem pamatiem.

Prūsijā administratīvo rajonu sadalījums sekošs :

1) Provinces, 2) valdības iecirkņi (Regierungsbezirk), 3) apriņķi, 4) pagastu iecirkņi (Amtsbezirk) un 5) komūnas. Pēc kara gan notikusias dažas pārgrozības: vairākas provinces tikusas iznīcinātas, jo to lielākā daļa pievienota kādai citai valstij.

Caurnerā uz katru provinci nāk 2 milj. iedzīvotāju. Ievērojamākais admin. orgāns - oberprezidents - iecelts no centrālās valdības. No viņa tiek prasīta augstākā izglītība. Lai gan tas padots iekšlietu ministram, viņš ir stipri patstāvīgs savā darbībā. Līdzās viņam kā palīgs un padomdevējs pastāv provinces padome, sastāvotā no 5 loc. Tos ievēl provinces valde, bet vienu iecel centralā valdībā. Šai koleģijā var piedalīties pats oberprezidents un ja viņš grib, to arī vadīt. - Provinces landtags tiek vēlēts no visiem iedzīvotājiem uz 4 gadiem. Tas ir lēmējs orgāns pašv. lietās. Provinceslandtags ievēl koleģiālu izpildu orgānu - provinces valdi (Provinzausschuss). Tās locekļu skaits nav vienāds - no 7-13. Šīs koleģijas priekšsēdētājs ir t.s. Landesdirektor. Tas ievēlēts no provinces landtaga, bet viņam vajadzīga centrālās valdības apstiprināšana. Viņu apstiprina uz 12 gadiem un viņš dažos jautājumos var uzstāties kā vienpersonīgs orgāns. Viņš reprezentē provinci kā pašvaldības organizāciju uz ārieni.

Valdības iecirkņa priekšgalā stāv valdības prezidents (Regierungspräsident). Viņam līdzās padomdevējs orgāns - Bezirksausschuss. 5 locekļi nāk no provinces valdes un 2 iecelti no valdības. Pašvaldības orgānu šajā valdības iecirknī nav.

Aprīnķī valsts administrācijas priekšstāvis ir landrats. Tam līdzās pastāv uz 4 g. tiesi vēlētā padome, (Kreistag). Kreistagam ir 20 locekļu, ja iedz. skaits nepārsniedz 30.000. Uz katrām nākosiem 5000 iedz. nāk viens loceklis klāt. Lielākos aprīnķos ir ap 200.000 iedz. (pie mums - 150.000). Izpildu orgāns pašvaldības lietās ir Aprīnķa valde.

Mazāk izveidoti ir pagastu iecirkņi (Amtsbezirk) orgāni. Šeit ir no ciemiem vēlētā valde - koleģija, kuŗas priekšsēdētājs saucas Amtsvorsteher.

Komūnu pirms pasaules kara bij ap 30.000. Pastāv atsevišķi likumi priekš lauku un pilsētu komunalās pašvaldības. 2 trešdaļās no visām komūnām iedzīvotāju skaits ir zem 200. Ja pieaugušo iedz. skaits nepārsniedz 40, tad vēlētu padomju nav, bet ja pārsniedz, tad padomi ievēl, pie tam uz 4 gadiem. Locekļu ir 9-24. Izpildu orgāns, t.s. Gemeindevorsteher, ir vienpersonīgs un ievēlēts uz 4 gadiem. Viņam tiek piedoti arī palīgi - šeffeni (Schöffen). Ar 1911.g. likumu Prūsijā tiek ievests Zweckverbände-noteikums, pēc kuŗa sīkās komūnas var brīvprātīgi apvienoties lielākās vienībās (lai ierīkotu kopēju skolu, slimnici). Tās tomēr neizplatījās.

Prūsijas pašvaldības īpatnība, kā redzējām, ir jauktie koleģiālie orgāni, kuŗu lielākā daļa locekļu ievēlēta no pašvaldības orgānā, bet priekšsēdētājs iecelts no valdības.

L A T V I J A .

Runājot par Latviju šaurā nozīmē, jaunais laikmets sākas līdz ar Latvijas valsti. Tomēr tā pati tauta, kas tagad ir Latvijas pilsoņi, dzīvoja arī pirms tam. Tāpēc īsumā atzīmēšu mūsu vecā rezima laiku.

Īstas pašv. tiesības bij patiesībā tikai t.s. Baltijas guberņām un pie tam tikai vienai kārtai - muižniecībai. Latgales zemnieku stāvoklis bij labāks, jo tie 1861.g. dabū brīvību un t.s. dvēseļu zemi. Baltijas guberņās zemniekus no dzimtbūšanas atsvabināja 1815., 1816. un 1817.g., bet zemi tie nedabū - tikai t.s. putna brīvību. Tomēr arī Latgalē pašvaldība bij organizēta pēc Krievijas pagastu pašv. likuma, kas bij trūcīgs un pret kuŗu pat uzstājās krievu progresīvā sabiedrība, prasot lai ievēd sīko zemstes vienību - melkaja zemskaja jedinica.

Visā 700.g. ilgā latviešu padotības laikmetā vēstures rats bij dažādi griezījies, zemes bij gājušas roku rokā. Lai atceramies tikai daudzās cīņas ar Krieviju, Zviedriju, Poliju, arī Dāniju, līdz beidzot nodibinas krievu valdība pār visām Baltijas gub. Savas tiesības visos šajos laikmetos tomēr prata nodrošināt vācu muižnieki. Izņēmums bij tikai pie zviedru valdības, kuŗa Vidzemē un Igaunijā sāka revidēt īpašuma tiesības un reducēt tās muižas, uz kuŗām viņi nevarēja pierādīt īpašuma tiesības.

Igaunijā, Sāmu salā, Vidzemē, Kurzemē bij uzglabāties muižnieku pārstāvības orgāns - landtags. Līdz 1866.g. nemuižnieki varēja muižas tikai rentēt un iegūt ķīlu tiesības (Pfandbesitz). Tikai pēc 1866.g. nemuižnieki varēja iegūt muižas īpašumā un piedalīties landtagā, ja tos ievēl.

Daža muiža patpāriet īsta latvja rokās. Tomēr viņu tiesības bij ierobežotas. Viņi varēja runāt līdz tikai nodokļu lietās. Turpretīn īstiem muižniekiem – landtaga locekļiem bij daudz plašākas tiesības, jo pēc 1845.g. likuma landtags varēja spriest "über alles, was sich auf die Rechte und Interessen der Gutsbesitzer oder aufs Wohl des ganzen Landes bezieht". Pilsētu priekšstāvji landtagos nepiedalās. Izņēmums bij Rīga, kas uz Vidzemes landtagu sūtīja 2 priekšstāvjus. Bet balss viņiem bij tikai viena.

Pēc 1866.gada sašaurināta p a g a s t a p a š v a l d ī b a tiek ieviesta visās 3 Baltijas gub. – Igaunijā, Vidzemē un Kurzemē. Pagasta pašvaldība attiecas tikai uz zemnieku zemēm, jo muižu zemes bij no pagasta atdalītas. Zemnieku stāvokli tas tikai pasliktināja, jo tiem bij daži pienākumi, bet tiesības nekādas. Pie tam muižu zemes sastādīja pagasta lielāko daļu. Pie vēlēšanām krita svarī nevis nodzīvošanas cenzs, bet pierakstīšanās. Balsstiesības nebij vienlīdzīgas. – Pirmais pagasta pašv. organs bij p a g a s t a s a p u l c e, kas ievēlēja v i e t n i e k u p u l k u, ko tagad sauc par pagasta padomi. Šis vietnieku pulks ievēlēja pagasta v e c ā k o un pagasta p r i e k š n i e k u, kuŗi kopā sastādīja izpildu organu – pagasta v a l d ī. Pagasta sapulcē visi nevarēja piedalīties. Protams, sievietes bij izlaistas. No vīriešiem varēja piedalīties tikai t.s. zemnieku kārta t.i. tie, kam zeme piederēja vai kas tādu rentēja. Visi citi, kuŗu bij vairākums (zemnieku pieaugušie dēli, amatnieki, kalpi), noturēja atsevišķu p r i e k š s a p u l c i, kuŗā uz ik 10 dalībniekiem izvēlēja vienu priekšstāvi pagasta sapulcē. Bezzemniekus tādēļ parasti sauca par 1/10 cilvēkiem. – Pagasta vietnieku pulks sastāvēja no 10-20 locekļiem. Lūkojās, lai vietniekos ievēl ne saimniekus vien, bet arī bezzemniekus. Pagasta vecākais un priekšnieks vienmēr tika izvēlēti no saimniekiem.

Par pagasta pašv. tiesībām vispār nenākas runāt, bet drīzāk gan par pienākumiem, ko likums uzlicis pagastiem. Tiem bij jāgādā par nespējnieku uzturēšanu, par ceļu labošanu. Nespējniekus uzturēja no pagasta ienākumiem – galvas naudām (personas nodokļa). Galvas naudas lielumam nosaka vietnieku pulks, pie tam ne pēc ienēmuma, bet pēc darba spējām. Samazinātu galvas naudu maksāja 15-20 g-vecie un tie, kas vecāki par 50.gadiem. No 80.gada ievēd desetinu nodokli, kas tika uzlikts pēc zemes lieluma. 1880.g. krievu reformas nosaka, ka pagasta amata vīriem jāmaksā alga. Valsts subsidijas tomēr nedod.

Tuvākais uzraugs pār pagasta pašvaldību bij muižas īpašnieks. Policejiskās tiesības muižas īpašnieks parasti nodeva muižas skrīverim vai mežsargam. Pagasta amata vīri muižas teritorijas robežās nevarēja uzstāties.

80-to gadu sākumā pār pagastu pašvaldību ievēd sevišķus uzraudzības organus. Tika ievesti sevišķi z e m n i e k u l i e t u k o m i s a r i – komisarij po krestjanskim dĵelam. Komisarū iecirknis – rajons sakrita ar apriņķi. Parasti šie zemnieku lietu komisari dzīvoja uz laukiem kādā muižā un laiku pa laikam izsauca pie sevis pagasta vecākos. Apmēram uz 20 pagastiem bij viens uzraugs.

Krievu laikā novēro, ka mazie pagasti nevar veikt savus uzdevumus, kāpēc tād mājienu, mazajiem pagastiem pievienoties pie lielien.

Priekš vāsas guberņas bij augstāka uzraudzības padome - zemnieku lietu komisija (Prisutstvijs po krestjanskim djelam). No komisariem daļa bij krievu ierēdņi, bet daļa bij vācu muižnieki, kas iestājušies valsts dienestā un iemācījušies krievu valodu.

D r a u d ž u p a š v a l d ī b a pastāvēja tikai Vidzemē. Draudzes bij diezgan lielas. Tās sakrita ar baznīcas draudžu rajonu un viņā ietilpa vairāki pagasti. Šeit muižas no pašvaldības nav atdalītas nost. Pirmo draudžu pašvaldības organu, t.s. d r a u d ž u k o n v e n t u - (padomi) sastādīja pagasta vecākie un muižu īpašnieki vai viņu pilnvarotas personas. Šis konvents bij lēmējs organs un sastāvēja no apm. 10-16 personām. Konvents ievēl vienpersonīgu izpildu organu - draudžu priekšnieku. Tas parasti bij kāds muižas īpašnieks. Draudžu pašv. bij vairāk darīšana ar kultureliem uzdevumiem, kānēr uz pagastu gūlās parastie obligatoriskie pienākumi. Dažā draudzē tika ierīkota pat slimnīca. Draudzes skola bij augstākā mācības iestāde un nebija obligatoriska. Līdzekļus ieguva ne no galvas naudām, bet no zemes lieluma. Šāds nodoklis bij uzlikts vienmērīgi kā zemniekiem, tā muižniekiem.

Vecā p i l s ē t u pašvaldība Baltijas guberņās pastāvēja jau pirms 1877.gada. Katrai pilsētai bij sava īpatnēja pašvaldība, kas dibinājās uz vecām hartijām un veciem likumiem. Uz Rīgu liels iespaids bij Prūsijas un Lībekas pilsētu tiesībām. Pilsētu pārvaldīja rāte un tiesības piedalīties rātes ievēlēšanā bij vispirmā kārtā tirgotājiem, mazākā mērā amatniekiem. Izšķīra lielo un mazo gildi. Pie pirmās pieder tirgotāji, bankieri un zeltkaļi, bet citi amatnieki pie mazās gildes. Lielā gilde pilsētas pašvaldību turēja savās rokās. Rāte pārzināja netikai pašvaldību, bet tā bij īsta pilsētas valdība : viņa pārzināja ir administrāciju, ir tiesu.

1877.gadā Baltijas guberņās tiek ieviests krievu 1870.gada pilsētu pašvaldības likums, kas bij diezgan liberāls -(izdots Aleksandra II valdīšanas laikā). 1864.g. jau bij izdots liberālais zemstu pašvaldības likums. Valsts administratīviem orgāniem bij uzraudzības tiesības pār pilsētu pašvaldību tikai no likumības viedokļa. Bij vēlētas domes un pilsētu valdes.

80-os gados sākas zināma reakcija (188.g. no terorīstiem tiek nogalināts Aleksandrs II). 1890.gadā pilsētu pašv. tiesības sašaurina, dodot gubernatoram lielas kontroles tiesības netikai attiecībā uz likumību, bet arī uz lietderību. Viņš varēja atcelt kuŗu katru pilsētas domes lēmumu motivējot ar to, ka tas nesaskan ar vietējo iedzīvotāju interesēm. (Šie ierobežojumi tika atcelti tikai pēc krievu revolūcijas 1917.gadā). Vēlēšanu tiesības bij ierobežotas ar lielu cenzu. Vēlēšanu tiesības bij to nekustamo īpašumu īpašniekiem, kas tādi bij mazākais gadu pirms vēlēšanām un kuŗu vērtība nebija mazāka par likumā noteikto. Vēlēšanu tiesības baudīja arī rūpniecības uzņ. saimnieki, kas maksāja likumā noteikto nodokli, tirgotāji, dažas grupas brīvo profesiju darbinieki, zinātnisko iestāžu pārstāvji u.c. Sievietēm vēlēšanu tiesības nebija, bet namu īpašnieces balsi varēja nodot caur priekšstāvi. Ar likumu bij noteiktas grupas, kas vēlēšanu tiesības nebija : traktieru īpašnieki, policijas ierēdņi, notiesātie. Visumā tiesības bij šaurai personu grupai. Piemēram, Rīgas pilsētas vēlēšanās 1905.g. balsstiesīgo vēlētajū bij

4259 (iedzīvotāju skaits 1897.g. - 256.000). 1915.gadā Rīgā bij 500.000 iedz., tā tad 1905.g. iedzīvotāju bij ap 300.000. Tagad Rīgā ir pāri par 200.000 balsstiesīgo. Pilsētu pārvaldība vēlēta dome un no domes ievēlēta pilsētas valde ar pilsētas galvu un ne mazāk kā 2 pilsētas valdes locekļiem. Pilsētas galva ar valdes locekļiem sastādīja izpildkomisiju. Dome ievēl savu priekšsēdētāju. Pie mums šis pilsētu pašv. likums pastāvēja līdz 1931.g. sākumam.

Pašvaldība pie mums izvesta 3 sadalījumos : pagastu, apriņķu un pilsētu. Līdz vēl bij miestī, kas no pilsētām atšķīrās tikai ar to, ka bij mazāki. 1927.g. miestī tiek pārvērsti par pilsētām. Tagad pašvaldība ir 57 pilsētām. Pilsētu pašv. tiesības tāpat kā pagasta pašv. tiesības, piešķir Saeima ar likumu. 1930.gadā Vainodes lūgumu dēļ pilsētas pašv. tiesībām noraidīja. Saeimas izdotā likumā tiek noteiktas pilsētas administratīvās robežas un cik viņai vēlami domnieki.

Pilsētu un pagastu pirmos vēlēšanu likumus izdod Tautas Padome. Pašvaldības vēlēšanām jānotiek uz tiem pašiem principiem kā Saeimas vēlēšanām. Satversmes sapulce izdod tagadējo pašvaldību likumu. Vairākus gadus notiek cīņa ap jautājumu, vai apriņķa pašvaldības mūsu mazā valstī vispār vajadzīgas un ja vajadzīgas, tad kāda veida. Viedoklis, ka apriņķa pašvaldības ir vajadzīgas, parādas jau Tautas Padomes laikā un proti viņām jābūt tādā pat veidā organizētām kā krievu zemstu pašvaldības - ar 2-3 vēlētiem organiem : apriņķa padome (lēmējs orgāns), apriņķa valde (izpildu org.) un revīzijas komisija. Tad sākas cīņas pret apriņķa padomēm. Atrod, ka tas esot smags aparāts un pārāk sadārdzina pašvaldību. Cīņā noiet tik tālu, ka noliedz apriņķa pašvaldības vajadzību. 1925.g. izdod likumu par apriņķu pašvaldību likvidēšanu. Tiek iecelta likvidācijas komisija. Bet tad atkal uzvar viedoklis, ka pagasti ir pārāk vājas vienības, kādēļ apriņķa pašvaldības vajadzīgas. 1927.g. tiek izdots apriņķu pašvaldības likums savā tagadējā veidā. Viņa īpatnība : tiek atņemtas apriņķa padomes. Valde ir reizē lēmējs un izpildu orgāns. Pēc būtības gan tikai lēmējs orgāns.

Pilsētu pašvaldības likums izdots tikai 1930.gadā. Līdz tam pastāvēja Krievijas 1892.g. likums ar grozījumiem, kas pieņemti no Krievijas Pagaidu valdības pēc 1917.gada revolūcijas.

Mūsu tagadējās pašvaldības, tā tad, dibinās : pagastu - uz 1922.g. likumu; apriņķu - uz 1927.g. likumu, izdotu no Otrās Saeimas; pilsētu - uz 1930.g. likumu, izdotu no Trešās Saeimas.

Latvijā ir 19 apriņķi un ap 500 pagastu. Lieli pagasti ir Latgalē. Visvairāk pagastu Rīgas apriņķī - 58, bet vismazāk Ludzas un Jaunlatgales apr. - pa 12. Vidējais mūsu pagasta iedzīvotāju skaits ir 2-3000. Tie, tā tad, ir nopietnas pašvaldības vienības. Pagastu ar mazāk nekā 1000 iedz. ir ļoti maz. Francijā, Anglijā, Prūsijā, Beļģijā pirmās pakāpes pašv. vienības ir mazākas kā pie mums. Daži desmit starp mūsu pagastiem ir arī tādi, kur iedzīvotāju skaits pārsniedz 10.000. - Vēlēšanu likums noteicis robežas attiecībā uz pagasta padomes locekļu skaitu. Līdz 1000 iedz. jāvēl 12 padomes locekļi; no 1001-2000 - 15 locekļi; no 2001-3000 - 18 locekļi. Ja iedzīvotāju skaits pārsniedz 3000 - jāvēl 21 padomes locekļi.

Mūsu 19 apriņķu vidējais iedzīvotāju skaits ir ap 100.000, jo Latvijā pavisam ir ap 1.900.000 iedz. Mazākie apriņķi ir Kurzemē un Zemgalē, lielākie Vidzemē un Latgalē. Lielākais - Daugavpils apr. ar 150.000 iedz. Jau no agrākās Krievijas bij noteiktā lielākā daļa apriņķu pilsētu, bet Latvijai nāca klāt 2 jauni apriņķi - Madonas un Jaunlatgales.

Pašvaldības likums ir viens visām pilsētām. Rīgai ar saviem gandrīz 400.000 iedz. ir pievilksanas spēks un tendence uz augšanu, lai gan ne tik strauja kā pirms kara. Tomēr domājams, ka pēc apm. 10 gadiem būs sasniegts pirmskara iedz. skaits - 500.000.

Teritorijas ziņā interesanta ir Rīgas Jūrmalas pilsēta, kas drīzāk atgādina pagastu nekā pilsētu teritoriju.

Tālāk piegriezīsimies mūsu pašvaldības struktūras īsai aplūkošanai. Vispārējais princips pie mums šāds : Noteikta rajona iedzīvotāji ievēl uz noteiktu laiku lēmēj-organu, kurš uz tādu pašu laiku ievēl izpildu organu. Revīzijas komisijas agrākā Krievijā vēlēja lēmēji organi (tagad pie mums pilsētu domes), bet pagastā un apriņķī to vēl iedzīvotāji paši. Caur to revīzijas komisijas nostādītas patstāvīgāk. - Visa teritorija pie mums tagad sadalīta starp pagastu teritoriju (agrāk muižas bij ārpus pagastiem). Ārpus pagastiem tagad ir tikai pilsētu admin. rajoni. Tiesības visiem vienādas. Agrāk pagastu padomes tika vēlētas uz 3 gadiem. Tagad visās mūsu pašv. vienībās ir 4 gadu amata laiks. Likums nosaka arī vienu vēlēšanu laiku : priekš apriņķa un pagastu pašv. vēlēšanām februārī, pilsētu - marta mēnesī. Pilsētās ir priekšlikums noteikt citu vēlēšanu laiku - maiju, jo pa ziemu sanākot zemnieki, kas neesot pilsētas īstie iedzīvotāji. Šis priekšlikums tomēr nav izšķirts.

PAGASTA PAŠVALDĪBA.

Pagasta padome ievēl izpildu organu - pagasta valdi, kas sastāv no pagasta prieksnieka un 2 vai 4 valdes locekļiem. Revīzijas kom. sastāv no 3-5 loč. No šiem amatiem atteikties nevar. Likums uzskaita tikai dažus iemeslus, kurus uzskata par pietiekošiem, lai varētu atteikties no pagasta valdes locekļa amata : 1) vecums pāri 60 g. 2) slimība 3) pārvietošanās uz dzīvi ārpus pagasta robežām 4) valsts dienests, ar kuru nevar savienot valdes loc. amatu 5) ilgstoša (ne mazāk kā 3 mēn. ilga) prombūtne aiz pagasta robežām. Valdes locekļi no padomes saņem noteiktu atalgojumu. Tagad arī padome var lemt par to, ka padomes locekļiem jāizmaksā atlīdzība par sēdēm. Pēc agrākā likuma padomes locekļi nevarēja saņemt nekādu atlīdzību.

Pie kompetences noteikšanas ir divas sistēmas : ar vispārēju formulu un ar uzskaitīšanu. Pie mums ir itkā savienotas abas sistēmas, bet redzamāko vietu ieņem uzskaitīšanas sistēma. Uzskaitīšanas metodei ir tas trūkums, ka visu nekad nevar uzskaitīt. Laba, plaša un elastīga ir pilsētu pašvaldības formula. Pēc pilsētu pašv. likuma 2.p. pilsētu pašvaldība pārzin vietējās saimnieciskās, kultūrelās un pārvaldīšanas lietas. Pagasta pašvaldības pārzināstāv pagasta saimniecības un pārvaldīšanas lietas. Visai piekritt pārvaldīt pagasta kustamo un nekustamo mantu, kapitalu, saimniecību pēc budžeta, klausas, rūpēties par izglītību, sociālo apgādi, sekmēt lauku rūpniecību, kooperaciju u.t.t.

Pie uzskaitījumiem būtu labāk, ja ieturētu zināmu gradāciju, - lai būtu aizrādīts, kas ir nepieciešami un kas tikai ieteicami.

Pagasta padomes lēmumus izpilda pagasta valde. Padomes kārtējās sēdes notiek ne mazāk kā reizi mēnesī. Ārkārtējās sēdes sasauc priekšsēdētājs, ja to pieprasa 1) pagasta valde 2) revīzijas komisija 3) viena trešdaļa no balsstiesīgiem pagasta iedzīvotājiem 4) apriņķa valde. Sēdes ir atklātas. Ar 2/3 trešdaļām balsu vairākumu notur atklātas sēdes. Balsošana ir atklāta, izņemot likumā paredzētos jautājumus (atalgojuma jautājumi, amatpersonu saukšana pie atbildības. Likums paredz dažas lietas, kur vajadzīgs kvalificēts vairākums un kvalificēts kvorums (budžets, nekustamu īpašumu atsavināšana, amatpersonu saukšana pie atbildības).

Pagasta valdes sēdes sasauc priekšsēdētājs. Sēdēm jānotiek pēc iespējas biežāk, jo uz pagasta valdi gulstas visas tekošās pagasta darīšanas un vispārīgi pārvaldīšanas uzdevumi, piemēram karaklausības lietas, kārtības un drošības uzturēšanas lietas.

Revīzijas komisija sēdes notur pēc vajadzības (parasti divreiz gadā). - Budžeta gads sākas no 1. aprīļa. Budžeta projektu sastāda pagasta valde ne vēlāk kā līdz 15. februārim. Revīzijas komisija projektu līdz ar savu atsauksmi līdz 25. februārim nodod pagasta padomei, kurai tas ne vēlāk kā līdz 10. martam jāpieņem un līdz 15. martam jāpiesūta apriņķa valdei. Apriņķa valdei tas jāapstiprina vai jānodod aizrādījumi un jāpasaūta atpakaļ. - Līdzekļi pagasta pašvaldībai sastādas no sekošiem avotiem: nodokļi, ienākumi no pagasta pašvaldības kapitāliem, saimnieciskiem uzņēmumiem, ārkārtējiem ienākumiem, aizņēmumiem, dāvinājumiem u.c. neparedzētiem ienākumiem. Pagasta pašvaldība ņem sekošus nodokļus: nodokli par nekustamajiem īpašumiem, % nodokli no tirgošanās un kredītiestādēm, izpriecības nodokli, progr. ienākuma nodokli, personas nodokli ne vairāk kā 7 dienu ienākuma apmērā u.c.

107. pants nosaka kādiem pagasta pašvaldības lēmumiem vajadzīga apstiprināšana no apriņķa valdes: nekustamu īpašumu iegūšana; pagastam piederošu zemju atsavināšana; specialu pagasta kapitālu izlietošana neparedzētiem mērķiem; līgumi, kas slēgti uz gadu un pārsniedz 1/4 budžeta; piedalīšanās uzņēmumos pašvaldības vārdā, ja tas saistīts ar mentas atbildību un pārsniedz 1/4 budžeta; ceļu ierīkošana; noteikumi, kas attiecas uz tirgošanos un rūpniecību, reibinošu dzērienu tirdzniecību. Visi pārējie pagasta padomes lēmumi 10 dienu laikā piesūtami apriņķa valdei zināšanai. Tā var celt iebildumus kā no likumības tā no lietderības viedokļa. Pagasta pašvaldība var pret apriņķa valdes iebildumiem iesniegt sūdzību administratīvā tiesā.

Pēc mūsu 1922. gada pagasta pašv. likuma pagastiem savu uzdevumu izpildīšanai ir tiesība sasaukt sapulces, slēgt savā starpā līgumus, stāties savienībā. Katrs pagasts ir juridiska persona. Pastāv Latvijas pilsētu savienība.

APRIŅĶA PAŠVALDĪBA atšķiras ar to, ka te nāk klāt uzraudzības funkcijas. Viņai pieder uzraudzības funkcijas pār pagasta pašvaldībām, kas ietilpst apriņķī. Apriņķa pašvaldība 1) rūpējas par apriņķa labierīcību un veic tos pagastu pašvaldībai uzliktos pienākumus, kurus tās katra atsevišķi nevar vai ievērojot lietderību, nevēlas veikt (tas ir tāds savāds formulējums); 2) saskaņo pagastu pašvaldību darbību lietderības ziņā; 3) izpilda pienākumus, kuri ar likumu uzlikti apriņķa pašvaldībai. Apriņķa pašv. svarīgākās lietas -

saimniecības vadīšana un pārvaldes lietas. Jaunākā laikā nāk klāt kulturelās lietas. Aprinķa pašv. likuma 3. pants nosaka, ka aprinķa pašvaldībai ir juridiskas personas tiesības (Vienkāršāk būtu teikt : aprinķim ir juridiskas tiesības). Aprinķa pašvaldība var iegūt kustamu un nekustamu mantu, slēgt līgumus, iestāties savienībās, uzstāties tiesās uz vispārējiem pamatiem. Aprinķa valde var aprinķa robežās izdot saistošus noteikumus par sērgām, tirgošanos u.t.t. - gan tikai apstiprinātus no Iekšlietu ministrijas.

13.pants nosaka uzraudzības tiesības pār visa aprinķa pašvaldībām. Tā aprinķa valde a) apstiprina pagasta pašv. lēmumus; b) ar Iekšl.M. izdod instrukcijas pagastu valdēm un revīzijas komisijām; c) nosaka un saskaņo pabalstu normas nespējniekiem un slimiem; d) izspriež sūdzības par pagasta padomju un valžu lēmumiem un rīcību; e) skata cauri pagasta pašvaldības organu lēmumus un ja tos atrod par nelikumīgiem vai nelietderīgiem, atceļ; f) pārrauga pagasta pašvaldības organu darbību pēc Iekšl.M. apstiprinātām instrukcijām; g) lemj par pagasta pašv. amatpersonu sodīšanu disciplinārā kārtā. (Sods : brīdinājums, piezīme vai naudas sods ne augstāks par Ls.20.-).

Aprinķī ir tikai 2 organi : aprinķa valde un revīzijas komisija. Aprinķa v a l d e sastāv no priekšsēdētāja un 2 vai 4 locekļiem (2 loc. ir tajos aprinķos, kur iedzīv. skaits nepārsniedz 60.000). Revīzijas komisijas locekļu skaits visos aprinķos vienāds - 3. Valdes locekļus parasti dabū abas lielākās partijas, bet ja vēlami 4 locekļi, tad proporcionālītāti jau vieglāk ieturēt, lai gan šis princips nav visai labs. Priekšsēdētājs ir iecelts no Iekšl.M. un atrodas tās dienestā. Tas ir pirmā kārtā valsts admin. persona un saņem atalgojumu no valsts kases. Neskatoties uz to valdes priekšsēdētājs ietilpst šinī koleģiālā organā un līdz ar to arī pašvaldībā. Viņa stāvoklis ir divpusīgs un atgādina Francijas departamenta prefektu, Prūsijas landratu. Viņš iepriekš sagatavo lietas, kurām jānāk aprinķa valdes izlemšanā un daļu no šīm lietām vienpersonīgi izpilda. 32.p.: priekšsēdētāja uzraudzībā atrodas aprinķa valdes grāmatvedība un kase. Bez tam viņam ir savas īpatnējas tiesības : viņš pieprasa no pagastu valdēm ziņas, kam šakars ar pašvaldības darbību, uzdod izpildīt valsts iestāžu rīkojumus un no savas puses sniedz valsts iestādēm pieprasītās ziņas. - 35.p. : Apr. valdes priekšsēdētājs aptur nelikumīgus pagasta pašvaldības lēmumus un rīkojumus un ziņo par tiem aprinķa valdei attiecīgu lēmumu pieņemšanai vistuvākā laikā. - 34.p.: Ja priekšsēdētājs atzīst, ka apr. valdes lēmums nesaskan ar likumu, viņš aptur tā izpildīšanu un par to ziņo Iekšl. M.-jai un valdes vistuvākā sēdē. Šis ir mazs pārdomu izsaucošs sastāklis. Jādomā, ka ar laiku priekšsēdētāji vairāk iejutīsies tieši pašv. organu lomā un ka nesaskaņas nebūs.

Tāpat kā aprinķa valde, arī revīzijas komisija tiek ievēlēta tiesās vēlēšanās. Viņas uzdevumi daudz vienkāršāki. Tai jārevidē aprinķa valdes darbību un ja tā atrod par vēlamu un iespējamu, tā var paaugstināties par pagastu pašvaldības darbību.

Pār aprinķa pašvaldību pašu uzraudzības tiesības pieder Iekšlietu ministrijai. Tai piekrīt visi aprinķa valdes lēmumi par sekošiem jautājumiem : nekustamu īpašumu iegūšana un atsavināšana; iekšējais aizņēmums, ja tas pārsniedz pusi no aprinķa valdes budžeta; naturaliju, klaušu un nodevu noteikšana; lēmumi par aizdevumiem pašvaldībai

un aprīkša valdes izdotie obligatoriskie noteikumi. No citiem apr. valdes lēmumiem 7 dienu laikā jānosūta noraksti Iekšl.M.. Tā, ja ieskata ko par nelikumīgu, 14 dienu laikā lēmumu var atraidīt. Aprīkša valde šo Iekšl.M.-jas rīcību var pārsūdzēt Senata admin. departamentā. Tāpat likumā ir paredzēts, ka privātas personas, kuru tiesības aizskārusi aprīkša valde, var iesniegt sūdzības administratīvā tiesā.

PILSĒTU PAŠVALDĪBA.

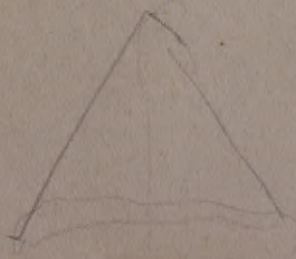
Pilsētu pašv. kompetence noteikta ar vispārēju formulu. 2.pantā ir 15 punkti, kuri uzskaita, kas pilsētas pašvaldībai piekrīt it īpaši. Uzskaitījumi vēl atkārtojas 27.pantā – par ko var lemt pilsētas dome. Šeit ir 32 punkti. 37.pantā arī ir 32 punkti. Te uzskaitītas lietas, kurās pilsētas dome izdod saistošus noteikumus. 52.pants ar 16 punktiem nosaka, kas piekrīt pilsētas valdei.

Katrā pilsētā tiek ievēlēts lēmējs orgāns – dome. Likumā noteikts domnieku skaits priekš katras pilsētas. Dome ievēl pilsētas valdi. Tajā var ievēlēt katru pilsoni. Pēc agrākā likuma pilsētas galvai un valdes locekļiem bij domē balsstiesības, ja arī tie nebija domnieki. Rīgā līdz šim bij 100 balsstiesīgo locekļu – 90 domnieki, pilsētas galva un 9 valdes locekļi. Tagad balsstiesības ir tikai domniekiem. Domei ir savs priekšsēdētājs, bet valdes priekšsēdētājs ir pilsētas galva. Pēc vecā likuma dome ievēlēja galvu kā valdes locekli, bet pēc jaunā pilsētas galva kā valdes priekšsēdētājs jāvēl atsevišķi kā viena persona un citi valdes locekļi jāvēl uz proporcionalitātes pamata. Dome vēl arī revīzijas komisiju. Tagadējās domēs noteikts kvorums – vismaz puse no domes sastāva. Ja kvorums nesanāk, tad jāizziņo jauna sēde, kur kvorumam pietiek ar vienu trešdaļu un ja arī šē vēl nesanāk kvorums, tad valde pati var izlemt sāpošos jautājumus. 6.pantā noteikts, ka pilsētas pašvaldība izšķirot viņas pārziņā esošās lietas rīkojas patstāvīgi, turpretī 9.pants saka, ka uzraudzība par pilsētas pašvaldības orgānu darbības likumību un lietderību piekrīt iekšlietu ministrijai. 31.pantā noteikti gadījumi, kur pilsētu pašv. lēmumiem vajadzīga Iekšl.M. apstiprināšana: kustamas un nekustamas mantas iegūšana, atsavināšana; apbūves plānu pieņemšana; aizņēmumu gadījumi; līgumi ar privātiem uzņēmējiem, ja zuma pārsniedz 1/10 no iepriekšējā gada budžeta. Arī budžetu apstiprina iekšlietu ministrija. (904/10) Dišlers domā, ka ar šīm uzraudzības tiesībām pilsētas nebūs apmierinātas).

ADMINISTRATIVO TIESĪBU OBJEKTI.

Jautājums par administratīvo tiesību objektiem nav izpelnījies sevišķu ievērību, jo ko var teikt par tiesību objektiem vispār, to pašu varam teikt arī par administratīvo tiesību objektiem. Administratīvo tiesību objekti sastāda vienu daļu no t.s. publisko tiesību objektiem, bet sevišķas īpatnības pie viņiem neatrodam. Tos sadala, tāpat kā vispār tiesību objektus, 2 lielākās grupās:

- 1) l i e t a s un 2) p e r s o n u d a r b ī b a.

LIETAS.

Publisko tiesību objektus - lietas iedala trijās kategorijās :

- 1) lietas ārpus apgrozības (res extra commercium)
- 2) lietas, kas atrodas valsts īpašumā un
- 3) lietas, kas nodotas publiskā lietošanā.

Lietām ārpus apgrozības administratīvo tiesību nozarē piekrīt maza nozīme. Tām ir lielāka nozīme starptautiskās tiesībās (starptautiskās upes, jūras, t.s. gaisa jūra. Arī valsts tiesībām te ir sava piekrišana (t.s. teritorialie ūdeņi). Tomēr nevar teikt, ka šīs res extra commercium uz administratīvām tiesībām nepavisam neattiecas. Piemēram, attiecībā uz gaisa jūru - viena daļa būs noteikta attiecīgās valsts likumos, bet viena daļa būs atstāta arī administratīvām iestādēm (uzraudzība par gaisa satiksmi).

Admin. tiesībām gan ir daudz vairāk darīšanas ar valsts īpašumā un publiskā lietošanā nodotām lietām.

Pielietām, kas nodotas publiskā lietošanā, piešķir publiskie satiksmes ceļi, publiskie laukumi, gar dažiem publ. satiksmes ceļiem atstātā josla (gar ūdens ceļiem t.s. tauvas josla), muzeji, kas brīvi pieejami u.t.t. Šo lietu latīņu nosaukums - res publicae publico usui destinatum). Sprotams, ka šīs lietas jālieto saskaņā ar to mērķi, kam viņas nolemtas. Nevar uz publiskiem satiksmes ceļiem rīkot sapulces vai uzcelt telti un nomesties tur uz dzīvi tā, ka tas traucētu satiksmi.

Kam tad nu pieder šīs publiskās lietas? Idejā te meklēts dot atbildi, ka visa attiecīgā tauta jāuzskata par īpašnieku. Pozitīvie likumi mums tomēr gandrīz visur dod noteiktu atbildi, ka šīs lietas ir valsts īpašumā vai pašvaldību īpašumā. Valsts, bez šaubām, var iznīcināt kādu dzelzceļu vai šoseju un dot tiem jaunu virzienu. - Vispār pieņemts, ka šīs lietas nevar pāriet privatā īpašumā, bet tas tomēr nav absolūts princips, jo jāņem vērā, ka šīs lietas var pārveidoties. Viegli iespējams, ka pilsēta iznīcina vecu tirgus laukumu, nolemj to apbūvēt, sadala un pārdod. Tāpat viegli iedomāties, ka kādai šosejai dod jaunu virzienu un attiecīgo zemes strēmeli pārdod.

Trešā kategorija ir t.s. valsts īpašums, (labāk teikt publiskais īpašums, jo tas ir plašāks jēdziens, kurā ietilpst arī pašvaldības īpašums).

Kā valsts tā arī pašvaldības īpašumā izšķir 1) fiskālo īpašumu un 2) administratīvo īpašumu.

Zem fiskālā īpašuma saprot visu īpašuma kompleksu - visas valsts zemes, valsts meži, valsts ēkas, viss valsts ēku inventārs, valsts iestādes, valsts kapitāli, vārdu sakot - viss īpašumu komplekss. Šim īpašumam jātiek uzturētam tālāk, lai viņš iespējami ilgi kalpotu savam plašajam mērķim. Bet laiku pa laikam tiek atdalītas mazākas daļas noteiktiem konkrētiem mērķiem : naudas zemas budžeta kārtībā tiek nodotas zināmu iestāžu rīcībā noteiktiem mērķiem : inventāra iegādāšanai, algu izmaksai, remontiem u.t.t. Tas ir administratīvais īpašums, kas uz likuma pamata individualizēts un sadalīts starp iestādēm un amatpersonām. Tagadējās valstīs tas notiek budžeta kārtībā.

Bez likumīgi apstiprināta budžeta nevar fiskālo īpašumu izlietot.

Kas zīmējas uz publiskā lietošanā nodotām lietām, tad vispārējais princips ir bezmaksas lietošana. Bet ir iespējams vēl citāds lietošanas veids - ar atlīdzības ņemšanu par lietošanu. Piemēram, pēc jaunas soses vai tilta uzbūvēšanas attiecīgā publiskā vara noteic nelielas maksas ņemšanu. Arī par tirgus laukumu lietošanu pilsēta parasti ņem zināmu maksu. Maksas ņemšanas veids var būt dažāds. No lauciniekiem, kas uz tirgu uzbrauc pa retām, ņem vienreizējas maksas, bet no tirgotājiem, kas tur tirgojas pastāvīgi, maksu ņem ne katrreiz, bet zināmos starplaikos lielāku maksu. Lai gan laukums ir publisks, viena daļa te tiek jau individualizēta. Uzraudzība pār šo lietu lietošanu nodota administratīvām iestādēm.

Ar jautājumu par publiskā lietošanā noīrotām lietām cieši stāv sakarā jautājums par publiskām iestādēm.

Zem publiskas iestādes mēs saprotam tiesību subjektu un objektu apvienojumu kopīgam publiskam uzdevumam. Parasti uzdevums ir ilgstošs - apkalpot kādas publiskas intereses. Publiskā iestādē izšķir 3 elementus:

- 1) tiesiskos līdzekļus
- 2) personālo sastāvu
- 3) materiālos līdzekļus.

Tiesiskie līdzekļi ir tas pamats, uz kura nodibināta un pastāv katra publiska iestāde. Neviena iestāde nevar rasties tikai faktiski. Varētu to iedomāties tikai kādu pārgrozību vai revolūciju laikmetos, bet arī tad pēc nekārtību nomierināšanās jaunā vara centīsies dot jauniem institūtiem kādus tiesiskus pamatus. Normalos apstākļos ir vajadzīgs ar likumu vai no likuma atzītu citādu aktu noteikt, ka tāda un tāda iestāde tiek noorganizēta ar tādiem un tādiem uzdevumiem un personālo sastāvu. Tādas noteikumus dažās valstīs var izdot valsts galvas (Somijā), ministru kabinets (pie mums ārlietu ministrijā nesen radīts jauns departaments). Arī uz pilsētas domes lēmuma pamata var rasties jauna iestāde. Pa lielāku daļu tomēr pamats ir likums.

Otrs elements ir personālais sastāvs. Priekš jurista pietiktu ar tiesiskiem līdzekļiem vien, lai tas teiktu, ka tādā un tādā valstī pēc jaunās administratīvās iekārtas ir tādi un tādi organi. Bet reālā dzīvē ar to nepietiek, jo tikai tās amatpersonas ir tās, kas tos uzdevumus izpilda. Protams, ka personāla iecelšana notiek uz tiem pašiem tiesiskiem pamatiem.

Bet ja iestāde darbojas ilgstoši, tad ir vajadzīgi materiālie līdzekļi. Vajadzīgas savas telpas, inventars, algas. Bez materiāliem līdzekļiem darbs normalos apstākļos nav iedomājams. Tikai ārkārtīgos apstākļos iespējams, ka publiska iestāde darbojas kādu laiku bez materiāliem līdzekļiem (Latvijas pirmais ministru kabinets kādu laiku sēpulcējās viesnīcā, privātdzīvoklī vai arī dzelzceļa vagonā).

Vispārējais princips ir tas, ka publiskās iestādes pieejamas vai nu pilnīgi brīvi vai uz vienādiem noteikumiem visiem pilsoņiem. Dažas iestādes jālieto pat obligatoriski, piemēram pamatskola. Protams, ka tādā gadījumā lietošana ir bezmaksas. Trešā daļa publisko iestāžu ir tādas, kas valstij vai attiecīgajai pašvaldībai dod zināmu

ienākumu (āzelzceļi). Vispārējais princips tomēr tāds, ka galvenais ir - apkāpot publiskās intereses. (Amerikas Sav. Valstīs tas tiktālu izvests, ka pasts nedod nekādu ienākumu). Ja pie mums valstij no zināmām iestādēm jāiegūst ienākumi, tad tas attaisnojams ar to, ka citām iestādēm valstij jāpiemaksā (skolām, tiesām). Caur to arī publiskās iestādes atšķiras no valsts uzņēmumiem. Valsts un pašvaldību uzņēmumu (valsts muižas vai mežu saimniecība, elektriskā iestāde, gāzes iestāde) nolūks arī ir kalpot publikas vajadzībām, bet jau citādi kā tas ir ar publiskām iestādēm. Publiskie uzņēmumi kalpo publikai tikai netiesā ceļā tādējādi, ka dod valstij ienākumus.

PERSONU DARBĪBA.

Administratīvo tiesību ^{oficiāla} otra lielā grupa ir admin. darbība. No admin. darbības atsevišķiem aktiem ne visi ir vienādi interesanti jurīstam. Liela daļa pieder pie t.s. tehniskiem aktiem, kušos atkal redzam daudz un dažādus nogrupējumus. Piemēram publiskā satiksmē : sākot ar ļoti komplicētiem plāniem un beidzot ar vienkārša strādnieka darbu - visi tie ir tehniski akti. Arī te atrodam juridiski akti (inženiera rīkojumi, kad viņš uzstājas kā pilnvarots prieksnieks), bet tie mūs interesē mazāk.

Juridiskos aktus aplūkosim drusku tuvāk. Jau mūsu kursa sākumā atzīmējām 3 lielas valststiesību aktu kategorijas : legislatīvie akti, kas raksturīgi likumdošanas orgāniem; administratīvie akti, kas raksturīgi administratīviem orgāniem un jurisdiktīvie akti, kas raksturīgi tiesas orgāniem. Ja tuvāk apskatāmies, tad redzam, ka līdzīgu iedalījumu atrodam administratīvos aktos pašos. Arī te mēs varam atrast legislatīvos aktus pēc viņu saturā (nevis no formalās puses, jo par legisl. aktiem no formalās puses saucam tādus, kas nāk no likumdošanas orgāna) - proti, normas saturošus aktus. Šādus vispārējas normas saturošus aktus (kas attiecas uz nenoteiktu daudzumu gadījumiem) atrodam arī tajos aktos, ko izdod administratīvi orgāni. Tie ir t.s. noteikumi (saistošie noteikumi, obligatoriskie noteikumi, valdības noteikumi, ministra vai ministru kabineta noteikumi). Šie noteikumi no formalās puses ir tīri administratīvi akti, jo nāk no admin. iestādēm un tādēļ nedrīkst runāt pretīm likumam. Bet no materialās puses (pēc satura) tie ir legislatīvi akti. Šos noteikumus varētu iedalīt pēc tiem orgāniem, kas viņus izdod - valdības noteikumi (tie, kas nāk no ministru kabineta kā augstākā administratīvā orgāna), atsevišķu administratīvu orgānu noteikumi (arī atsevišķu ministru), pilsētu domju saistošie noteikumi u.t.t. Ja kādā valstī arī valsts galvai (prezidentam vai monarham) ir tiesība izdot tādus normatīvus aktus, tad tie pieskaitāmi valdības noteikumiem. Mūsu Valsts Prezidentam gan ir tiesība izdot diezgan daudz administratīvus aktus - iecelšanas u.t.t. - bet normas saturošus aktus tas izdot nevar. Anglijas karalis var izdot normatīvus aktus priekš kolonijām, kā mēr tur nav ieviesta sava satversme. Protams, ka akti tiek izdoti no valdības, bet karaļa vārdā. Tāpat Francijas republikas prezidentam ir tiesība izdot tādus normatīvus aktus koloniju pārvaldes jautājumos. Plašas tiesības ir Somijas valsts prezidentam. Tam ir tiesība izdot normatīvus aktus par publiskajām iestāžu dibināšanu, viņu darbības kārtību, par valsts īpašumu pārvaldīšanu. Šīs tiesības Somija pārņēmusi no Zviedrijas, ar

kuŗu bij agrāk cieŗi saistīta, līdz 1809. gadā to pievienoja Krievijai. Šie jautājumi ietilpa Zviedrijas karaļa kompetencē.

Kādēļ vispār radusēs tāda izšķirība starp šiem normas saturoŗiem aktiem? Kādēļ viena daļa tiek izdota no likumdevējas iestādes kā likumi un otra daļa no administratīviem organiem kā noteikumi?

Liekas, ka atbilde meklējama vienkārŗi **l i e t - d e r ī b ā**. Likumdevēji organi nav spējīgi visu ņo lielo darbu veikt. Likumdevējs organs aprobezojas ar to, ka izdod tādus vispārēja rakstura normatīvus aktus, kas attiecas uz visiem valsts iedzīvotājiem vai vismaz uz lielu daļu. Izdodot likumu ļoti bieŗi lasam, ka instrukciju pie ņī likuma izveŗšanas dzīvē izdos tāds un tāds ministrs. Tas viņam pat tiek uzlikts par pienākumu. Piemēram - finansu ministram uzdod izstrādāt instrukciju pie progresīvā nodokļu likuma izveŗšanas dzīvē. Otrs iemesls ir tas, ka administratīvie organi ņādus aktus var izdot **l a b ā k u s** nekā centralā likumdoŗanas iestāde, jo pilsētas paŗas ievēlētie administratīvie darbinieki stāv vistuvāk iedzīvotāju interesēm.

Ir mēģināts aizrādīt arī uz to, ka ņīnī darba sadalīŗanā esot ievērots jautājumu svarīgums : svarīgākie esot atstāti likumdoŗanas iestādes izlemsanai un ietērpŗanai formālos likumos, bet mazāk svarīgie atstāti valsts un pašvaldību admin. organiem. Bet es domāju, ka ņis aizrādījums ir vismazāk pareizs . Tā ir parasta parādība, ka parlamenta sesijas vai itseviŗķi legislaturas beigās sakrājas liels daudzums mazsvarīgu likumprojektu, kas tad tiek pieņemti paātrinātā veidā. Pielaiŗ arī steidzamības kārtību, kur likumu var pieņemt divos lasījumos - vienā sēdē). No otras puses jāaizrāda, ka daudzus ļoti svarīgus jautājumus izšķir admin. organi. Piemēram tirgoŗšanās ar pārtikas produktiem. Lielās pilsētās ņim jautājumam ir ārkārtīgi svarīga nozīme. Nēviens nevar teikt, ka tāds jautājums nav cienīgs, lai to ietērptu likumā.

Tiek uzturēts spēkā princips, ka izdot normatīvus aktus ir likumdevēja tiesība. Administratīvs organs uz sava principiēlā ~~vispārējā tiesiskā stāvokļa~~ tiesiskā stāvokļa vien nostājoties nevarētu izdot tādus normatīvus aktus. Aktus viņŗ var izdot tikai uz **d e l e g a c i j a s** vai pilnvaras pamata. Delegācija var būt vispārēja vai speciala. Mūsu satversmes 81.pants ir vispārēja delegācija ministru kabinetam. Finansu ministra tiesība izstrādāt instrukciju pie progresīvā nodokļu likuma izveŗšanas dzīvē (tikai pie ņī likuma) ir specialā delegācija.

Kas attiecas uz normatīvo aktu iedalīŗanu pēc viņu **s a t u r a**, tad te ir daŗādas sistēmas. Vācu administratīvo tiesību literatūrā parasti atrodam tādu iedalījumu : Rechtsverordnungen un Verwaltungsverordnungen (tiesiskie un pārvaldes noteikumi). Starpība tā, ka "Rechtsverordnungen" stāvot pēc sava satura tuvāk likumam tai viņā, ka viņi attiecas uz iedzīvotājiem - tāpat kā likumi adresēti pilsoņiem. Turpretīm "Verwaltungsverordnungen" adresēti tikai iestādēm un amatpersonām. Tie ir reglamenti un instrukcijas, kas noregulē darba gaitu iestāžu iekŗienē. Šie akti nav adresēti pilsoņiem un tādēļ stāvot no likuma tālāk.

Noteikumus pēc satura mēdz iedalīt arī **i z p i l d u** noteikumos un **r e g u l ē j o ņ o s** noteikumos. ņis iedalījums stāv sakarā ar delegāciju. Uz vispārējās delegācijas pamata izdoŗtie noteikumi (ministru kabineta, pilsētu domju) ir regulējosie noteikumi, jo tiek noregulēti jautājumi, kas likumos nav pietiekoŗi noregulēti. Te var pat radīt jaunus tiesības. Turpretīm izpildu noteikumi tiek izdoti

pa lielākai daļai uz specialās delegācijas pamata, - instrukcijas pie likuma izvešanas dzīvē.

Administrativo aktu derīgums. 23.-

Likums ir saistošs kādu laiku pēc tam (pie mums 14 dienas), kad tas pieņemts un publicēts. Bet kad ir tie saistošie noteikumi uzstatāmi par tiesiski derīgiem? Šinī ziņā jāieved zināma gradācija. Vispirms atzīmē tiesiski nederīgus aktus, tālāk apstrīdamus aktus un s p ē k ā e s o š u s t.i. pilnīgi neapstrīdamus aktus.

Tiesiski nederīgi ir tie akti, kas nāk no n e k o m - p e t e n t a s iestādes. Tas var notikt aiz pārskatīšanās vai arī - lai gan ļoti reti - aiz ļaunprātības. Protams, ka tādi administratīvi normatīvi akti ir nederīgi jau no paša sākuma. Bet daudz biežāk nāk priekšā apstrīdami juridiski akti, par kuru likumīgo spēku var strīdēties. Normatīvam aktam jānāk netikai no kompetentas iestādes, bet tam arī jāsaucas ar likumu. Šī otrā prasība vairs nav tik skaidri redzama un dažreiz var strīdēties par to, vai akts ir likumīgs vai nē. Pilsonis var iesniegt sūdzību. Tomēr tādām aktam piemīt legalitātes prezumcija : pilsonim akts jāpilda, kāmēr vēl nav izšķirts, vai akts ir likumīgs vai nelikumīgs.

Mazāk svarīga prasība no formālās puses ir tā, ka aktam jābūt izdotam zināmā formā, ja likums to prasa. Piemēram, jābūt attiecīgiem parakstiem. Pēdējais noteikums ir tas, ka arī šiem aktiem jābūt publicētiem oficiālā izdevumā.

Pie mums pārsūdzēšana tiesas kārtībā ir pilnīgi atļauta un pie tam nav noteikts nekāds termiņš. Kā redzēsīm vēlāk, tad pārsūdzības pret ~~ka~~ admin. iestādes lēmumu vai rīkojumu var iesniegt tikai līdz zināmam termiņam. Vēlāk sūdzību vairs nepieņem. Noteikumu pārsūdzēšanā nekādi termiņi nav. Seanata admin. dep. nepieņem sūdzības vienīgi par ministru kabineta t.s. pārvaldes kārtībā izdotiem noteikumiem.

Dažās valstīs (Austrija, Čehoslovākijā) var arī iesniegt sūdzības aizra dot uz kāda parlamenta izdota likuma pretrunu ar konstitūciju. Ja t.s. satversmes tiesa atrod, ka likums visumā vai kādā savā daļā nesaskan ar konstitūciju, tad likumu vai att. viņa daļu atceļ. Amerikas Sav. Valstīs tiesas nevar tieši likumu atcelt, bet var viņu nepielietot savā praksē.

Minējam vēl divas admin. aktu kategorijas - administratīvos jurisdiktīvos aktus un admin. rīkojumus.

Administratīvi-jurisdiktīvie akti admin. iestāžu normalā darbības gaitā ~~nav~~ priekšā. Tikai to administratīvo tiesu akti, kuras pēc savas novietojšanas iestāžu sistēmā ietilpst administratīvā aparātā (Francijā, dažās Vācijas valstīs), - tie ir tīri administratīvi-jurisdiktīvi akti. Tomēr pēc sava satura tie ir tikai jurisdiktīvi akti.

Citādi admin. iestādes var izdot jurisdiktīvus aktus tikai divējādos gadījumos :

1) Bieži vien dažiem admin. orgāniem (parasti dažām policijas administratīvām personām) ir tiesība uzlikt sodus kā zemākai kriminalās tiesas instancei. Piemēram, par kārtības un drošības traucēšanu (Francijā). Arī pie mums grib ieviest tādu kārtību. Te mums ir darīšana ar admin.-jurisdiktīviem aktiem.

2) Arī tādās valstīs, kur administratīvās tiesas neietilpst administratīvā aparatā (arī Latvijā), iespējami daži gadījumi, kad kādai administratīvai iestādei ir tiesība pieņemt un skatīt cauri sūdzības par kādas zemākas iestādes lēmumu. Piemēram nodokļu komisija. Te tiek pat ievēroti galvenie no procesa noteikumiem: sūdzība tiek pieņemta, nopratināti liecinieki, abas puses tiek uzklaustītas. Te mums ir darīšana ar tādiem quasi jurisdiktīviem aktiem.

Lielāka nozīme admin. darbībā ir trešai aktu kategorijai - administratīviem rīkojumiem. Raksturīgs tiem ir tas, ka viņi ir konkrēti akti, tie nav normatīvi. Protams, ka vienā rīkojumā var būt minēti vairāki gadījumi, piemēram namsaimniekam jātīra un jāapgaismo trepju telpas, jātīra trotuars u.t.t., bet tie visi ir konkrēti gadījumi.

Kas zīmējas uz terminoloģiju, tad pie mums bieži sajauc rīkojumu un noteikumu. Tas gan laukam izskaidrojams ar to, ka arī agrākā Krievijā nebija skaidrība par to, kas jāsaprot zem "razporjaženiye" un kas zem "postanovleniye". Zināja tikai, ka "ukazs" nāk no paša augstākā organa. Šis trūkums jānovērš. Vakarēiropas valstīs visur pastāv atsevišķi nosaukumi. Vācu juridiskā literatūrā izšķir "Verordnungen" (noteikumi) un "Verfuegungen" (rīkojumi).

Rīkojumi no tiesas spriedumiem (kas arī ir konkrēti akti) atšķiras caur to, ka tiesas spriedumā nevar parādīties nekāda brīva griba. Tiesas spriedums ir patiesībā tikai likuma piemērošana konkrētam gadījumam un nekāds lietderības viedoklis te nevar parādīties. Drusku brīvības tiesnesim dod tiesība sodu nosacīti atlaist, bet pašā spriedumā tam jāturas pie likuma. Tīri teoretiski šis jautājums ir diezgan strīdīgs un dažās valstīs pastāv stipra tendence, ka tiesnesim dodama lielāka brīvība, bet tas ir tāds teoretisks virziens. Ar administratīviem aktiem - rīkojumiem - tas ir citādi.

(Viena daļa no tiem gan arī mums atgādina tiesas spriedumus, jo tajos parādas tikai likuma piemērošana konkrētiem gadījumiem, kā piemēram ienākuma nodokļa noteikšana pēc noteiktas skalas). Tomēr pie citiem admin. rīkojumiem - un tādu ir lielākā daļa - admin. iestāde vai amatpersona var parādīt savu brīvu gribu, var izšķirt lietu vienādi vai otrādi. Te parādas admin. iestāžu diskrecionārā vara.

Par admin. rīkojumu derīgumu visumā jāsaņem tas pats, kas par noteikumiem. Arī tiem jānāk no kompetentas amatpersonas vai iestādes. Ja, piemēram, kāda cita amatpersona - pasta ierēdnis vai dzelzceļa darbinieks - sāks uz ielas izpildīt policijas funkcijas, tad skaidrs, ka šādiem rīkojumiem nav nekāda tiesiska nozīme. Bet var būt arī grūtāk noskaidrojami gadījumi. Nesen jūs lasījāt avīzē, ka kāds apriņķa priekšnieks pārcelts uz citu apriņķi, bet iekams tas vēl nebija savu jauno amatu pārpēmis, viņš jau stingri uzstājies pret viņam padotiem kārtībniekiem jaunā darba vietā. Tagad nu jautājums, vai viņš bij jau kompetenta amatpersona vai nē (iecelts tas bij, bet amatu vēl nebija pārpēmis).

Rīkojumam jābūt dotam netikai likumīgās kompetences robežās, bet arī saskaņā ar likuma mērķi. Piemēram, ja apriņķa priekšnieks var noliegt kādai personai kādā vietā uzturēties sabiedriskās drošības un kārtības interesēs (kādam notiesātam), tad viņš to nevar darīt aiz citiem nolūkiem.

Pēdējais derīguma noteikums ir tas, ka rīkojumam jābūt paziņotam adresātam. Paziņošanas veids tagad parasti nav stingri noteikts. Paraksta ņemšanu par paziņošanu tagad parasti vairs neprasa, bet pietiek ar paziņošanu pa pastu.

Tiesas sprieduma formālais un materialais spēks.

Zem tiesas sprieduma formālā spēka saprot to, ka viņš pēc termiņa noteicēšanas nav vairs pārsūdzams, ka viņš ir saistošs priekš tām personām, uz kurām viņš attiecas.

Zem materialā spēka saprot sprieduma spēku arī pašai tiesai pretī. Arī tiesā pati, kas spriedumu taisījusi, nevar vairs neko grozīt. (Ka valstu galvas tagad var notiesātos apžēlot vai tiem sodu mīkstināt, tas ir ārkārtīgs līdzeklis un ~~nav ieteicams~~ stāv ārpus visas tiesu instanču kārtības).

Rodas jautājums, vai tāds pat spēks ir arī administratīviem aktiem. Jāsaka, ka formālais spēks admin. rīkojumiem (un arī vispār admin. aktiem) piemīt apmēram tāds pats, kā tiesas spriedumam. Ja adresāts nav cēlis iebildumus noteiktā laikā, tad šis akts iegūst formālo spēku.

Citāda tā lieta tomēr ir ar administratīvo rīkojumu t.s. materialo spēku. Teorijā valdošais ieskaits ir tāds, ka admin. rīkojums nesaista pašu amatpersonu vai iestādi, kas rīkojumu devusi, tādā mērā, kā tiesas spriedums, pašu tiesu. (Protams, ka te iet runa tikai par tiem admin. rīkojumiem, kas tiek doti t.s. diskrecionārās varas robežās). Tas izskaidrojams ar to, ka administratīvo aktu saturu nosaka netikai likums vien, bet arī lietderības viedoklis, un šo lietderības viedokli, protams, var grozīt. Vieglprātīgi grozīt rīkojumus nedrīkst, tāpat kā tos nedrīkst vieglprātīgi dot. Tā arī neviens to nedomā.

Ja šo viedokli attīstām tālāk, tad nonākam pie prasības, ka valsts varas prestiža interesēs admin. akti netiktu vairs grozīti no tām pašām iestādēm, kas viņus izdevušas, bet tiktu atstāts tikai kāds tiesas ceļš. Dažās valstīs tas arī diezgan lielā mērā izvests praksē. Pie mums nodibinājusies itkā kompromisa sistēma. Tiek ieskatīts, ka augstākie administratīvie organi (centralie organi un amatpersonas) paši savus lēmumus un rīkojumus nevar grozīt, turpretim zemākiem orgāniem tas atļauts. Vienkāršam cilvēkam varētu likties kuriozi, ka Centralā Zemes Ierīcības Komisija pati lūdz senāta admin. departamentu atcelt tādu un tādu šīs komisijas lēmumu. Juridiski tas tomēr ir pilnīgi pareizi. Pamatojums tam tāds, ka nebūs no tā labs iespaids, ja kāda augstāka iestāde vai orgāns, no kura gaida autoritatīvus un kompetentus aktus, grozīs paši savus lēmumus.

ADMINISTRATĪVIE SPAIDU LĪDZEKĻI.

Administratīvie spaidu līdzekļi stāv sakarā ar admin. rīkojumu izvešanu dzīvē. Visvairāk tie attiecas uz admin. rīkojumiem, kas ieguvuši formālo spēku un nav vairs pārsūdzami. Vispārējais princips ir tas, ka arī pārsūdzība neaptur lēmuma vai rīkojuma izpildīšanu, bet tad izpildīšanā netiek pielietoti nekādi varas līdzekļi. Ja sūdzību noraida, tad vajadzības gadījumā, protams, pielieto arī spaidu līdzekļus. Tomēr pastāv domstarpības attiecībā uz to, kas spaidu līdzekļus var pielietot - vai pats admin. orgāns vai tikai tiesa?

Vieni aizstāv viedokli, ka spaidu līdzekļus var pielietot tās pašas admin. iestādes, kas izdod attiecīgos aktus.

Otri turpretīm administrācijai noliedz spaidu līdzekļu pielietošanu, jo uz to monopoltiesības esot tiesu iestādēm. Uz ko tad nu dibinas šis otrs uzskats? Šis viedoklis kā pamatojumu pieved to, ka tajos gadījumos, kad admin. aktus neizpilda labprātīgi, radusies domstarpība par šo aktu likumību. Un strīdi par likumību jāizšķir tiesai, jo tas ir tiesiskas valsts pamatprincips. Administratīvā iestāde pati jautājumu izšķirtu vienpusīgi. Tādēļ spaidu līdzekļus te nevar pielietot pirms tiesas sprieduma (tāpat kā sabiedrība nevar uzskatīt kādu par vainīgu pirms tiesas sprieduma kriminallietā). - Šis ieskats ir valdošais Anglijā un visās citās angļu-sakšu tiesību zemēs (Australijā, Kanādā, Dienvidāfrikā, Savienotās Valstīs). Spaidus var izlietot tikai uz tiesas sprieduma vai lēmuma pamata. Tikai dažos gadījumos likums atļauj admin. iestādēm pielietot spaidus, bet šo gadījumu nav daudz. Tie ir sekošie :

1) Multas policijai ir tiesība izdarīt kratīšanas, ja tai ienākušas t i c a m a s ziņas (kas nāk no vismaz 2 uzticamiem pilsoņiem), ka kautkur tiek glabāta kontrbanda.

2) T.s. sprāgstošo vielu inspektorā var izdarīt kratīšanas meklējot pēc sprāgstošām vielām, bet atkal tikai uz t i c a m u ziņu pamata.

3) Policija var pārmeklēt kādas telpas, ja tai ienākušas t i c a m a s ziņas, ka tur ierīkota spēļu elle.

4) T.s. dumpju likums - riot act nosaka, ka policijai ir tiesības izklīdināt nelegālas sapulces. Par nelegālu (dumpīgu) uzskata tādu sapulci, kas traucē kārtību (satiksmi) un nav pieteikta vai arī tādu, kas apdraud pilsoņu drošību. Sapulces, kas satiksmi netraucē, nav jāpieteic. Lai dumpīgu sapulci izklīdinātu, tad vispirms nolasa kāda proklamāciju, t.i. uzaicinājumu izklīst, bet ja pūlis neklausā, tad pielieto varu.

Tiropas kontinentalās valstīs tiek atzīts vispārējais princips, ka admin. iestādes pašas pielieto spaidu līdzekļus. Šie spaidu līdzekļi visparastāki ir trejādā veidā :

1) T.s. e k s e k u t i v a i s s o d s (izpildu sods). Tas pēc savas būtības atšķiras no soda, kādu to saprot kriminālo tiesu darbībā. To uzliek par admin. rīkojuma nepildīšanu. Piemēram, ja nodokli laikā nesamaksā, tad par katru nokavēto mēnesi jāmaksā 1 %. Šī soda nolūks ir vispirmā kārtā pamudināt pilsoņus izpildīt rīkojumus laikā.

2) Izpildīšana uz a d r e s a t a r ē k i n a . Piemēram, ja kāds saimnieks stūrgalvīgi liedzas izlabot ceļa gabalu, kas tam uzlikts par pienākumu. Tad pietiek ar to, ka darbību liek izpildīt kādai citai personai par zināmu atlīdzību. Attiecīgu sumu tad piedzen no saimnieka - rīkojuma adresata.

3) S p a i d i p r e t p e r s o n ā m ir jau tieši spaidi krasākā veidā. Piemēram, ja kādu apcietina vai ja ar ieroču palīdzību izklīdina kādu sapulci. Ja kāda specialistu komisija atzinusi, ka ēka ir neapdzīvojama un apdraud iedzīvotāju dzīvību, bet tie labprātīgi neiet laukā, tad viņus ar varu izliek laukā un telpas noslēgs vai māju nojauks. Arī tie ir spaidu līdzekļi tieši pret personām.

ADMINISTRATIVĀS DARBĪBAS LIKUMĪBAS PĀRBAUDĪŠANA.

Ar vai bez nolūka var tikt un arī tiek izdoti akti, ar kuriem tiek pārkāpta objektīvā likumība un sevišķi atsevišķo pilsoņu subjektīvās tiesības. Jāatzīmē, ka administratīvā justīcija nav vienīgais admin. darbības likumības pārbaudīšanas veids.

Iebildums. Vispirms pilsonis var griezties pie tās pašas iestādes vai amatpersonas, kas attiecīgo aktu izdevusi. Zem iebilduma plašā nozīmē saprot visu, ko pilsonis varētu teikt sev par labu. Iebildums (remonstrācija) tiks ievērots, ja tas būs pamatots, jo admin. aktus var grozīt vai atcelt. Termins te nekādi nepastāv un arī nekāds formalisms nav jāievēro.

Sūdzība augstākai priekšniecībai.

Pilsonim ir vēl cita iespēja - griezties pie augstākās priekšniecības. Arī te parasti nekādi termins un formalisms nepastāv. Priekšniecība no savas puses var aktu grozīt vai atcelt. - Arī pati no savas puses priekšniecība var ko grozīt, ja viņai no citas puses nācis kas zināms, - uzraudzības kārtībā.

Pārsūdzība kādā specialā komisijā.

Tādas komisijas pastāv vairākos resoros. Piemēram, finansu resorā nodokļu lietās vai muitas lietās. Visas šīs sūdzību lietas beigās var nonākt Senāta admin. departamentā. Šādu specialu komisiju darbību jau varētu pieskatīt administratīvai justīcijai, lai gan pašas komisijas mēs pie admin. tiesām nepieskaitām. Iesniedzot sūdzību tādā komisijā, jāievēro jau 1) noteikti termins un 2) sūdzību var iesniegt tikai pats ieinteresētais pilsonis. Šajās komisijās tiek ievēroti jau daži tiesas procesa principi. Abas puses jāuzklausā (Viena puse ir valsts ar savām t.s. publiskām interesēm, bet otra puse ir privatpersona, kas sūdzību iesniegusi). Komisijas lēmumus arī var pārsūdzēt tikai stingri noteiktā termiņā.

Šīs komisijas radītas pilsoņu tiesību aizstāvēšanai; tādēļ komisijas nevar grozīt agrāko lēmumu sūdzētājam par launu (reformatio in peius), turpretim ceļot iebildumu vai griežoties ar sūdzību pie priekšniecības tas pilnīgi iespējams.

V a l s t s k o n t r o l e s uzdevums ir tāds tīri specifisks - pārbaudīt publisko iestāžu un amatpersonu vai privatpersonu rīcību, kas rīkojas ar valsts naudu.

Administratīvo tiesu darbība (Administratīvā justīcija).

Drusku savāds mums liekas pats nosaukums "administratīvā justīcija", jo jau pāris gadu simteņus justīcija un administrācija diezgan stingri atdalītas viena no otras. Arī Krievijā 1864. gadā izdodot Aleksandra II t.s. tiesu likumu nošķīra justīciju no administrācijas. (Tikai senātā bij blakus kriminālais, civilais un administratīvais departaments, kas atrodams arī pie mums). Ko tad īsti nozīmē "administratīvā justīcija"? Vai tā ir jurisdiktīva vai administratīva darbība? - Izskaidrojums te tāds, ka Vakarēiropas valstīs administratīvām iestādēm tika uzticēts atsevišķs noteikts uzdevums - pielietojot svarīgākos procesa noteikumus izpildīt jurisdiktīvu darbību. Tāpat kā civilā un kriminālā tiesa izšķir, vai tāda un tāda persona vainojama, administratīvā tiesa izšķir juridisko jautājumu, vai tāds un tāds admin. akts ir likumīgs vai nē. Tā radies stāvoklis, ka administratīvā iestāde izpilda jurisdiktīvu darbību.

Tā tas bija pa lielākai daļai Vakarēiropas kontinentālās valstīs, bet citāds stāvoklis bij Anglijā. Arī Latvijā un Igaunijā administratīvās tiesas ir īsas tiesas. Tomēr administratīvā justīcija pēc savas būtības ir angļu institūts. Tikai admin. darbības likumību Anglijā pārbauda nevis kādas specialas administratīvas tiesas, bet *v i s p ā r ē j ā s* tiesu iestādes.

ADMINISTRATĪVĀ JUSTĪCIJA ANGLIJĀ.

Administratīvā justīcija ar savu noteiktu likumdošanu ir jauns ~~xx~~ institūts, bet šī institūta saknes meklējamas vēl tajos laikos, kad justīcija nebija no administrācijas atdalīta. Bij vispār atzīts princips, ka valdnieks (monarchs) ir augstākais tiesnesis visās lietās. Tautai esot jācieš tikai tādēļ, ka pie karaļa faktiski bij grūti piekļūt. Tāda arī bij juridiskā konstrukcija. Tad par administratīvo justīciju gan neviens nerunāja, bet faktiski tomēr karalis administratīvo darbību pārbaudīja, - pārsūdzības ideja un iespējamība pastāvēja. Karalis šīs sūdzības parasti nodeva kanclera izspriešanai un tā radās pamazām t.s. *k a n c l e - r a t i e s a* (court of chancery). Šī tiesa pastāvēja līdz 19.g.s. 70-iem gadiem, kad tika izvesta tiesu reforma.

16.g.s. nodibinājās *Z v a i g ž ņ u P a l a t a*. Karaļa ~~spe~~ slepenā padome nodibināja nelielu komisiju (no 6 vai 7 locekļiem). Komisija sapulcējās telpās, kuras griesti bij izkrāsoti zvaigznēm - tādēļ arī nosaukums "zvaigžņu palāta" (star chamber). Tieši šajā palātā tauta cerēja atrast taisnību. Tikai vēlāk - Stjuartu laikā - Zvaigžņu Palāta izvērtās par karaļa varas ieroci. 1616.gadā Jēkabs I atcēla no amata augstāko tiesnesi Kuk'u un viņa vietā iecēla daudz padevīgāko Bekonu. Tautas naidis pret Zvaigžņu Palātu pieauga un revolūcijas laikā tā tika pilnīgi iznīcināta.

Otra tiesa bij t.s. Augstākā Komisija, kas sprieda speciāli reliģiskos jautājumos. Arī tā revolūcijas laikā tika iznīcināta. Sekas bij tās, ka nevar vairs pastāvēt nekādas atsevišķas tiesas, bet tikai vispārējās tiesas un tas arī no 17.g.s. otrās puses tiek ievērots.

Miertiesneši 17.g.s. bij no vienas puses īsti tiesneši un no otras puses īsti administratori. Kā tiesneši viņi, protams, bij padoti augstākai tiesas instancei, kur par viņu spriedumiem varēja ~~nodot~~ iesniegt pārsūdzību, bet tā kā atsevišķas iestādes nebija, tad turpat iesniedza arī sūdzības par *m i e r t i e s n e š u* kā *a d m i n i s t r a - t o r u* darbību. Tā nodibinājās kārtība, ka tajās pašās vispārējās tiesās var iesniegt sūdzības par visu administratīvo amatpersonu darbību. Un jau 18.g.s. nodibinājās kā Anglijas iekārtas noteikta sastāvdaļa tas, ka administratīvās darbības likumību pārbauda *v i s p ā r ē j ā s t i e s u i e s t ā d e s*. Tā nodibinājās administratīvā justīcija, lai gan administratīvās tiesas nepastāvēja. Rodas jautājums, kādēļ šāda sistēma, pret kuru nopietnus iebildumus celt gan neviens nevar, neieviesās arī citās valstīs. Tas izskaidrojams daļai ar to, ka Francijā un Vācijā administratīvā justīcija tika ieviesta tādos īpatnējos apstākļos, kad par vienas vai otras sistēmas pārņemšanu no citurienes neviens nedomāja.

ADMINISTRATIVĀ JUSTICIJA FRANCIJĀ.

Admin. justīcijas saknes Francijā meklējamas jau pašā revolūcijas laikā. Administrācija jau revolūcijas sākumā tika iznīcināta, bet tiesas palika vēl gandrīz neaizskārtas. No tā kļūst saprotams, ka revolūcijas vadība nolāva tiesām iejaukties administrācijas darbībā (vecā režīma laikā tas bij iespējams, jo t.s. parlamenti pieņēma arī sūdzības par administrācijas darbību). Administratori visur bij revolūcijas piekritēji, bet tiesās vēl palika tie paši vecie tiesneši. Tā attīstījās ideja, ka nav pielaižama administratīvās darbības kontrole no tiesām. Šī pati ideja Francijā paliek arī vēlāk. Tautā tiek uzturēta tā ilūzija, ka Napoleons turpina revolūcijas darbu un ved to pāri Francijas robežām. Bet protams, ka tā bij tikai ilūzija.

Šādu uzskatu par administratīvo justīciju palīdzēja arī uzturēt teorija, galvenām kārtām Monteskijē teorijas. Monteskijs teorija pastāv iekš tam, ka likumdošanas, izpilde un tiesu varām jābūt šķirtām vienai no otras. Nebūšot pareizi, ja nostādīs tiesu varu augstāk par administratīvo varu.

Tomēr netikai teorija, bet arī daži tīri praktiskas dabas apstākļi palīdzēja uzturēt šo uzskatu. Viens no tādiem apstākļiem bij tas, ka administratīvais aparāts bij labi noorganizēts un ierēdniecībā bij attīstījies zināms kastas gars, parādījās zināma noslēgtība. - Otrs tāds praktiskas dabas motīvs bij tas, ka, ja Francijā uzdošot vispārējām tiesām kontrolēt administrācijas darbību, tās nespēšot šo darbu veikt. Franči esot pēc sava rakstura sangvinistiska tauta, kas mīl savas tiesības aizstāvēt un strīdēties. Tas pārāk apkraušot vispārējās tiesas ar darbu. Angļi esot mierīgāka tauta un arī tiesas process tur esot dārgs.

Administratīvās tiesas Francijā pastāv 2 instancēs. Pirmās instances admin. tiesas bij t.s. prefektūras padomes, kas sastāv no 3 vai 4 loc. Tādos gadījumos, kad prefektūras padome uzstājas kā admin. tiesas pirmā instance, prefekts pats tajā nepiedalās. Šāda kārtība tomēr nodibinājas tikai pamazām, jo formāli prefektam bij tiesības piedalīties. Aizrādīja, ka pref. padomē var nākt arī sūdzības par prefekta paša rīcību un tādēļ parasti prezidē viens no padomes locekļiem.

Otrā instance bij viena visā valstī - t.s. valsts padome administratīvo tiesu sekcijā. Valsts padomes locekļi tika iecelti no valsts galvas uz ministru kabineta priekšlikumu un varēja tikt arī atcelti. Locekļi, tā tad, bij atkarīgi ierēdņi. Valsts padomes viena nodaļa (sekcija) izveidoja augstāko administratīvo tiesu. - Savā galvenā būtībā šie institūti bij izveidojušies jau 1870-os gados. Kompetence sākumā bij ļoti šaura. Prefektu padomei vai valsts padomes admin. tiesu sekcijai var iesniegt sūdzības tikai nedaudz lietās (nodokļu lietās, klaušu lietās). Tām tika uzticētas arī strīdus lietas starp privatpersonām. Tomēr ar laiku atzina, ka tās lietas, kur valsts uzstājas privāto tiesību laukā, piekrīt vispārējām, civiltiesām, kā tas parasti ir visur. Šīs lietas izņēma no administratīvo tiesu kompetences, bet to vietā nāca citas.

Interesanti atzīmēt, ka arī valsts padomes admin. tiesu sekcijas lēmums nebija galīgs spriedums, bet tam vajadzēja valsts galvas apstiprināšanu. Tikai 1872.g. tiek pieņemts likums, pēc kura valsts padomes admin. justīcijas sekcija pieņem galīgus lēmumus.

Sūdzību varēja tikai tad iesniegt, ja attiecīgā amatpersona pārkāpusi savu likumīgo kompetenci (*exces de pouvoir* princips). Prakses ceļā paplašinājās kompetence un arī *exces de pouvoir* princips. Tiek paredzēti vairāki nekompetences gadījumi. Tiek ieviests arī jauns princips - *détournement de pouvoir* (novēršanās no likumīgā mērķa).

Galvenais trūkums administratīvo tiesu darbībā bij tas, ka tās nebija patstāvīgas iestādes. Ierēdņi tiek iecelti un var tikt atcelti.

1927. gadā tiek likvidētas prefekturu padomes un to vietā ieviestas 23 starpdepartamentu padomes, kas darbojas kā admin. tiesas pirmā instance. Šai padomei ir 4 locekļi un priekšsēdētājs. Prefekts nav vairs priekšsēdētājs. Priekšniecība ir jau tālāk stāvoša - iekšlietu ministrs.

Franču sistēmas aizstāvji aizrāda uz to, ka tiesneši būdami paši administratori labāk pazīst administratīvo darbību un sūdzības prot labāk novērtēt. Uz to tiek atbildēts, ka tiesnesim nemaz nav jāpārbauda admin. darbības lietderības puse, bet tikai likumības puse un tādēļ viņam šī darbība pēc viņas satura nav nemaz jāpazīst.

Jāatzīmē, ka tomēr dažās Vakarēiropas valstīs dažos likumā paredzētos gadījumos admin. tiesām ir atļauts pārbaudīt arī lietderības pusi. Piemēram Prūsijā atļauts pārbaudīt policijas rīkojumu lietderību. Bavarijā admin. tiesām piekrist izšķirt strīdus jautājumus ekspropriācijas t.i. spaidu atsavināšanas lietās. Bet tie ir tikai izņēmumu gadījumi.

ADMINISTRATīvā JUSTICIJA VĀCIJĀ.

Līdz 19. g.s. otrai pusei pārsvarā bij angļu princips. Administratīvā justīcija pastāvēja, bet nebija atsevišķas admin. tiesas. Piemēram, Anhaltē, Brēmenē, Lībekā un dažās citās valstīs atzina angļu principu. 1848. gadā likās, ka angļu princips pilnīgi uzvarēs, jo Frankfurtes konstitūcijā atsevišķā pantā bija noteikts, ka sevišķas administratīvas tiesas nepastāv. Nelaime bija tikai tā, ka Frankfurtes konstitūcija netika izvesta dzīvē. 1871. gada satversmē nekas tam līdzīgs vairs nebija ierakstīts. 60-os gados sāk noorganizēt administratīvās tiesas (Badenē 1863. g., Bavarijā 1875. g., Prūsijā 1878. gadā u. t. t.). Pamatprincipi visur bija tie paši. Mazākās Vācijas valstīs bija tikai viena instance, lielākās - 3. Austrijā bija tikai viena centrālā administratīvā tiesa.

P r ū s i j ā administratīvās tiesas noorganizēja ar Rudolfa Gneista aktīvu piedalīšanos. Īpatnējs te ir tas, ka līdzās ieceltiem ierēdņiem darbojās arī s a b i e d r ī b a s priekšstāvji, pašvaldību ievēlēti locekļi. Pirmās instances admin. tiesa ir a p r i ņ ģ a k o m i t e j a (Kreisausschuss), kas sastāv iz 6 ievēlētiem locekļiem, bet priekšsēdētājs ir aprīnķa augstākais administrators - landrats. Tas stāv kroņa dienestā un ir atkarīgs no savas priekšniecības. Bez viņa piekrišanas koleģijas lēmums nav izvedams un lieta tiek nodota nākošai instancei. Otrā instance ir i e c i r ģ ņ a k o m i t e j a (Bezirksausschuss). Arī tai ir 6 locekļi. 4 no tiem ievēl provinces valde, bet 2 pārējie ir i e c e l t i. Viens no viņiem ir ierēdnis ar diezgan lielu administratīvu stāžu un otrs ir ierēdnis ar lielu magistratūras stāžu. Kā priekšsēdētājs te var piedalīties

iecirķna priekšsēdētājs (t.s. Regierungspräsident). Ja viņš aizņemts, tad to atvieto viens no ieceltiem locekļiem (Verwaltungsgerichtsdirektor). Priekšsēdētājam ir tikpat liela vara kā visai koleģijai kopā. - Vislabāk nostādīta Prūsijā ir trešā instance - t.s. Oberverwaltungsgericht. Tā ir īsta tiesa, jo tiesneši ir tikpat neatceļami kā augstākās civilās un kriminālās tiesas locekļi. Puse no locekļiem ir ar augstu administratīvu, bet puse ar augstu magistratūras stāžu.

ITALIJĀ administratīvās tiesas visumā atgādina Francijas sistēmu. Pirmās instances admin. tiesa ir t.s. p r o v i n - c e s d ž u n t a jeb provinces padome. Provinces džuntas sastāvs darināts pēc Prūsijas 2. instances admin. tiesas (Bezirksausschuss) parauga - proti, 4 locekļi ievēlēti un 2 iecelti, no kuriem viens ir priekšsēdētājs. Otra instance ir valsts padomes administratīvās justīcijas sekcija.

Administratīvo tiesu k o m p e t e n c e var tikt noteikta vai nu ar t.s. e n u m e r a c i j a s metodi vai ar g e n e r a l k l a u z u l u. Pēc enumerācijas metodes tiek u z s k a i t ī t s, ka admin. tiesām piekrīt tādas un tādas lietas. Ģeneralklauzulā kompetenci nosaka vispārēja formula. Vācijā un Austrijā kompetenci nosaka ģeneralklauzula. Austrijā sūdzības par to tiesību aizskāršanu, kas bij garantētas satversmē (sapulču, biedrošanās, preses brīvība u.t.t.), var iesniegt vispārējā tiesā, bet visos citos gadījumos administratīvā tiesā. Francijā pastāv itkā jaukta sistēma: vispirms neliels uzskaitījums un tad dota ģeneralklauzula (ja akts dots ar kompetences pārkāpšanu - exé de pouvoir gadījumos).

Kas zīmējas uz p r o c e s u, tad visur tiek atzīts, ka tam vajag vadīties no tiem pašiem pamatprincipiem kā vispārējās tiesās (Partu sacensība, atklātības princips, liecīnieku pievešana u.t.t.). Admin. tiesa atceltā akta vietā nevar dot jaunu savu aktu, bet tikai vajadzības gadījumā att. amatpersonai vai iestādei raksta priekšā izdot jaunu aktu saskaņā ar likuma prasībām. Tikai dažās Vācijas iestādēs likums atļauj, ka admin. tiesa atceltā rīkojuma vietā dod savu rīkojumu.

ADMINISTRATĪVĀ JUSTĪCIJA LATVIJĀ.

Dažās jaunās valstīs - arī Latvijā un Igaunijā - administratīvās tiesas ietilpst vispārējo tiesu organizācijā un ir īstas tiesas. Igaunijā tās nodibinātas ar 1919.gada likumu, Latvijā ar 1921.g. likumu.

Administratīvās tiesas pie mums noorganizētas trijās instancēs: 1) M i e r t i e s a s 2) A p g a b a l t i e s u a d m i n i s t r a t ī v ā s n o d a l ā s un 3) S e n a t a a d m i n . d e p a r t a m e n t s.

Tiesu Palāta paliek ārpus šīs sistēmas. Apgabaltiesām un mīertiesām rajoni ir tie paši, kas civilās un kriminallietās. Senata admin. dep. ir augstākā administratīvā tiesa visā valstī. - Admin. tiesām piekrīt protestu un sūdzības.

P r o t e s t u s var iesniegt tikai par p a š - v a l d ī b a s iestāžu un amatpersonu darbību un pie tam tikai tās admin. iestādēs vai amatpersonās, kurām uzticēta u z r a u d z ī b a pār pašvaldību darbību. Pēc Latvijas likuma iznāk, ka ~~pār~~ par v a l s t s admin. iestāžu un amatpersonu darbību protestus iesniegt nevar.

Protesti un sūdzības par pagastu pašvaldību darbību iesniedzami miertiesnesim. Protestus un sūdzības par pilsētu un apriņķu pārvaldes organu darbību iesniedz apgabaltiesas admin. nodaļā. Par apgabalu pārvaldes organu un par valsts centrālo pārvaldes organu darbību sūdzības iesniedz Senata admin. dep. Apgabalu pārvaldes organu mums tagad vairs nav, bet tajā laikā, kad izdeva likumu par admin. tiesām, tādi vēl bij atrodami. Vienīgi apgabalu vēlēšanu komisijas varētu uzskatīt par apgabalu organiem. Tās darbojas tikai vēlēšanu laikā. Sūdzības arī par šo komisiju darbību būtu iesniedzamas tieši Senatam, lai gan katrā apgabalā pastāv sava apgabaltiesa (Vienīgi Vidzeme ir bez savas apgabaltiesas, jo to apkalpo Rīgas apgabaltiesa).

Varētu aizrādīt uz nevisai aizstāvamam parādību, uz itkā simetrijas trūkumu pašā organizācijā : mazāk svarīgās lietās mums ir veselas 3 instances, bet centrālo organu akti var tikt pārsūdzēti tikai vienā instancē, jo pēc Senata admin. departamenta lēmuma vairs nekādas pārsūdzības nav. Senata organizācijā gan pazīstams vēl viens organs - Senata Kopsapulce, bet te lietas sūdzības vai pārsūdzības kārtībā nenonāk. Senata Kopsapulce izšķir tikai kādus principiēlus jautājumus, ko tāi liek priekšā kāds ministrs vai kāds cits, iztulko kādu likuma noteikumu, ja tur kas neskaids u.t.t. Savā laikā tieslietu ministrs iesniedza jautājumu par deputātu immunitāti - vai deputātu var arestēt bez Saeimas speciālas atļaujas, ja Saeima izdevusi deputātu tiesāšanai. Senāts atzinumu deva, bet Saeimas vairākums nebija mierā un izdeva jaunu likumu, pēc kura deputāta arestēšanai vajadzīga atsevišķa Saeimas piekrišana.

Lai šo nesamērību izlīdzinātu, ir bijuši priekšlikumi grozīt sistēmu tādējādi, ka sūdzības par valsts centrālo pārvaldes organu darbību tiktu iesniegtas Tiesu Palātā kā pirmā instancē un tad būtu iespējama pārsūdzība uz Senata admin. dep.

Likums min, ka protestus un sūdzības var iesniegt par amatpersonu vai iestāžu lēmumiem, rīkojumiem, rīcību un nolaidību. - Lēmumi būs tie akti, kas pieņemti pēc apspriešanas kādā koleģiālā iestādē (Pilsētas domē, pagasta padomē, apriņķa valdē, pilsētas valdē). Par rīkojumiem parasti saucam tos aktus, kas nāk no vienpersoņīgiem organiem. Rīcība jau ir plašs apzīmējums. Patiesībā tā nozīmē to pašu, ko darbība visumā, bet likumdevējs te būs domājis ko citu. Te domāta tā darbība, kas neizpaužas tieši tādos formālos aktos, kādi ir lēmums un rīkojums, bet kur tomēr kāda nelikumība saskatāma. Nolaidība parādas savu likumīgo pienākumu neizpildīšanā. (Vilcināšana arī ir savu likumīgo pienākumu nepildīšana, bet var būt arī vēl citāda nolaidība). Lai neatkārtotu šos 4 atsevišķos elementus, turpmāk lietosim plašāko apzīmējumu - rīcība.

Kas var iesniegt protestus un sūdzības?

Protestus, kā zināms, var iesniegt tikai tie valsts admin. organi, kuriem ar likumu ir uzdots uzraudzības tiesības pār pašv. organiem. Galvenais no šiem organiem ir Iekšlietu Ministrijas pašvaldību departaments. Protestus var iesniegt arī citi organi. Piemēram, Izglītības Ministrijas skolu departaments var iesniegt protestus par pašv. organu aktiem, kas attiecas uz skolām. Ja pašvaldības neizpildītu kādus likumīgus pienākumus attiecībā uz savu darbinieku nodrošināšanu slimības gadījumos, tad sūdzību var iesniegt Tautas Labkl. Ministrijas attiecīgais departaments.

Attiecībā uz sūdzībām subjektu grupa ir ļoti plaša. Sūdzības var iesniegt valsts un pašvaldību organi, visas fiziskas un juridiskas personas, kuru intereses ir tieši aizskārtas. Kas zīmējas uz amatpersonu interesēm, tad te nav jāsaprot viņu privatās intereses, bet valsts intereses, kuras šīm amatpersonām uzdots aizstāvēt.

Tālāk pacēlas jautājums, kas var noderēt par sūdzības iesniegšanas objektīvo pamatu. Ar subjektīvo pamatu vien nepietiek, jo tad jau katrs nodokļu maksātājs varētu prasīt lai atceļ uzlikto nodokli, tādēļ ka tas, bez šaubām, aizskar viņa subjektīvās intereses. Sūdzības iesniegšanai objektīvie pamati ir vairāki :

1) Likuma vai rīkojuma pārkāpums. Protams, ka te jā-saka "noteikums", jo te domāti likumi un administratīvie noteikumi. Šo pamatu varētu sadalīt arī tālāk a) kompetences pārkāpšana, b) pretruna ar likumu, kas attiecas uz kompetenci vai akta saturu vai arī tikai uz akta formu. Likumam te līdzās nostādīti obligatoriskie noteikumi, kuriem likums atzīst tādu pat spēku kā likumiem.

2) Pilnvarojuma pielietošana pārkāpjot mērķi, kuram tas dots. Tādi gadījumi reti nāk priekšā, jo tas var notikt tikai apzinīgi pārkāpjot likuma garu. Dažiem augstākiem orgāniem parasti ir tiesības ierobežot atsevišķu personu dzīvošanas brīvību - uz kādu laiku viņas izraidīt. Nolūks ir sabiedriskā kārtība un drošība. Francijā nākuši priekšā gadījumi, kad tirgotājam izdodas panākt, ka viņa konkurentu izraida. Protams, ka par to draud bargs sods.

3) Izvairīšanās no darbības, kuru likums uzliek par pienākumu.

4) Vilcināšana. Tā patiesībā ir tikai viens piemērs no pienākuma neizpildīšanas.

Piekritības strīdus starp miertiesnešiem izšķir apgabaltiesa; starp apgabaltiesām - Senats.

Kas zīmējas uz sprieduma pieņemšanu, tad mūsu administratīvā tiesa kā īsta tiesa tikai vai nu atzīst pārsūdzēto aktu par likumīgu un sūdzību noraida vai arī atceļ, bet jauno aktu no sevis nedod. Vajadzības gadījumā tikai raksta priekšā izdot jaunu aktu saskaņā ar likuma noteikumiem.

Tiesas pavēle.

Interesanta parādība, kas procesu saīsina, ir tiesu pavēles. Miertiesnešis un apgabaltiesas admin. nodaļas priekšsēdētājs var dažās lietās dot tiesas pavēli ar sprieduma spēku bez formālas caurskatīšanas. Protams, ka pret tiesas pavēli var celt iebildumus (tad to skata cauri tajā pašā instancē) vai to pārsūdzēt augstākā instancē parastā kārtībā. Senats tiesu pavēles nemaz nevar dot. Vispār tiesu pavēles nevar dot lietās par 1) centrālo un apgabalu valsts pārvaldes iestāžu un viņu priekšnieku lēmumiem, 2) lietās par pašvaldību domju vai padomju lēmumiem, 3) lietās par vēlētāju sarakstu sastādīšanu un vēlēšanām.

IGAUNIJĀ administratīvās tiesas pastāv 2 instancēs. Pirmā instance ir miertiesneši (vienpersonīgi organi) vai miertiesnešu sapulce. Otrā instance ir valsts augstākā tiesa. Dažām lietām (centrālo iestāžu rīcība) ir tikai viena instance. Līdzība ar Latviju izskaidrojas ar to, ka Igaunija tāpat kā Latvija par pamatu ņēmusi Krievijas pagaidu valdības likumu par admin. tiesām. - Interesanta parādība ir tā, ka Igaunijas admin. tiesa var netikai atcelt lēmumu vai rīkojumu, bet arī atcelt attiecīgo amatpersonu no amata (rīkoties kā disciplināra tiesa).

VALSTS ADMINISTRATIVĀS DARBĪBAS NOZARĒS.

Valsts darbības sākumā to, ko mēs tagad saprotam kā administratīvo darbību, apzīmēja kā *policejis*ko darbību, - *res politicae*. Pretstats tam bij garīgā darbība - *res ecclesiasticae*. *Res politicae* ar laiku sāk nogrupēties sīkākos nodalījumos. Pirmais lielais nodalījums bij starp *administraciju* un *justiciju*. Vācu literatūrā ilgu laiku šķiroja *Justizsachen* un *Polizeisachen*. Šī administratīvā darbība šaurākā nozīmē (*Polizeisachen*) savukārt bij divējāda: *drošības* *policija* (*Sicherheitspolizei*) un *labklājības* *policija* (*Wohlfahrtspolizei*). Drošības policijas jēdziens stāv diezgan tuvu tam, ko mēs tagad saucam par policiju, bet labklājības policija bij tā, kuras darbība tagad sadalījusies daudzās admin. darbības nozarēs (iekšlietas, ārlietas, zemkopība, tieslietas u.t.t.).

Varam teikt, ka vismazāk paplašinājusies drošības policijas darbība, jo uzdevumi palikuši tie paši - uzturēt kārtību un drošību valstī, tikai organizācijā nācis dažs kas jauns. - Turpretīm agrāk t.s. labklājības policijas darbība vēl arvien uzrāda tendenci augt un paplašināties. Rodas arvien jauni uzdevumi, ko privātas organizācijas nespēj veikt. Te ietilpst gan saimnieciskas gan kulturelas dabas darbība.

Administratīvi-policejiskā (agrākā drošības policijas) darbība tiek pat apzīmēta kā *negatīvā* darbība. Negatīva nevis tādēļ, ka tā būtu kaitīga, bet tādēļ, ka tā pozitīvi neko nerada. -

Pozitīvu darbību strādā daudzie resori, kas attīstījušies no labklājības policijas. Šī darbība izaugusi par *administratīvu* - *kulturelo* darbību.

Tomēr bet policejiskās darbības nevar iztikt, jo vēl ir pietiekoši daudz ļaundaru, kas traucē kārtību un drošību. Starp citu arī prof. Hačeks policejisko darbību apzīmē par svarīgu sociālu funkciju, - tāpat kā vispār tiesiskā iekārta ir nepieciešama. Angļu pazīstamais rakstnieks Williams Morriss savā utopiskā romanā "News from nowhere" apraksta tādu skaistu iekārta, kur nekādi spaidi vairs nepastāv un policija nemaz vairs nav vajadzīga. Bet protams, ka tam ir tikai fantāzijas nozīme.

Jāatzīmē, ka agrāk policija visumā bij patstāvīgāka nekā tagad. Viņas darbība nebij noteikta ar likumu. Bij jāievēro tikai lietderības viedoklis, bet tas, kā zināms, ir ļoti nenoteikts.

Tagad policijas mums ir vairākas. Vispirms vispārējā vai *ārējā* policija. Tās tiešais uzdevums ir kārtības un drošības uzturēšana. *Kriminalpolicija* s uzdevums ir cīnīties tieši ar noziedzniekiem. Vispār atzīts princips ir tāds, ka visas policijas viena otrai palīdz. Kriminalpolicijas viena nodaļa ir *politiskā* *pārvalde*. Tāda pastāv arī pie mums. Tās uzdevums ir cīnīties ar politiskiem noziedzniekiem. Varētu domāt, ka politiskā policija ir tikai tur, kur tautas lielais vairums ir pret pastāvošo režimu (agrākā Krievija u.tml.). Bet tas tā nav. Arī demokrātiskā valstī netrūkst tādu elementu, kas pastāvošo iekārta grib gāst varas līdzekļiem. Un ar tiem jācīnās. Tikai tikdaudz jāpiezīmē, ka demokrātiskās valstīs neviens necīnās ar idejiskiem virzieniem, turpretīm agrāk arī idejiskas strāvas apkaŗoja varas līdzekļiem.

Bez šīs īstās kārtības un drošības policijas kārtības un drošības uzturēšanas ideja pastāv arī pie citiem resoriem. Tiek atzīts par derīgu organizēt speciālu dzelzsceļu policiju, tāpat muitas policiju. Dažas policejiskas funkcijas tiek uzticētas arī mežsargiem. Beidzot tiek pieminēta iestāžu policija. Visās publiskās iestādēs priekšniekiem piekrīt zināma policejiska vara - viņam jāgādā par kārtību un drošību iestādē. Universitātē policijas funkcijas izpilda rektors. Parasti šī vara uz āru neizpaužas, bet viņa tomēr pastāv.

Tās pašas kārtības un drošības uzturēšanas labā jāgādā par to, lai plašās tautas masas nenonāktu juceklīgā stāvoklī, lai viņu dzīvošanas un pārvietošanās brīvība būtu nodrošināta. Visās valstīs pastāv likumi par t.s. civilstāvokļa aktu registrēšanu, likumi par pašem u.t.t. Šo darbību izved dzīvē administratīvi organi. Valsts administratīvai varai padoti kā pilsoņi tā arī ārzemnieki. Kas zīmējas uz u z ņ e m š a n u p a v a l s t n i e c ī b ā, tad parasti tas tiek izdarīts ar administratīvu aktu, ko izdod augstākais admin. organs - ministru kabinets, bet tikai izņēmuma gadījumos ar likumdošanas aktu. Vispār tiek atzīts princips, ka bez kāda dibināta iemesla nevar personu neuzņemt pavalstniecībā, bet juridiski tas pilnīgi no valsts pašas. Latvijas teritorijā ārzemniekam jābūt nodzīvojušam vismaz 5 gadus. Tikai izņēmuma veidā likums atļauj pavalstniecību piešķirt ātrāk (ja personai kādi sevišķi nopelni). Ja pavalstniecībā uzņem ar speciālu likumdošanas aktu, tad protams, var ar tiem 5 gadiem nerēķināties. 1927.gada papildinājums paredz, ka Latvijas pavalstniecībā nevar tikt uzņemtas personas, kas sodītas par kriminalnoziegumiem. Nepilngadīgie seko vecāku pavalstniecībai, tāpat sieva seko vīra pavalstniecībai. Tikai Latvijas pilsonē, kas apprecēdamās ar ārzemnieku ir zaudējusi Latv. pavalstniecību, pēc vīra nāves vai laulības šķiršanas var tikt uzņemta atpakaļ pavalstniecībā atvieglotā kārtībā.

CIVILSTĀVOKĻA AKTU REGISTRĒŠANA.

Visi, kas piedzimst kā Latvijas pilsoņi, jāregistrē noteiktās iestādēs. Caur to tiek likumā paredzētā kārtībā konstatēti daži svarīgi juridiski fakti, kuriem ir liela nozīme vispār pilsoņu tiesiskās attiecībās. Tāpat jāregistrē visi miršanas gadījumi. Treškārt nāk vēl laulības registrēšana, kam arī ļoti liela nozīme tagadējā tiesiskā dzīvē. Tas tādēļ, ka gimenē uz likumīgi noslēgtas laulības pamata ir visas sabiedrības un arī visas valsts pamats. No gimenes attiecībām rodas dažādas tiesības un pienākumi. Gimenes locekļiem ir tiesība uz pabalstu slimības gadījumos, sievai tiesība uz penziju pēc vīra nāves u.t.t. Vispār valdošais ieskaits ir tāds, ka jāreķinās tikai ar likumīgu laulību un likumīgu gimeni. Tikai jaunākā laikā pastāv arī tendence, atzīt faktisku laulību, tādējādi uzlabojot faktiskas gimenes stāvokli.

Civilstāvokļa aktu registrēšana ir jaunākā laika parādība. Pašus sākumus varētu meklēt 18.g.s. Toreiz laicīgās iestādes tam nekādu vērību nepiegrieza, bet tikai katoļu baznīcā. Tomēr atzīmes izdarīja tikai par ievērojamāko draudzes locekļu dzimšanas un miršanas aktiem.

Tikai 16.g.s. vidū Tridentes koncils, kura uzdevums bij nostiprināt katoļu baznīcas stāvokli pret protestantisko reformaciju, nolēma, ka šādas atzīmes taisamas par visiem draudzes locekļiem. Tādā veidā gribēja draudzes locekļus stiprāk piesaistīt pie katoļu baznīcas. Drīz arī laicīgās valdības sāka ievērot, ka tas ir labs pasākums. Kad pacēlās jautājums par kādas personas īsto vecumu, tad tikai vajadzēja paskatīties baznīcas grāmatās. Tomēr šī darbība palika garīdzniecības rokās. Laicīgām iestādēm šo faktu registrēšanu pirmo reizi nodeva pēc franču revolūcijas. No Francijas tas izplatījās uz citām valstīm. Arī tīri katoliskās zemēs (Itālijā, Spānijā) 19.g.s. otrā pusē tiek ieviesta civ.stāvokļa aktu registrēšana no laicīgām iestādēm. Vienīgi Zviedrijā līdz pēdējam laikam tas atstāts garīdzniecībai, jo garīdzniecība tur ir pietiekoši izglītota, tā ka nav jāšaubas par to, ka uzdevums tiek labi veikts. Parasti to uzdod pašvaldību iestādēm. Šajā ziņā pastāv 2 galvenās sistēmas :

F r a n c i j ā civilstāvokļa aktu reg. uzdota pašvaldību izpildu orgāniem tieši (t.i. mēram). Protams, ka lielākās komunās mērs to nedara personīgi, bet viņa uzdevumā specialas amatpersonas. Atbildību nes mērs pats.

V ā c i j ā pastāv tāda sistēma, ka organizētas atsevišķas iestādes (Standesamt), kurās darbojas speciāli ierēdņi - Standesbeamte. Arī pie mums pastāv tādas atsevišķas **d z i m t s s a r a k s t u n o d a l a s**.

Dzimtssarakstu nodaļas darbojas uz Satversmes Sapulces 1921.g. likuma pamata. Šī pirmā likuma noteikums bij tāds, ka katrs jaunpiedzimis pilsonis jāregistrē 14 dienu laikā pēc viņa dzimšanas dzimtssarakstu nodaļā. Un tikai pēc tam varēja griezties arī pie garīdznieka. Tāpat pirms laulībām bij jāregistrējas dzimtssarakstu nodaļā. Tā pārbauda, vai nav kādi šķēršļi laulības noslēgšanai. Tikai šauros izņēmuma gadījumos bij tiesība laulāt ~~bez~~ pirms registrēšanas dzimtssar.nodaļā, (kad līgavainim jādodas kara laukā vai ja kāds no laulājamajiem ir grūti slims). Bet pret to nostājās mūsu katoļu garīdzniecība Latgalē un beidzot likumu vajadzēja grozīt. Lieta nokārtota tādējādi, ka pilsonis tagad var griezties pie sava garīdznieka vien, bet tam savukārt uzlikts par pienākumu sniegt vajadzīgās ziņas dzimtssarakstu nodaļai. Bet pilsonis var arī griezties vienīgi dzimtssarakstu nodaļā. No pilsoņu puses tādēļ dzimtssar. nodaļas ir pilnīgi **f a k u l t a t ī v a s**. Ar to radies tāds mazliet nelogisks paralelisms. No valsts viedokļa tomēr dzimtssar. nodaļas ir obligatoriskas, jo tā ir tā vieta, kur beidzot visi dāti saplūst kopā. Viņas izdotie dokumenti (t.s. metriskie dokumenti) ir pilntiesīgi, neapšaubami (protams tikai tiktāl, par cik tie nav viltoti vai ieviesušās kādas kļūdas).

Jāatzīmē, ka ne visu konfesiju garīdzniekiem ir tiesība, tā sakot, "laulāt ārpus dzimtssarakstu nodaļas". Likumā ir uzskaitītas tikai kādas 10 - protestantiskā, katoļu, pareizticīgo, Mozus ticīgo, dažas lielākās sektes u.c. Kā zināms, pastāv arī dažādas mazākas sektes, par kurām nav nekādas garantijas, ka tie laudis ir kaut cik izglītoti, lai spētu tādu uzdevumu veikt. Tādēļ tiem tādās lietās jāgriežas tieši dzimtssarakstu nodaļās. Bet tādu ir samērā maz.

Likums paredz, ka ir iespējams vairākus pašvaldību rajonus apvienot vienā dzimtssarakstu nodaļas rajonā, bet to var izdarīt tikai ar iekšlietu un tieslietu ministru piekrišanu. Nodaļas priekšnieku un viņa biedri ieceļ attiecīgās pašvaldības izpildu orgāns un apstiprina miertiesnesis. Citus darbiniekus pieņem patstāvīgi vietējā pašvaldība. Par nodaļu darbību tuvākā uzraudzība pieder miertiesnesim. Lielākās pilsetās, kur ir vairāki miertiesneši, uzraudzība piekrīt tam miertiesnesim, kam to uzlikusi vietējās apgabaltieses pilnsapulce. Augstākā uzraudzība pieder iekšlietu un tieslietu ministriem kopā. Tie apstiprina arī taksi par atlīdzības ņemšanu zināmos gadījumos (par apliecības izsniegšanu, par laulājamo registrēšanu u.c.).

Registri ir 3 : 1) dzimušo, 2) mirušo un 3) laulājamo.

Pienākums paziņot par bērna piedzimšanu gulstas vispirms uz bērna tēvu, tālāk uz bērna saņēmēju vai ārstu, kas bij klāt, tālāk uz dzīvokļa saimnieku un beidzot uz bērna māti, kad tā atguvusi veselību. Jāpaziņo mutes vārdiem. Tikai ja bērns piedzimis kādā iestādē - slimnīcā, cietumā, patversmē - tad priekšniecība var paziņot rakstiski.

Ziņas par mirušo jāsniedz dzīvokļa saimniekam vai radniekam 3 dienu laikā. Ja tiek atrasts kāds izlikts bērns vai nezināmas personas līķis, tad vajadzīgās ziņas sniedz policija.

Treškārt, tiek vests arī registers par tiem, kas grib stāties likumīgā laulībā.

NOMESĀNĀS UN PĀRVIETOŠANĀS BRĪVĪBA.

Brīvi izraudzīt savu dzīves vietu - tā ir katra pilsoņa neapšaubama tiesība. Ārzemniekam šī tiesība netiek atzīta juridiskā nozīmē, bet gan vispār tiek atzīts princips, ka bez iemesla nevar liegt izraudzīties sev dzīves vietu arī ārzemniekam. Tas tomēr ir tikai jaunāko laiku ieguvums. Vēl Viduslaikos ārzemniekus uzskatīja par ienaidniekiem. Agrāk tikai dažās zemēs un daži valdnieki atzina, ka no ārzemniekiem var daudz ko mantot - tie pārnesa lielas rūpniecības un citas kultūras zināšanas. Tāds princips jau no seniem laikiem tiek atzīts. **A n g l i j ā**, kas savā laikā no Holandes emigrantiem guva lielus labumus. Arī **Fridrichs Lielais** sekmēja ārzemnieku ieceļošanu. Citur tomēr pa lielākai daļai ārzemniekus uzskatīja par nevēlamiem.

Tagad parasti iekšlietu ministriem ir tiesība izraidīt ārzemniekus, ja tie valstij nevēlami - ja tie politiskā vai kriminalā ziņā darbojas noziedzīgi.

Pilsonus tā izraidīt nevar, kaut arī tie valstij kaitīgi. Plašā publikā lielā mērā tiek pārprasts **K e r e n s k a l i k u m s**, pēc kura itkā iekšlietu un kara ministri pēc vienošanās varot izraidīt nevēlamos pilsonus. Tā tas nav. Šī Krievijas pagaidu valdības 1917.gada 2.augusta likuma saturs apmēram šāds :

1.pants. Iekšlietu un kara ministriem vienojoties dota tiesība pieņemt lēmumus par tādu personu apcietināšanu, kuras ar savu darbību apdraud valsts iekšējo vai ārējo drošību vai arī apdraud revolūcijas iekaroto brīvību. (T.i. personas, kas gribētu atgriezt veco režimu).

2. pants. Šī panta noteikums tiek parasti pārprasts. Tas nosaka, ka šiem pašiem ministriem ir tiesība attiecīgai personai likt priekšā noteiktā laikā atstāt valsts robežas, jo pretējā gadījumā tā tiks arestēta un turēta apcietinājumā nenoteiktu laiku. Šis pants patiesībā dots attiecīgo personu interesēs, - tās var izvēlēties vai nu apcietināšanu vai arī izbraukšanu uz ārzemēm. Nekāda izraidīšana te nav. Tiesas te neiejaucas.

Kas zīmējas uz nomešanās un pārvietošanās brīvību, tad tagad tiek atzīts, ka pilsonim ir valsts robežās tiesība izvēlēties sev dzīves vietu un pārvietoties. Agrāk tas tā nebija. Dzimtībušanas laikā ļaudis bij formāli saistīti pie zemes. Krievijā židiem līdz pat jaunākam laikam - līdz 1917. gada revolūcijai - bij norobežota dzīves vieta, t.s. čerta osedlostji (Rietumu guberņas - Minskas, Vitebskas, Polijas, Kurzemes gub.). Pārvietošanās un nomešanās brīvība bij tikai židiem ar augstāko izglītību un kādiem specialistiem. Pilsonus varēja izsūtīt vienkārši uz admin. iestāžu lēmumu pamata un prakse bij tāda, ka iekšlietu ministrs noteica, uz kādām guberņām nākošos 3 gadus izsūtāmi politiski neuzticami pilsoņi. Tagadējās valstīs tas iespējams tikai ar tiesas lēmumu. Pārvietošanās brīvība var tikt ierobežota tikai kā drošības līdzeklis - piemēram, pirms tiesas sprieduma, lai persona neizvairītos no tiesas. Var orasīt parakstu par dzīves vietas nemainīšanu vai kādu drošības naudu vai arī apcietināt.

PASU UN LEGITIMACIJAS SISTĒMA.

Agrāk nekādas pases vispār netika prasītas. Tās sāk ieviest tikai franču revolūcijas laikā, kad daudzi pilsoņi nāc no provinces uz Parīzi un citā otrādi, notiek dzīva emigrācija. Sākumā domāja, ka pases ir tikai pārejas laikmeta institūts līdz tam laikam, kamēr iedzīvotāju kustība nomierināsies. Tomēr pases palika arī vēlāk un tās sāk ieviest citās valstīs.

19. g. s. dažas valstis sāk pases atkal atņemt, jo domāja, ka pietiek ar kādu brīvāku legitimācijas sistēmu, - ja pilsonis tikai var uzrādīt kādu dokumentu, kur redzams viņa vārds (laulības apliecība, izglītības apliecība u. t. t.). Pasu sistēma turpretīm prasa, lai legitimācijas dokuments būtu tikai viens - pase. Mazāk izglītotam ierēdnim esot grūtāk noteikt, vai uzrādītais dokuments ir pietiekošs vai nē. Tomēr jādoma, ka ilgāki turpinoties normālam stāvoklim pases atkal atmetīs.

Ārzemju pases, protams, būs vajadzīgas vienmēr.

PERSONAS BRĪVĪBA.

Saprotams, ka personas brīvība (personas neaizskaramība) netiek domāta kā absolūta brīvība. Ja brīvība būtu absolūta, tad to varētu izlietot arī ļaunprātīgi. Likumības sargāšanas nolūkā arī tagad personas brīvība tiek ierobežota, bet tā ir pavisam citāda nekā agrākajās nebrīvās valstīs. Toreiz privatpersonas, sevišķi zemāko kārtu ļaudis, bij padotas valsts organu patvarībai. Tagad pat satversmēs ierakstīts, ka likuma priekšā visi ir vienlīdzīgi. Tiesas jau agrāk tika uzskatītas par tādām, kas darbojas tikai saskaņā ar likumu, bet to nevarēja teikt par administratīvām iestādēm. Tagad turpretīm, kā tiesas tā arī administratīvas iestādes var ierobežot personas brīvību tikai tad, ja likums to atrod par iespējamu.

Vienā otrā valstī jau kaut kas no šiem principiem atzīts arī agrāk. Vispirma kārtā tā ir Anglija.

Juristiem labi pazīstams akts no 13.g.simteņa - Lielais brīvību rullis no 1215.gada (*Magna charta libertatum*). Tur 39.pantā atrodam diezgan modernā veidā formulētu personas brīvību atzīstošo principu. 39.pants satur sekošs (pēc latīņu teksta) : Neviena brīvs pilsonis nevar tikt arestēts, nedz viņa manta konfiscēta, nedz viņš no zemes izraidīts, nedz nodots tiesai, nedz citādi kā viņa brīvība un tiesības ierobežotas kā tikai uz šīs zemes likuma pamata un likumīgas tiesas lēmuma pamata. - "Neviens brīvs pilsonis", (*Nullus liber homo*) - to daži gan gribēja saprast tā, ka te domāta tikai privileģētā kārta, bet lielākā daļa pētnieku tomēr atzīst, ka te domāti visi brīvie cilvēki, izņemot vergus. Šis Lielais brīvību rullis iegūts cīņas ceļā, - to sastādīja pēc vienošanās starp karali un vasaļiem. Cīņās piedalījās arī pilsētu brīvie iedzīvotāji. Tikai nav jādomā, ka tas uzreiz tika izvests dzīvē viscauri. Vispirms tikai attiecībā uz feodāliem muižniekiem, kas bij pietiekoši spēcīgi, lai pret karali uzstātos. Pats Brīvību rullis no vēlākiem karaļiem apstiprināts ne mazāk kā 37 reizes, jo to vienmēr prasīja parlaments. 17.g.simtenis atkal bij cīņu gadusimtenis. Tomēr vecās brīvības netika aizmirstas. 17.g.s. atkal redzam vairākus aktus, kas ietver sevī personas brīvības atzīšanu no karaļa puses. 1628.gadā Kārlis I deva savu piekrišanu aktam, kas saucās *Petition of Right* (Tiesību petīcija). Tajā paredzēts, ka nedrīkst pastāvēt nekādas atsevišķas tiesas, kas apdraudētu personu brīvību. Te jāatzīmē kāds institūts, ar kuru Tiesību petīcija tika bieži apieta. Tā ir t.s. karaļa personīgā pavēle (*The special command of the King*); Karaļis dod savu personīgo pavēli arestēt kādu personu. Šo pavēli nereti izdeva pret redzamākām personām, no aristokrātijas vidus. Bieži tās nosēdēja cietumā ilgus gadus un pat īsti nezināja, kādēļ tās apcietinātas. Francijā tādas pavēles lietoja vēl daudz lielākos apmēros, (17.un 18.g.s.). Tās sauca vienkārši "*Lettre de cachet*", jo karaļis ar savu parakstu tās veselām paciņām izdeva iekšlietu ministram. Karaļis deva blankas ar parakstu, bet personu vārdus ierakstīja policijas organi. Anglijā pret zemāko organu patvarībām vēl varēja atrast taisnību, jo tiesas bij labi nostādītas, bet pret karaļa pavēli neko nevarēja darīt.

Kārļa II laikā 1679.gadā tiek izdots t.s. *Habeas corpus* akts. Šis likuma oficiālais nosaukums ir citāds, bet viņu tā apzīmē, jo tas sākas ar vārdiem "*Habeas corpus...*". Šis 1679.gada likums personas brīvībā kā tādā principā neko jaunu neieveda, bet tikai skaidri noteica, kādus tiesiskos līdzekļus pilsonis var pielietot, ja viņa personīgā brīvība tiek nelikumīgā vai apšaubamā kārtā aizskarta. Kādi nu bij šie līdzekļi? - Katram Anglijas pilsonim, kurš arestēts, ir tiesība pieprasīt, lai viņam izdod viņam viņa aresta pavēles kopiju. Kopija jāizdod 6 stundu laikā. Ja cietuma priekšnieks vai pārzinis atsakas kopiju izdot, tad viņam par to draud jūtams sods : pirmo reiz 100 m.st. naudas sods, bet otro reizi 200 m.st.naudas sods un atļaušana no amata. Kopiju var pieprasīt netikai pats apcietinātais, bet viņa interesēs kurš katrs pilsonis vai ārzemnieks, kas atrodas uz Anglijas teritorijas. Kopiju tālāk var nosūtīt tiesas iestādei un lūgt, lai pārbauda aresta likumību. Tiesnesim tas jādara bez vilcināšanās. Tiesnesis izdot pavēli, atvest apcietināto tiesas priekšā (2 vai 3 dienu laikā). Vispār Anglijā tiesas darbojas sesijās, bet šinīs lietās tās darbojas pastāvīgi.

Kad nu apcietinātais ir tiesas priekšā, tad tiesnesis pārbauda viņa aresta formālo likumību. Protams, ka tas neizmeklē lietu pēc būtības. Tiesnesis var 1) atzīt, ka arests ir likumīgs un atstāt aresta pavēli spēkā; 2) likt apcietināto atsvabināt, ja aresta pavēli izdevusi nekompetence iestāde vai ja apvainojošie dati nav pietiekoši ticami un 3) tiesnesis atrod, ka apvainojums gan pamatots, bet ka var iztikt ar kādu vieglāku drošības līdzekli, - divu uzticamu pilsoņu galvojumu.

Nevar atsvabināt ar šādu tiesneša pavēli tādas personas, kas apvainotas s m a g ā k o s politiskos un kriminalnoziegumos, ko angļi apzīmē par treason (smags politisks noziegums; high treason - sevišķi smags pol. noziegums) un felony (smags kriminalnoziegums). Protams, ka arī šīs personas var atsvabināt no aresta, ja viņas nav likumīgi arestētas, bet arestu apmainīt ar atsvabināšanu pret galvojumu nevar. Tomēr Habeas corpus akts neaizmirst arī šīs personas: viņu lietām jātiek skatītām cauri pēc b ū t ī b a s t u v ā k ā tiesas sesijā. Ja tuvākā sesijā viņu pēc būtības netikta skatīta cauri, tad arī šīm personām ir tiesība prasīt atsvabināšanu pret galvojumu. Ja arī pēc tam nākošā sesijā lietu neskata cauri, tad arī galvojums vairs nav vajadzīgs.

1679.gada likuma vēlāks papildinājums noteica, ka habeas corpus pavēli (izsauksanu pie tiesneša) var prasīt netikai tad, ja pilsonis apvainots kādā noziedzīgā nodarījumā, bet visos gadījumos, kad viņa personīgā brīvība tiek aizskārtā (ja tas pret viņa gribu ievietots kādā psihiatriskā slimnīcā vai citādi tiek turēts ieslodzījumā).

Kas zīmējas uz šī akta izvešanu dzīvē, tad jāatzīmē, ka to pielieto ļoti reti (Visā valstī 30-40 reiz gadā). Tas liecina par to, ka nelikumīgi aresti Anglijā gandrīz nenāk priekšā.

F r a n c i j ā .

Francijā personas brīvība vecajā režīmā nebija nemaz nodrošināta. Ļoti plašos apmēros tur pielietoja jau minētās "lettre de cachet". Revolūcijas sākumā tika pasludinātas dažādas brīvības - arī personas brīvība - bet revolūcijas apstākļos to izvest dzīvē nebija iespējams. Pat daudzi revolūcijas darbinieki paši tika giljotinēti, jo dažādie novirzieni apkarojās savā starpā. Par nebrīvību liecināja arī tādi diezgan izplatīti instituti kā, piemēram, p r o - s k r i p c i j a s s a r a k s t i . Tajos tika ievestas visas par šaubīgām uzskatītās personas un ar tām izrēķinājās īsi un ātri. Tos, kurus negiljotinēja, izraidīja no Francijas vai vismaz uz provinci. Revolūcijas apstākļos tas ir diezgan saprotami. Bet arī Napoleona un restaurācijas laikā personas brīvība netiek nodrošināta. Pēc jūlija revolūcijas stāvoklis nedaudz uzlabojās, bet pēc tam atkal pasliktinājās. Napoleona III laikā trim ministriem (iekšlietu, tieslietu un kara) bija ļoti plašas tiesības psert solus pret personas brīvību. Tie iecēla komisijas, kas pārbaudīja neuzticamos pilsoņus. Tādas tad parasti izsūtīja uz kolonijām. Tā redzam, ka Vakarēiropas valstis šinī ziņā nemaz nebija tālu priekšā Krievijai.

Tikai pēc Trešās republikas nodibināšanās vecie ierobežojumi tiek atcelti un tagad jau vairāk kā 50 gadus pilsoņu brīvība tiek garantēta uz moderniem pamatiem. Arestus var izdarīt tikai uz tiesas organa lēmuma vai rīkojuma pamata. Tiek pielaisti arī aresti uz policijas organu rīkojumiem, bet ļoti reti. Parasti no katra jauna iekšlietu ministra tiek atgādānāts, šo tiesību izlietot pēc iespējas reti.

Latvijā.

Īsumā apskatīsim personas brīvību pēc mūsu likumiem. Arī pie mums normalā kārtība ir tā, ka dot rīkojumu par dzīvokļa kratīšanu un personas arestēšanu var tiesas iestāde, kara tiesa, izmeklēšanas tiesnesis, prokuratūras amatpersonas. Apcietinājums kā augstākais drošības līdzeklis pielietojams tikai pret tām personām, kas apvainotas noziegumos, par kuriem sods ir saistīts ar tiesību zaudēšanu (pārmācības nams, spaidu darbi). Mazāk svarīgos noziegumos apvainotas personas var arestēt tikai tādā gadījumā, ja persona ir bez noteiktas dzīves vietas vai nodarbošanās vai arī personību nav iespējams noskaidrot. Latvijas 1924.g. likums par centrālo kriminālpolīciju noteica: lēmumā par apcietināšanu noteikti jānorāda 1) kas īsti un kad taisījis lēmumu, 2) apcietinātās personas nodarbošanās, vārds, tēva vārds un uzvārds, 3) noziedzīgais nodarījums, par kuru apcietinātais stāv aizdomās un 4) apcietināšanas pamats. Lēmuma beigās jābūt personas parakstam, kas to taisījusi. Lēmums parņemšanu apcietinājumā uzrādams apcietinātam ne vēlāk kā 24 stundu laikā. Šī lēmuma noraksts nosūtams uz apcietinātā atrašanās (ieslodzīšanas) vietu. Tālāk 1924.gada 25.aprīļa likums paredz, ka daži no policijas orgāniem ir tiesība tāpat kā tiesu orgāniem dot rīkojumu par personas arestu un dzīvokļa pārmeklēšanu. Tie ir kriminālpolīcijas politiskās pārvaldes priekšnieks, viņa palīgs un rajonu priekšnieki. (Ārējās policijas organi var personas arestēt tikai pie pašas nozieguma pastrādāšanas). Orders par apcietināšanu un kratīšanu jāizdoš rakstiskā veidā un to var uzdot ierēdņiem, ne zemākiem kā vecākiem uzraugiem. Kratīšana jāizdara ne mazāk kā 2 liecinieku klātbūtnē.

Kratīšanu un arestu var zināmos gadījumos izdarīt arī bez tāda apcietināšanas ordera: 1) ja noziedznieks notverts pašā nozieguma vietā; 2) ja aculiecinieki noteikti uzrāda, ka tajā dzīvoklī iebēga noziedznieks un tur slēpjas; 3) ja atrod nozieguma ieročus un 4) ja pastāv dibinātas aizdomas, ka vilcināšanās gadījumā noziedznieks varētu aizbēgt vai izdzēst pēdas.

Par kratīšanu vai arestu 48 stundu laikā jāziņo Tiesu Palātas prokuroram un iekšlietu ministram. Tāpat, ja policija uzsākusi izziņu pret kādu personu, tad 48 stundu laikā par to jāziņo attiecīgās Apgabaltiesas prokuroram. - Ja persona arestēta, tad politiskā policija var viņu 5 dienas paturēt savā rīcībā, lai savāktu vajadzīgos materialus. Pēc tam to vai nu atsvabina vai arī nodod prokuratūras rīcībā. Ja tas vajadzīgs, tad polit. policija minētās 5 dienas var pagarināt līdz 2 nedēļām, bet tikai ar prokuratūras un iekšlietu ministra piekrišanu.

Korespondences brīvība.

Vārda brīvības viena daļa ir rakstīta vārda brīvība, kas atrodama vēstulēs, korespondencē. Vispārējais princips ir tas, ka korespondences kontrole netiek pielaista. Vienīgi nolūkā cīnīties ar noziedzībām, izņēmuma gadījumos pielaistama arī korespondences kontrole. Arī te pastāv tas pats princips, ka dot rīkojumus par kādas korespondences aizturēšanu var dot tikai tiesu ~~izmeklēšanas~~ organi un tie paši policijas organi, kas var dot rīkojumus par kratīšanu un arestu. Korespondences brīvība tagad parasti tiek ierakstīta satversmēs.

BIEDROŠANĀS UN SAPULČU BRĪVĪBA.

Varam runāt par šīm abām brīvībām kopā, jo tām daudz kas kopējs viņu pielietošanā: uz abu šo brīvību pamata vairāki indivīdi apvienojas vai nu uz īsāku vai ilgāku laiku kādā noteikta mērķa sasniegšanai. Pēc angļu teorijas ieskata individualā (personas) brīvībā ietilpst arī jēdziens par to, ka indivīdam ir tiesības apvienoties ar citiem. Tādējādi biedrošanās un sapulču brīvības ir tikai personas brīvības papildinājums.

Biedrības indivīdi sapulcējas galvenām kārtām kulturelu un politisku mērķu sasniegšanai. Šādas biedrības stāv zem administratīvo tiesību kontroles. Bet pastāv arī vēl dažādas citas organizācijas, kuru mērķis ir peļņa. Tās ir dažādas ekonomiska rakstura organizācijas (kooperatīvi, akciju sabiedrības). Tās padotas civillikumiem. Biedrības mērķis ir ilgstošs.

Arī sapulces ir organizēts indivīdu apvienojums, bet ne ilgstošs. Parasti sapulces velkas tikai dažas stundas, lai gan ir arī tādas, kas velkas vairākas dienas (kongresi, konferences). Sapulces tiek noturētas kādā konkrēta mērķa sasniegšanai - lekcijas noklausīšanai, kāda ziņojuma noklausīšanai u.t.t. Sapulces vienīgā organizācija ir tā, ka viņai ir savs noteikts vadītājs. Sapulci vada vai nu tā persona, kas sapulci pieteikusi, vai arī cita, no pašas sapulces izvēlēta persona. Var arī ievēlēt prezidentu, kas sastāv no vairākām personām. Prezidijs parasti ievēl kongresiem un konferencēm, kur vajadzīga ilgstošāka vadība.

Pēc Francijas likumiem sapulcei vajadzīgs prezidijs no 3 personām, bet pēc Vācijas likuma sapulcei vajadzīgs tikai viens vadītājs. Arī pie mums obligatorisks ir tikai viens vadītājs. Sprotams, ka personas, kas sapulcē piedalās, apņemas padoties sapulces vadībai. Parasti likums noliedz apbruņotiem pilsoņiem piedalīties sapulcēs (izņemot tos, kuriem ieroču nēsāšana atļauta pēc viņu amata, - militārpersonas, policijas ierēdņi). Beļģijas 1831.gada satversmē pat ierakstīts, ka Beļģijas pilsoņiem ir tiesība mierīgi un neapbruņoti iestāties sarīkot sapulces un piedalīties tajās.

Biedrības no sapulcēm atšķiras ar to, ka pirmajām ir ilgstošs mērķis un tādēļ vairāk izveidota juridiska organizācija. Protams, ka kaut ko arī biedrības var sasniegt jau tuvākā laikā, bet visumā darbība ir ilgstoša - kādas atsevišķas sporta nozares veicināšana, kādas muzikas nozares veicināšana u.t.t. Jāpiezīmē, ka arī biedrību mūža ziņā var būt ļoti liela dažādība. Ir biedrības, kas pastāv 100 un vairāk gadus, bet ir tādas, kas drīz vien "nomirst dabīgā nāvē" līdzekļu trūkuma, biedru pasivitātes vai citu iemeslu dēļ. Ņemot vērā biedrības ilgstošo raksturu mums kļūst sprotams, ka tādai organizācijai vajadzīgi savi statūti, sava noteikta stingra juridiska organizācija.

Visur biedrībām tiek atzītas juridiskas personas tiesības, t.i. tā var uzstāties kā tiesību subjekts. Šī juridiskā persona var stāties juridiskās attiecībās ar t.s. trešām personām un arī ar saviem pašiem biedriem. Pēdējo ļoti skaidri redzam kooperatīvos, akciju sabiedrībās.

Statūti ir biedrības iekšējais likums. Protams, ka statūti nedrīkst runāt pretim likumiem.

Itkā vidū starp sapulcēm un biedrībām mēdz atzīmēt t.s. k l u b u s . Pirmie klubi pazīstami lielās franču revolūcijas laikā. Tie bij politiskas organizācijas, bet tagad pazīstam vēl daudz citus klubu veidus - makslinieku klubus, dažādus sabiedriskā rakstura klubus. Īsta klubu zeme ir Anglija. Nereti tie ir humoristiska rakstura, - vecpuišu klubi, plikgalvju klubi u.t.t. Te kādas personas, kam ir kaut kas kopējs, kādas kopējas intereses, sanāk kopā tā vai citādi pavadīt laiku. Notiek bieža sapulcēšanās. Tādēļ klubi pēc savas d a r b ī b a s atgādina sapulces. Tomēr klubiem ir ilgstošs m ē x x i x raksturs un tādēļ sava noteikta juridiska organizācija, savi statūti. Tādēļ pēc savas o r g a n i z a c i j a s klubi stāv tuvu biedrībām.

Sapulču un biedrošanās brīvības attīstība.

Lai gan sapulces un biedrošanās sevišķi attīstījušās jaunākos laikos, arī sirmā senatnē notikušas sapulces dažādos nolūkos. Atenu pilsoņi sapulcējās uz tirgus laukuma un pārsprieda sabiedriskās lietas vai pārrunāja kādus mākslas jautājumus. Tāpat Romas tauta mīlēja sapulcēties uz Foruma. Romā pastāvēja daudzas saimnieciskas un arī bezpeļņas organizācijas. Sākumā viņas bij pilnīgi brīvas. Tikai vēlāk sāk ievērot, ka dažas biedrības attīsta nevēlamu darbību un sāk viņām rakstīt priekšā likuma noteikumus.

Viduslaikos uz laukiem sabiedriskā dzīve bij maz attīstīta, bet pilsētās tā turpināja attīstīties. Biedrošanās notika galvenām kārtām pēc arodiem, pēc nodarbošanās. Pazīstamas pat ubagu un prostituēto organizācijas. It sevišķi plauka dažādās amatnieku un tirgotāju organizācijas - cechi, cunftes, brālības. Galvenais nolūks bij sniegt palīdzību saviem biedriem, un izkopt arodnieciskās intereses.

Visbēdīgākais laiks organizācijām bij Jauno laiku sākums, pāreja uz tagadējiem moderniem laikiem. 17.un 18.g.s. bij ļoti nelabvēlīgs absolutistiskās valsts laikmets. Valdības pašas apzinājās, ka nebalstas uz tautas gribu un tādēļ baidījās no katras brīvības. Tādu stāvokli redzam Krievijā līdz pat konstitūcijas ieviešanai 1906.gadā. 1906.g.konstitūcijā bij ierakstīta sapulču un biedrošanās brīvība, bet tomēr katrreiz vajadzēja izprasīt atļauju. Protams, ka politiski neuzticamām personām (t.s. neblagonadjožņi) atļaujas nedeja. Biedrības arī savas pastāvēšanas laikā bij nodotas pastāvīgā policijas uzraudzībā ; vajadzēja iesniegt ziņojumus par biedrības darbību. Tīri administratīvā kārtā varēja biedrību slēgt tā pati policijas iestāde, kas bij devusi atļauju biedrību nodibināt.

Sajā ziņā tagad pie mums valda pavisam cits princips - brīvības princips. Protams, ka tā nav absolūta brīvība. Nevar sapulcēties kurā katrā laikā un vietā. Nevar sapulcēties uz satiksmes ceļiem, jo tas sabiedriskās kārtības labā nav pieļaujams. Tāpat sapulce netiek atļauta, ja tās nolūki ir noziedzīgi. Brīvība jāsaprot kā likuma robežās pastāvoša, - ar likumu noregulēta brīvība.

Likuma noteikumi tagad parasti ir tādi, ka sapulci vajaga p a z ī ņ o t (nevis izprasīt atļauju) kādai publiskai iestādei. Sapulcei vajag būt arī savai vadībai. Dalībniekiem jāpadodas vadītāja rīkojumiem. Ja sapulce paliek nekārtīga, tad to slēdz vai nu sapulces vadītājs vai policija.

Klasiska sapulču zeme ir Anglija. Mūsu nosaukums "mītiņš" arī cēlies no angļu "meeting", kas nozīmē "sanāksšana, satikšanās". Pie mums zem mītiņa saprot politiska rakstura sapulci. Anglijā sapulces ir ļoti brīvas un tādas viņas bij jau 18.g.simteni. Tikai 18.g.s. beigās un 19.g.s. sākumā zem franču revolūcijas iespaida tika ievesti kādi sapulču un biedrošanās ierobežojumi. Vēlāk - 19.g.s. otrā pusē - tiek izdoti noteikumi par sapulcēm, bet nevis ar nolūku tās ierobežot. Šo noteikumu nolūks bij tikai sapulces noorganizēt un nodrošināt viņu netraucētu noturēšanu. Sapulces varēja noturēt arī bez kādas iepriekšējas pieteikšanas un policijas pienākums bij nepielaist sapulces traucēšanu. Ja tuvumā notika vienā laikā divas sapulces un tās viena otru traucēja, tad policija drīkstēja slēgt tikai to sapulci, kas bij tā traucētāja. Likuma ierobežojumi pastāv tikai priekš t.s. n e l i k u m ī g ā m sapulcēm vai d u m p ī g ā m sapulcēm, kur tiek attīstīta nelikumīga darbība. Tādas sapulces tiek izklīdinātas.

F r a n c i j ā sapulču brīvība iestājās t.s. III republikas laikā. Vēl Napoleona III laikā sapulču un biedrošanās brīvības nebija. Pēc III republikas nodibināšanās sapulces bij jāpiesaka 24 stundas iepriekš, uzrādot sapulces vadītāju. Par vēlēšanu sapulcēm nemaz nevajaga paziņot. Policijas pārstāvis varēja būt sapulcē klāt, bet iejaukties nedrīkstēja. Tikai ja sapulces vadītājs nespēj kārtību uzturēt, var iejaukties arī policija. Šī p i e t e i k š a n a s kārtība pastāvēja līdz 1907.gadam. 1907.gadā 1881.gada likumu pārveidoja tādējādi, ka nav vairs vajadzīga pat nekāda pieteikšana. Tas notika galv. kārtā religiska rakstura sapulču pretošanās dēļ. Pēc 1881.g. likuma arī tās bij jāpieteic 24 stundas iepriekš, bet neskatoties uz sodiem to neievēroja. Cīņas izbeidzās ar to, ka 1907.g. pieteikšanas sistēmu pilnīgi atcēla.

Līdzīgu stāvokli atrodam arī V ā c i j ā no 80-iem gadiem. Sapulces gan ir jāpieteic, bet te ir ļoti daudz izņēmumu. Proti, nav jāpieteic tīri ekonomiska rakstura sapulces, tāpat priekšvēlēšanu sapulces un beidzot visas tās sapulces, par kuŗu laiku un vietu ir atklātībā i z z i ņ o t s . Te vadijās no tā ieskata, ka ja jau sapulce izziņota avīzēs vai afišās, tad to zinās arī policija. Pārējās sapulces ir tikai j ā p i e t e i c , bet atļauja nekāda nav vajadzīga.

L a t v i j ā s 1923.gada likums uzbūvēts uz tiem pašiem principiem. Pie mums sapulces iedala s l ē g t ā s un a t k l ā t ā s . Par slēgtām sauc tādas sapulces, kuŗās var piedalīties tikai noteikts personu kontingents, t.i. kādas biedrības biedri, vai kādi valdes locekļi u.t.t. Tādas sapulces var sanākt b o z pieteikšanas. - Pieteikšana ir vajadzīga atklātām sapulcēm. Par tādām ieskata visas tās sapulces, kuŗās var piedalīties visas personas, kas to vēlas, - vienalga, vai sapulce notiek telpās vai zem klajas debess. Ja arī sapulces sarīkotāji noteikuši kādu ieejas maksu, tad tas tomēr nepadara sapulci par nebrīvu. Pieteikšana vajadzīga 24 stundas pirms sapulces sākuma, un proti tām sapulcēm, kuŗas notiek attiecīgā policijas priekšnieka pastāvīgā dzīves vietā. Ja sapulce notiek ārpus ~~xxx~~ policijas priekšnieka pastāvīgās dzīves vietas, tad jāpieteic 3 dienas pirms sapulces. Te var rasties strīdi par to, kas jāsaprot zem tās pastāvīgās dzīves vietas. Pilsētās šo izšķirt vieglāk, jo par prefekta pastāvīgo dzīves vietu jāuzskata visa pilsēta. Bet jautājums ir neskaidrāks attiecībā uz lauku apgabaliem. Vai par policijas priekšnieka dzīves vietu jāuzskata tikai kāds muižas centrs, kuŗā viņš dzīvo, vai plašāks apgabals? Tas nav skaidrs, bet tomēr te nekādas grūtības līdzšim nav bijušas.

Likums nosaka, ka jāpaziņo kad un kur sapulce notiks. Jāpaziņo arī kas uzņemas atbildību par sapulces darbību, paredzamā dienas kārtība un kādā valodā notiks sapulce.

Tas policijas priekšnieks, kuram iesniegts paziņojums par sapulces noturēšanu, nevar sapulci aizliegt. Viņam jāizdoš apliecība, ka sapulce pieteikta, lai vajadzības gadījumā sapulces rīkotāji to var uzrādīt. Aizliegt sapulci var iekšlietu ministrs ne vēlāk kā 24 stundas pirms sapulces noturēšanas. Protams, ka viņa rīcība var pārsūdzēt administratīvā tiesā.

Tas pats sakams arī par gājieniem. Gājieni jāpiesaka policijā un jāvienojas ar policiju par gājiena maršrutu. Arī Anglijā tas ir tāpat. Nav jālūdz atļauja, bet tikai jāvienojas par maršrutu. Gājieni jāpieteic 3 dienas iepriekš.

Kas zīmējas uz kongresiem un konferencēm, tad tādi, kas paredzēti organizāciju sātutots, vienkārši jāpieteic, bet tādiem kongresiem un konferencēm, kas statutos nav paredzēti, jāizprasa atļauja 7 dienas iepriekš.

Nekādas atļaujas nav vajadzīgas reliģiskā rakstura sapulcēm un bērnu vai kāzu procesijām un gājieniem. Tāpat nav vajadzīgas nedz pieteikšanas nedz atļaujas tādām sapulcēm, ko sasauc amatpersonas vai iestādes (piemēram, kāds rajona instruktors sasauc zemkopju sapulci).

Ar zemnieku noturamām sapulcēm vajadzīga iekšlietu ministra atļauja.

Pats biedrošanās brīvības princips ierakstīts daudzās satversmēs, bet tuvākā noregulēšana atstāta specialam likumam. Tādēļ īsumā apskatīsim mūsu 1923.gada

likumu par biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām.

Kā citur, tā arī pie mums biedrībām, savienībām un politiskām organizācijām, kas kā tādas grib uzstāties uz ārieni, vajag reģistrēties. Agrāk pastāvēja vispārējs princips, ka vajadzīga atļauja, bet tagad pietiek ar pieteikšanu, ar registrēšanos.

Protams, ka pilsoņi var apvienoties arī bez kādas registrēšanās, jo kāmēr tie nedarīs kaut ko nelikumīgu, neviens viņu darbībai nekādus šķēršļus neliks. Francijā 1881.g. likumā par paredzētas neregistrētas biedrības. Biedrības Francijā iedala 1) registrētās, 2) neregistrētās, 3) par sabiedriski derīgām atzītās un 4) reliģiskā rakstura organizācijas. Protams, ka neregistrētās biedrības nevar uzstāties uz ārieni kā juridiska persona. Tāda biedrība ir tīri privāta rakstura. Likuma priekšā tāda biedrība nepastāv. Par sabiedriski derīgām atzītās ir tādas biedrības, kas var saņemt dāvinājumus un novēlējumus. Vienkārši registrētas organizācijas tādus dāvinājumus saņemt nevar. Reliģiskā rakstura organizācijas darbojas zem sevišķiem noteikumiem. Tās noliktas zem stingrākas uzraudzības. Tām biežāki jāiesniedz dažādi ziņojumi par savu darbību, lai tās varētu kontrolēt.

Pie mums izšķir biedrības, savienības un politiskās organizācijas. Biedrības un savienības tiek registrētas Apgabaltiesas admin. nodaļā, turpretim politiskās organizācijas Iekšlietu ministrijā t.s. preses un biedrību nodaļā. Visumā noteikumi šiem veidiem ir vienādi.

Mūsu likums nosaka, ka b i e d r ī b a ir tāda organizācija, kur apvienotas f i z i s k a s personas, turpretim s a v i e n ī b a ir tāda, kur apvienotas j u r i d i s k a s personas, t.i. vairākas biedrības, - biedrību apvienība.

Dzīvē nāk priekšā arī tādas organizācijas, kur apvienotas kā fiziskas tā arī juridiskas personas. (Piemēram, kādas kultūrelas organizācijas). Pēc mūsu likuma tādas skaitas par s a v i e n ī b ā m.

Likums nosaka, ka fiziskas personas var būt par biedrību biedriem tikai no 18 gadu vecuma; tikai jaunatnes un sporta biedrībās - no 16 g. vecuma. Par locekļiem valdes organos var ievēlēt tikai pilngadīgas personas. Likums nosaka arī, ka aktivā kara dienestā stāvošas personas nevar būt par biedriem tādās vispārēja rakstura biedrībās. Ārzemnieku dibinātām biedrībām, savienībām un polit. organizācijām vajadzīga iekšlietu ministra atļauja (tāpat kā ārzemnieku sasaukamām sapulcēm).

Registrēšanas kārtība.

Biedrībām un savienībām jāiesniedz Apgabaltiesas admin. nodaļā savi statuti 3 eksemplāros, kas parakstīti ne mazāk kā no 5 dibinātājiem. Parakstiem jābūt notarieli apstiprinātiem. Politiskām organizācijām tāpat jāiesniedz statuti 3 eksemplāros un bez tam partijas programma. Likums nosaka, kas statutos jāievēd. Galvenie noteikumi ir sekošie: Biedrības nosaukums, atrašanās vieta, valdes sēdeklis, darbības rajons, biedrības mērķis, biedrības valdes organi un viņu ievēlēšanas kārtība, biedru iestāšanās kārtība, biedru tiesības un pienākumi, no kā sastādas finansiēlie līdzekļi un biedrības likvidēšanas kārtība. Ja tie statutos nebūs atrodami, tad tos neregistrēs. Statuti jāregistrē vai jānoraida v i e n a m ē n e š a laikā. Politiskās organizācijas jāregistrē vai jānoraida 2 n e d e l u laikā. Ja biedrība registrēta, tad to izsludina "Valdības Vēstnesī" un vienu statutu eksemplāru ar atzīmi nosūta biedrībai. Ja mēneša laikā nav ziņots par statutu noraidīšanu, tad biedrība var uzsākt darbību. Ja statutus noraida, tad šo lēmumu viena mēneša laikā var pārsūdzēt Senāta admin. departamentā, kurš savukārt viena mēneša laikā lietu skata cauri.

Pret Apgabaltiesas lēmumu, registrēt biedrību, prokurors var celt iebildumus 3 dienu laikā. Tad lieta nonāk Senāta admin. departamentā.

Biedrības var tikt slēgtas tikai uz tiesas lēmuma pamata. Dažreiz (Francijā, Vācijā) tikai izņēmuma veidā tiek pielaists, ka biedrību slēdz administratīvā kārtībā (Ja izrādas, ka biedrības sēdeklis pārcelts uz ārzemēm vai biedrībā vispār noteicošais vārds pieder ārzemniekiem).

I e r o s i n ā t jautājumu par biedrības slēgšanu var arī iekšlietu ministrs, bet s l ē g t biedrību var tikai tiesa.

P R E S Ē S E R Ī V Ī B A .

Likumā par sapulcēm 11.pantā noteikts, ka pastāv vārda un valodas brīvība. Bet vēl lielāka nozīme nekā runātam vārdam ir d r u k ā t a m v ā r d a m. No vienas puses gan lielāku iespaidu atstāj runātais vārds, jo te lielu lomu spēlē t.s. m a s u p s i c h o l o g i j a, bet visumā tomēr vairāk no svara ir drukātais vārds, tādēļ ka tam ir daudz l i e l ā k a a u d i t o r i j a. Protams, ka drukāta vārda brīvību var izmantot arī noziedzīgos nolūkos un tādēļ jānosaka līdzekļi, kā likuma pārkāpējus saukt pie atbildības vai kā vispār novērst likuma pārkāpšanu.

Šinī ziņā tiek izšķirti t.s. p r e v e n t i v i e un r e p r e s i v i e l ī d z e k l ī .

Agrākās nebrīvājās valstīs pārsvarā bij p r e v e n t i v i e l ī d z e k l ī , ar kuriem gribēja novērst pašu likumu pārkāpšanu. Lietu nostādīja tā, ka ar drukātu vārdu nevarēja likumu pārkāpt, - kā mēdz teikt - turēja presi žņaugos. Galvenais preventīvais līdzeklis bij t.s. iepriekšējā c e n z u r a . Drukāt varēja tikai to, kas no attiecīgas amatpersonas iepriekš izlasīts un atļauts nodrukāt. Saprotais, ka tādos apstākļos par preses brīvību nevar būt ne runas.

Jaunākā laikā preventīvie līdzekļi tiek atmesti un viņu vietā stājās t.s. r e p r e s i v i e l ī d z e k l ī , proti s o d a l ī d z e k l ī . Preses darbība tiek nostādīta līdzās citām darbībām : darboties var pilnīgi brīvi, bet ja pārkāpts likums, tad p ē c t a m vainīgo sauc pie atbildības.

P r e v e n t i v i e l ī d z e k l ī tiek pielietoti sākot ar 16.g.s. vidu. 15.g.simtenī, kad grāmatas plašākos apmēros vēl netika izplatītas, tad nebija nozīmes arī cenzūrai. Tikai 16.g.s. sākumā, kad katoļu baznīcai lielas rūpes darīja reformācijas kustība, tā sāka cenzēt garīga satura rakstus. 1521.g. Vormsas reichstagā tiek pieņemts lēmums, ka Lutera raksti ir aizliegti un vēlāk arī citām Vācijas valdībām rakstīja priekšā lūkoties uz to, lai neizplatītos ķecerīgi raksti.

Drīz pēc tam iepriekšējo cenzuru sāk ievest arī citās valstīs, pie kam cenzēja arī laicīga satura grāmatas. Anglijā iepriekšējo cenzūru ieveda 1539.gadā. Parasti garīga satura grāmatas cenzēja bīskaps, bet zinātniskas un citas grāmatas kāda universitātes fakultāte vai cita kāda iestāde. Tika noteikts, ka tipogrāfijas nodibināšanai vajadzīga speciala karaļa atļauja. Par cenzūras noteikumu pārkāpšanu (par neatļautas grāmatas nodrukāšanu un izplatīšanu) draudēja bargi sodi. Vainīgam vai nu nocirta labo roku vai ausis vai arī to piesēja pie kauna staba, uzlika lielu naudas sodu u.tāml.

Tomēr jau paši bargie sodi rādīja, ka bij ļaudis, kas cīnījās par vārda brīvību. Iepriekšējā cenzūra tiek atcelta vispirms Anglijā. Vispirms to atceļ jau republikas laikā no 1649.- 1660.gadam, bet restaurācijas laikmetā to atkal atjaunoja. Gan netika atjaunota Zvaigžņu Palāta, kas uzlika sodus par cenzūras noteikumu pārkāpšanu. Iepriekšējo cenzūru sākumā atjaunoja tikai uz 3 gadiem, bet pēc pastāvīgi atkal uz nākošiem 3 gadiem. Tikai 1694.gadā - un bez sevišķām cīņām - cenzūru vairs neatjaunoja.

Tomēr visu 18.g.s. stāvoklis preses bij smags, jo bij daži citi ierobežojoši līdzekļi. Smagi jūtams preseij bij tas apstāklis, ka likums par preses noziedzīgiem nodarījumiem - t.s. "Libel act's" - bij ļoti nenoteikts pēc sava satura. Paši rakstītāji un drukātāji nebija droši par to, vai tas, ko viņi raksta pat vislabākā pārliecībā, nav kāds "libel" veids, - vai te nebija karalis vai kāda cita persona apvainota. Šīs lietas gan tika nodotas zvērināto tiesām, bet zvērinātiem bij tikai uzdevums konstatēt, vai grāmata satur tādus un tādus izteicienus saturošus rakstus. Ja tas fakts tika konstatēts, tad sodu pieprieda kroņa tiesnesis. Tikai 18.g.s. beigās un 19.g.s. sākumā stāvoklis uzlabojās tādējādi, ka zvērinātie dabūja tiesības arī lemt par to, vai apsūdzētais vainīgs vai nē.

18.g.s. vidū preseij tika uzlikti smagi nodokļi - t.s. zīmoga nodoklis - kas dažreiz pārsniedza paša izdevuma maksu. Protams, ka tādos apstākļos periodiskai preseij bij grūti izplatīties. Šo nodokli atceļ tikai 19.g.s. pirmā pusē un tikai no 19.g.s. vidus angļu prese ir pilnīgi brīva.

Arī *F r a n c i j ā* līdz 19.g.s. 70-iem gadiem preses noteikumi bij diezgan bargi. Tika ņemtas drošības naudas. Pastāv arī iepriekšēja cenzūra. No iepriekšējas cenzūras atsvabināti tikai izdevumi, kas pārsniedz 20 drukas loksnes. Bez tam no 19.g.s. 20-iem gadiem tiek ieviests likumā speciāls preses noziedzīgs nodarījums, kas tika pārņemts arī Krievijā, - t.s. *délit de tendance* (tendences noziegums). Nemaz nebija vajadzīgs atsevišķā numurā uzrādīt kaut ko nelikumīgu, bet pietika ar to, ka pa ilgāku laiku varēja uzrādīt zināmu *t e n d e n c i*, zināmu opozīciju valdībai. Par šādu nevēlamu tendenci, kaut arī tieši noziedzīga nodarījuma nav, varēja uzlikt naudas sodu, apturēt laikrakstu uz kādu laiku vai arī pavisam slēgt.

L a t v i j a s 1924. g. p r e s e s l i k u m s.

Mūsu 1924.gada likums dibināts uz preses brīvības pamata. Nav vajadzīga atļauja ne grāmatas drukāšanai ne avīzes vai žurnāla izdošanai. Tikai uz katra eksemplāra vajag būt atzīmēta tipogrāfijai, kur grāmata nodrukāta. Grāmatām, kas nolemtas atklātai tirdzniecībai, vajag uzrādīt arī izdevniecību.

Lai būtu zināma kontroles iespēja, tad pa 2 eksemplāriem jāiesūta administrācijai - Rīgā Iekšlietu ministrijai, provincē un uz laukiem vietējam policijas priekšniekam. Viens eks. paliek turpat, bet otru nosūta Apgabaltiesas prokuroram. Ierosināt saukšanu pie atbildības var kā prokurors tā arī policija. Prokurors var taisīt arī lēmumu par aresta uzlikšanu grāmatai. Vēl jāiesūta daži eksemplāri bibliotēkām: 6 eks. Valsts bibliotēkai un pa vienam eks. Universitātes un Pilsētas bibliotēkām.

Kas zīmējas uz *p e r i o d i s k o p r e s i*, tad te noteikumi ir drusku stingrāki. Par periodisku izdevumu likums atzīst tādu, kas iznāk ne retāk kā 4 reizes gadā. Periodiskam izdevumam jābūt savam izdevējam un *r e d a k t o r a m*. Viņa iznākšana jāpieteic Iekšlietu ministrijā. Jāpaziņo periodiskā izdevuma nosaukums, viņa raksturs, kādā valodā tas tiks izdots un viņa programma. Izdevējam jābūt ne mazāk kā 25 g. vecam Latvijas pilsonim. Izdevējs var būt arī juridiska persona. Šiem pašiem noteikumiem jāatbilst arī redaktoram. Arzēmiņš var būt par redaktoru tikai ar Iekšlietu ministrijas atļauju. Administrācija var likt šķēršļus tikai tad, ja pieteikšanā nebija iesniegtas visas tās ziņas, kas bija vajadzīgas vai arī, ja vēlāk izrādas, ka ziņas bijušas nepareizas. Ja formālā puse pareiza, tad Iekšlietu ministrijai 2 nedēļu laikā jāizdod paziņojums, ka nav šķēršļu tāda un tāda izdevuma iznākšanai. Apturēt laikrakstu var tikai uz *t i e s a s l ē m u m a* pamata. Uz katra drukātā eksemplāra jābūt atbildīgā redaktora un izdevēja vārdam. Vispirmā kārtā pie atbildības sauc atb. redaktoru. Ja noziedzīgais nodarījums ir publiska rakstura, tad sauc pie atbildības prokuratūra, bet ja privāta rakstura, - tad ieinteresētā privatpersona. Iepriekšēja cenzūra pastāv tikai tiem drukas izdevumiem, kas tiek ievesti no ārzemēm. Likums paredz, ka arī šinī ziņā nepastāv iepriekšēja cenzūra tiem izdevumiem, kas adresēti Saeimai, Latvijas Universitātei vai citiem zinātniskiem institūtiem un pa vienam eksemplāram laikrakstu redakcijām.

I Z Ņ Ē M U M A S T Ā V O K Ļ I.

Tie brīvību principi, par kuriem mums bij runa, domāti normaliem apstākļiem. Bet nāc priekšā tādi apstākļi, kas tiek izskatīti par *ā r k ā r t ē j i e m*. Galvenie tādi ārkārtējie apstākļi ir *k a r a l a i k s* un *r e v o l u c i j a s l a i k s*. Visās valstīs tiek atzīts tādā vai citādā veidā, kā šādos ārkārtējos apstākļos dažādās brīvības ir ierobežojamas

Dažās valstīs pat pastāv atsevišķi likumi par tādu izņēmuma stāvokli : tādos un tādos apstākļos tāds un tāds organs (valdības galva vai likumdošanas iestāde vai valdība) nolems ievest izņēmuma stāvokli un tad stāsies spēkā tādi un tādi noteikumi. - Daudzās valstīs tādu speciālu likumu gan nav, bet dažādo pilsonisko brīvību ierobežošana tiek atzīta. Tā atzīta pat senos laikos, piemēram Romas republikas laikā. Tur diktatūras laikā kārtējie organi zaudēja savu nozīmi un visa vara pārgāja diktatora rokās. Tā laika diktatura nav jāsajauc ar tagadējām diktatūrām. Tagad zem diktaturas mēs saprotam noteiktu valsts iekārtas veidu.

Tādi izņēmuma stāvokļi pazīstami arī jaunākā laikā. Noteiktam organam ir tiesība proklamēt izņēmuma stāvokli.

Ja tas ir t.s. k a r a s t ā v o k l i s, tad kārtības un drošības uzturēšanai darbojas k a r a iestādes un arī civilās iestādes padotas kara iestādēm.

Citāds stāvoklis bij tikai A n g l i j ā, kur tāds kara stāvoklis nebija pazīstams. Tur izņēmuma stāvoklis pastāvēja tikai iekš tā, ka tajā laikā tiek apturēts Habeas corpus akta 7.pants. Šaubīgas personas tajā laikā varēja arestēt un turēt apcietinājumā, pie kam viņām nebija tiesība prasīt habeas corpus pavēles izdošanu. Kad izņēmuma stāvoklis bija beidzies, tādas personas varēja uzrādīt savus zaudējumus un prasīt, lai vainīgās amatpersonas tiktu sodītas. Tikai ja parlaments izdeva sevišķu likumu - t.s. A c t o f i n d e m n i t y - tad atbildība no attiecīgām amatpersonām tika noņemta.

Tikai dažus gadus atpakaļ draudošā streika laikā parlaments izdeva t.s. A c t o f e m e r g e n c y, kas deva valdībai tiesības lietot dažus ārkārtīgus līdzekļus.

Eiropas k o n t i n e n t a valstīs smagākais izņēmuma stāvoklis ir t.s. k a r a stāvoklis, kas tiek ieviests tikai kara vai draudoša kara vai revolūcijas kustības laikā. Tad vara pāriet militāro iestāžu rokās un sāk darboties arī kara tiesas. - Pie mums itkā pārpants Krievijas kara stāvokļa likums. Mūsu likums izdots no Tautas Padomes jau 1919.gadā. Tas nosaka, ka izņēmuma stāvokli var ieviest kara laikā un draudošas revolūcijas kustības laikā. Tas paredzēts satversmes 62.pantā. Kara stāvokli par proklamēt ministru kabinets. Kārtības un drošības uzturēšana tad pāriet militār-iestāžu rokās. Likumā noteikti arī tie noziedzīgie nodarījumi, kas šajā laikā tiek iztiesāti kara tiesā. Tie ir politiskie un arī daži smagākie kriminālie noziegumi. Lietas tiek skatītas cauri paātrinātā kārtībā un arī sodi ir stingrāki. Par cik ir atļauts darboties civil-iestādēm, arī viņu vara ir paplašināta. Iekšlietu ministrs var noliegt sapulces, noliegt biedrību darbību, var izdot sevišķus noteikumus preses organiem, var apturēt preses organus un uzlikt sodus par šo noteikumu pārkāpšanu līdz 3000 latiem vai līdz 6 mēnešiem cietuma.

Paredzēts vēl otrs izņēmuma stāvokļa veids - p a s t i p r i n ā t a a p s a r d z ī b a. Šajā izņēmuma stāvoklī tikai c i v i l o pārvaldes iestāžu pilnvaras tiek paplašinātas. Iekšlietu ministrs var uzlikt sodus līdz 500 latu apmēram un par dažiem noziedzīgiem nodarījumiem lietas var tikt iztiesātas kara tiesās, bet jau šaurākos apmēros nekā pie kara stāvokļa.

x - x - X - x - x

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309057153